

ROEDIGER LAJOS

KÁSZONSZÉK ÉS HÁROMSZÉK NÉPRAJZOS SZEMMEL

SEPSISZENTGYÖRGY
2013

ROEDIGER LAJOS
KÁSZONSZÉK ÉS HÁROMSZÉK NÉPRAJZOS SZEMMEL

ROEDIGER LAJOS

KÁSZONSZÉK ÉS HÁROMSZÉK NÉPRAJZOS SZEMMEL

Sajtó alá rendezte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal ellátta:
SZŐCSNÉ GAZDA ENIKŐ

SZÉKELY NEMZETI MÚZEUM
SEPSISZENTGYÖRGY

2012

www.cimec.ro

A kötet megjelenését támogatta:

Kovászna Megye Tanácsa

Hargita Megye Tanácsa

A kutatást támogatta:

Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János kutatási ösztöndíja

Felelős kiadó:

Vargha Mihály igazgató

Székely Nemzeti Múzeum

Fotó:

Roediger Lajos (RL), Sarnyai Krisztina (SK, Néprajzi Múzeum),
Kerék Eszter Klára (KEK, Néprajzi Múzeum), Szócsné Gazda Enikő (SZGE),
Vetési László (VL)

Borítóterv:

Damokos Csaba

© Szócsné Gazda Enikő, 2012

© Székely Nemzeti Múzeum, 2012

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás,
a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

ISBN 978-973-0-13990-7

Nyomdai előkészítés, nyomtatás, kötészet:
Sámán Kiadó, Sepsiszentgyörgy

TARTALOM

Előszó (Szőcsné Gazda Enikő)	7
------------------------------------	---

Egy századeleji gyűjtés margójára (Szőcsné Gazda Enikő)	8
---	---

ROEDIGER LAJOS JELENTÉSEI

I. Jelentések, levelek a kászonszéki felmérésekről	28
--	----

II. Orbaiszék kutatója	49
------------------------------	----

1. Kópjafák a kovásznai temetőben	49
---	----

2. A gyapjúfonalak kezeléséről és festéséről való feljegyzéseim	50
---	----

3. Roediger és a szőttesmozgalom	63
--	----

4. Adalékok a gelencei templom kutatástörténetéhez	68
--	----

5. A Székely Nemzeti Múzeumban őrzött székely eredetű varrottasokról	71
--	----

6. Bálint Benedek emlékezete	78
------------------------------------	----

7. Háromszéki lakodalmak	79
--------------------------------	----

8. Magyaros díszítményű mennyezetfestések Háromszék vármegyében	92
---	----

KÉPMELLÉKLET

ELŐSZÓ

Amikor néprajzos barátaimnak, ismerőseimnek megemlítettem, hogy Roediger Lajos munkásságából fogok egy kis kötetet összeállítani, mindenki furcsán nézett rám. Kérdés nélkül is tudtam, zavarban vannak, mert senki nem ismeri ezt a németes nevet, és ismeretlenekre pazarolni a rohanó időt – vajon van ennek értelme? Ezt olvastam ki a tekintetekből. Nem véletlen, hogy Roediger Lajos neve nem cseng ismerősen a magyar néprajzi szakirodalomban. A 20. század elején, amikor Hermann, Bátky, Györffy, Viski, Malonyay, Huszka nevétől visszhangoztak a néprajzi könyvek és folyóiratok, Roediger Lajos Székelyföld egyik kisvárosában próbált muzeológusként helytállni, és a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat múzeumában szerzett ismereteit átadni a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum lelkes, de néprajzhoz nem értő munkaközösségének. A szülőföldjére visszatért öszülő kutatóra nem irányult akkora figyelem, mint sorstársaira. Zomborban és környékén inkább régészként vívott ki magának közismertséget, Háromszéken inkább muzeológus, néprajzos, művészettörténész, geológus tevékenységét tartjuk nyilván. Szűk réteg ismeri munkásságát, holott mind Bácska története, mind Székelyföld néprajza szegényebb lenne az ő kutatásai nélkül.

Kötetünkben válogatást nyújtunk Roediger Lajos több helyszínre szétszóródott, Székelyföldet ismertető tanulmányaiból, jelentéseiből, fényképeiből és rajzaiból.

Roediger munkásságának értelmezése nem valósulhatott volna meg a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Ösztöndíja nélkül, amely lehetővé tette számomra, hogy Budapestre utazhassam, és áttekinthessem a Néprajzi Múzeumba került írásokat. Támogatásukat ezúton köszönöm.

Munkám megvalósításában nagy segítséget kaptam a Székely Nemzeti Múzeum igazgatójától, Vargha Mihálytól, aki nélkülözte múzeumi jelenlétem a külföldi útjaim alatt, valamint Boér Hunor könyvtáros kollégámtól, aki egyre újabb kéziratokra hívta fel a figyelmem. A budapesti Néprajzi Múzeumban Lakner Mónika, Tasnádi Zsuzsanna, Szarvas Zsuzsa és Granasztói Péter, a Romániai Országos Levéltár Kovászna Megyei Irodájában Elena Pădure és Nagy Botond segítettek abban, hogy a szétszóródott hagyaték nyomára bukkanjak. A Roediger egyik legfontosabb kézírata kimaradt volna a kötetből, ha Guttmann Márta vegyész, az Erdélyi Múzeum Egyesület kutatója nem fejtette volna meg a német és magyar régi vegyszerneveket. Valamennyiük segítségét hálásan köszönöm!

Szőcsné Gazda Enikő

EGY SZÁZADELEJI GYŰJTÉS MARGÓJÁRA

Az 1848-as forradalom és szabadságharc után éppen a leghagyományőrzőbb réteg körében indult el a legradikálisabb életmódbeli váltás. Az 1859-es osztrák ipartörvény bevezetése következtében megnyíltak a piacok a nyugati gyárilap termékei előtt, ez az árumozgás a gyári áruk alacsony árai miatt erős konkurenciát jelentett a háziipari cikkek és a céhes kézműves termékek számára. Az 1870–1900 közt lezajló vasútépítési munkálatok ugyancsak a gyárilap termékek terjesztésének kedveztek, az ipari cikkek vándorlásának felgyorsulásához járultak hozzá. A vasút nyomvonalától távol fekvő településekben később tértek át a polgári elemek használatára, mint a szerencsésebb forgalmi viszonyok közt lévő falvakban.¹ A vasúttól távolabb fekvő településekről viszont gyors elvándorlási hullám kezdődött, amely érzékenyen befolyásolta a tárgyi környezet sorsát: a kedveltebb tárgyak, tulajdonosukkal migrálva, kiszakadtak eredeti környezetükből, míg a kopottabb tárgyak a még gyorsabb degradálódás vagy éppen a pusztulás útjára léptek. A tárgyak követték a személy életpályájának állomásait tehát: új lakásokba, polgáris környezetbe, városokra vándoroltak. Ha tulajdonosuk nem vitte magával és a hajdani földrajzi övezetben maradtak, abban az esetben gazdát váltottak vagy a volt tulajdonosaik mentalitásváltásának köszönhetően funkcionálisuktól megfosztott elemekké váltak.

Az eredeti tárgyi környezet válságát tovább mélyítette az is, hogy megszűnt a régies formák újratermelésének a folyamata. A Székelyföldön oly jellemző háziipar és kisipar válságba került, amelyet jelentősen mélyített az 1886–1893 között tetőző ún. román-magyar vámháború, az iparosok előtt elzárva a moldvai piacokat is. Ennek következtében tömeges műhelybezárásoknak, kitelepedési hullámnak a hírei keltek szárnyra. A marosvásárhelyi Kereskedelmi- és Iparkamara, amely a Székelyföld helyzetének felügyeletét is felvállalta, igyekezett az iparosokat állami

megrendelésekkel ellátni, de ez sem tudta megfékezni a kisiparosok kitelepedését.² Ez a visszafordíthatatlan folyamat a hagyományos háziipari termékek vásárlási lehetőségeinek szűkülését, a specifikus székely tárgy-típusok gyors eltűnését eredményezte.

A 19. század legvégén, 20. század elején számos kutató érzekelte annak a szükségességét, hogy dokumentálja a Székelyföldön e gyorsan elvesző népművészetet, népi lakáskultúrát, életmódot. A 24. óra képzete mint kutatástörténeti szűzsé ebben a periódusban fokozottan jelen volt az értelmiségi gondolkodásmódban, és meghatározta a falukutatás irányvonalait. A falvakat járó „intelligencia” nem akármit mért föl, hanem az értékesnek ítélt régiségeket: az ereszes házakat, a kötött nagykapukat (székelykapukat), a festékes szőnyeget és varrottásokat, a népviseletet. A felmérésben már nem csupán a hagyományos rajzolás, hanem az egyre jobban teret nyelő fényképezés is segítséget nyújtott. Ez a módszer lehetővé tette a hiteles, sokoldalú dokumentálást.

Roediger Lajos, a 19. század végének jeles, sokoldalú régész-művészettörténész-történész-néprajzos-geológus kutatója szintén beilleszkedett ezen felmérők sorába.

Roediger 1854 március 8-án született Torján, szász-vejvári származású apától és székely lófő anyától. Rövid marosújvári, makói tartózkodás után családja Kézdivásárhelyre telepedett. A kolozsvári egyetemen mennyiségtani és természettudományi képesítést nyert, e szaktudásának köszönhetően életformájának központi elemévé vált a természetjárás, a geológiai érdekességek felmérése, a különböző típusú térképek készítése.³ A régészethez, geológiához, egyházművészethez, néprajzhoz egyaránt értő kutató nagyon keveset publikált, ezért napjainkban neve csaknem ismeretlen a Székelyföld iránt érdeklődők körében. Pedig egyik első olyan muzeológus volt, akinek vérében volt a műtárgyvédelem elmélete

¹ FLÓRIÁN Mária 2010, 124.

² NAGY Botond 2010, 417.

³ A Roediger ezirányú tevékenységét csupán szórványosan ismerjük, mivel térképeinek nagyrésze megsemmisült. Viszont

tudjuk, hogy ő készítette el 1881-ben a szerkesztői barlang térképét. A SZNM természetrajzi részlege számára leadta a kovásznai Tündérvölgy domborzati térképét

és gyakorlata, és aki a bonyolult levéltári gyűjteményekben és műtárgykupacokban is felfedezte vagy éppen megteremtette a rendszert.

Roediger pályája a 19. század végén váltott irányt. A zombori állami főgimnázium tanáraként egyre szorosabbá válnak kapcsolatai a régészekkel és a történészekkel, 1890-től pedig kutatóvá vált, akinek írásai a kecskeméti állami főreáliskola értesítőiben, a Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyveiben, valamint az Archeológiai Értesítőben jelentek meg. Sorozatos régészeti feltárásainak elismeréseképpen 1899-ben a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi és Régészeti Társulat is felfigyelt tevékenységére: saját titkárává választotta. Tudományos tevékenységét a Zombor-vidéki halomsírok feltárása,⁴ a Borovszky-féle Bács-Bodrog vármegyei monográfia helytörténeti jellegű fejezeteinek, kultúrtörténeti részeinek írás-szerkesztése területén tartották számon.⁵ Tevékenyen részt vett a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi és Régészeti Társulat múzeumának létrehozásában, s habár elsősorban a társulat profiljához illő gyűjteményeket és feldolgozásokat végzett,⁶ bizonyára a néprajzi tárgyak összegyűjtésében is aktív szerepet vállalt. A néprajzi szakirodalom elsősorban Bellosics Bálint tevékenységét emeli ki a Társulat néprajzi gyűjteményének létrehozásában, ám ő 1905 után kapcsolódott be csupán a Társulat tevékenységébe. Roediger 1904-ig dolgozott ottan, és a Társulat múzeumáról készült, magával hozott fényképen már számottevő néprajzi tárgy látható (írott tojások, csipkék, betlehemes tárgyak, viseletek). Ezeknek egy részét személyesen ő gyűjtötte: a kinagyított fényképen jól olvasható, hogy a csipkéket Roediger Lajosné adománnyaként leltározta be, és a betlehemes tárgyak mellett

a Roediger névalírásával ellátott, a szokásról készült fotódokumentációt állítottak ki.⁷ Hogy ebben a periódusban Roediger fokozottan érdeklődött a néprajz iránt, azt a Székely Nemzeti Múzeum fototékájába került fényképein jól követhetjük: Zomborban a nádődél készítésének eszközeit,⁸ Apatinban a kossárfonó ipartestület termékeit dokumentálta.⁹ Felkeltette érdeklődését egy zombori bunyevác asszony fonókereke is.¹⁰ Hazahozott felvételeinek egyikén zombori lakóházának vendégei között Semayer Vilibaldot ismerhetjük fel,¹¹ és később fiatalkorra mesteriként Semayer mellett Bátky Zsigmondot nevezte meg.¹² Bátkyval közösen is publikált egy tanulmányt a zombori múzeum kályhaszeméről, ez szintén szakmai kapcsolataik mélységére utal.¹³

Háromszékre zombori korszaka alatt is többször hazalátogatott: 1898-ban Páván, Mátisfalván székelykapukat, 1896-ban Alsócsernátonban, 1902-ben pedig Zabolán a református templomot, 1903-ban Kovásznán kopjafákat és Imecsfalván hímzéseket dokumentált. Tehát művészettörténeti és néprajzi érdeklődése ezekből a tényekből is kiolvasható.

A századfordulón, Roediger néprajzi eszmélésének periódusában az értelmiség vitája töltötte be az újonnan indult néprajzi folyóiratokat. A vita egyik kiprovokálója és éltetője Huszka József volt, aki a *turáni ornamentika* elemeit kereste fán és kövön, textilen és kerámián egyaránt. Ismételten hangsúlyozta: „Perzsiából ismerjük a tipikus székelyház teljes alakját, a jelenből úgy, mint a múltból. Nem a nyomoruság sárkunyhóiról beszélek, de a valamicsodás házakról és nyaralókról, melyeknek nagy tömegén észlelhető a ház elejénél hosszoldala, közepén a nyitott ereszt, melyet nem fal, hanem csak rács zár el, épen úgy mint

⁴ A Borovszky-féle Bács-Bodrog vármegye monográfiája az ő tevékenységeként tartja számon a bográni tumulus-csoport, az őrszállási két halomsír, a bezdáni halmok, a kossuthfalvi határon lévő Roglaticza-pusztán, Fernbach-szálláson, Bács-ér partján lévő östemetők, a bácsborsodi veremlakások, a regőczei kelta sírok, a Bátmonostor–Baja–Rém–Jánoshalma környéki Ördögárok, az ópaláncái Obrada dűlői földvár, a kiszácsi tumulusok, a Martonos környéki östelepek, a pincédi tumulus-temető felfedezését és régészeti ásatását, kutatását. Roedigernek a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulattól végzett tevékenységére nemrégiben néhány tanulmány vázlatosan kitért, lásd WICKER Erika 2007, valamint MERK Zsuzsa 2007. E halomsírokról számos fotót hozott haza, amelyeket a SZNM fototékája őriz (1955–1967. sz. fotók a bezdáni, kiszácsi, bácsmadarasi, bácsvaskúti, paripási tumulus temetőkről, valamint a Társulat múzeumáról. A SZNM-nél lévő hagyatékában egyes tumulus temetők térképei is fellel-

hetők (lásd Roediger hagyaték jegyzéke, 1930/9971a és b).

⁵ A monográfia Irodalom, Tudomány és Művészet kötetének életrajzait teljes egészében Roediger állította össze.

⁶ ROEDIGER Lajos – BÁTKY Zsigmond 1905.

⁷ SZNM Fototékája, üvegnegatív tár, Neg-26-003 leltárszám.

⁸ SZNM Fototékája, 200. kat. sz.

⁹ SZNM Fototékája, 467. kat. sz.

¹⁰ SZNM Fototékája, üvegnegatív tár, Neg_50_151.

¹¹ Semayer 1895-től 1920-ig a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának muzeológusa, 1902-től – Roediger Zombori korszaka alatt – annak igazgatója volt. A kép adatai: SZNM Fototékája, üvegnegatív tár, Neg_49_2 jelzet.

¹² Bátky Zsigmond 1896-tól a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának muzeológusa, 1919-től annak vezetője, 1926–34 közt a Néprajzi Értesítő szerkesztője.

¹³ Lásd 6. jegyzetpont.

a székely ereszt. (...) A rácsozott eres sem okolható meg a mai életviszonyokkal (...)”¹⁴ Huszka kötetei – elméleti ingatagságai ellenére – óriási hatást váltottak ki a kor értelmisége körében. Gyönyörű fotókon, rajzokon keresztül varázslatos világ tárult az olvasók elé: a magyar népművészet világa.

Huszka nagy kritikusai közt ott találjuk Szinte Gábort, a székelyföldi származású értelmiségit, aki belső ismeretekkel és mérnöki precizitással dokumentálta a Székelyföldön látott kapukat, csűröket, házakat. Huszka kissé távoli párhuzamaival ellentétben ő háttérbe utalta a székely népművészet keleti eredeztetését: „A galambbúgos kapu, a székely ház és a csűr együtt fejlődtek, és együtt is múlnak ki e világból. E három együtt tette a székely lakot megkapóvá, a falut idillikussá, s ha e három elem eltűnik: egyenlővé lesz a székely falu bármely alföldi teleppel.”¹⁵ Szinte Gábor kategorikusan kizárta az eredetvítát munkáiból: „Sem történelmet, sem mesét nem szándékom írni, hanem a valót igyekszem feltárni, úgy, a mint azt találtam és a mint azokat fényképeken és rajzokban meg örökítettem s a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályába letettem.”¹⁶

Huszka elméletének legvéresebb kritikája Jankó Jánostól, az Erdély tájegységeit mélyen ismerő kitűnő fiatal néprajzostól származott, aki enyhe ironiával mutatta ki, hogy a „székely eres” Mócöld, Hátszeg, Máramaros vidékén és Dunántúlon egyaránt megtalálható, ezáltal Huszkát nemzeti egyoldalúsággal, hiányos ismeretekkel, és „szerencsétlen” következtetésekkel vádolja.¹⁷

Roediger a véres szakmai vitákba nem avatkozott be, mivel elméletileg talán nem érezte magát annyira felkészültnek, hogy állásfoglalásra vállalkozzon. Viszont vitathatatlan, hogy Huszka könyvei, a benne foglalt fotókkal és gyönyörű rajzokkal óriási hatást tettek rá. 1898–1902 közt már maga is fényképezőgéppel a nyakában rója Háromszék falvait: Páván és Mátfisfálván megcsodálja és leforózza a legrégebbi székelykapukat, 1903-ban megjelent, rajzokkal gazdagon dokumentált tanulmányában pedig a kovásznai temetők sírjeleit tekinti át.

1910 körülre már világossá váltak Huszka tévedései és túlkapásai, így a nyílt Huszka-követéstől

elzárkóztak a kutatók. Az a tény, hogy Roediger a kászoni falvakban *perzsaíves kaput*, ősi háztípusokat keresett, jelzi, hogy a vita heve őt is megérintette. A kászoni kiszállásai időszakában fokozottan foglalkoztatta a „székely nemzeti szép”¹⁸ fogalma; a tipikusan székely motívumrendszer felismerésén, bemutatásán fáradozott. Ezek a jelek arra utalnak, hogy Huszka elméleteit átolvasta, és ezek hatása mélyen befolyásolta gondolkodásmódját, kutatói magatartását és irányultságát. 1929-ben, egy hímezésekről szóló tanulmányában még mindig nyíltan hangoztatta a székely hímezések motívumrendszerének *turáni eredetét*, ezzel viszont explicitté tette a huszkai tanok melletti elkötelezettségét. Kopjafákról írt tanulmánya viszont azt is kétségtelenné teszi, hogy Szinte Gábor írásait is átolvasta, és azoknak eredményeit megfontolta, hiányosságait saját helyismereteivel összevetve kipótolta.¹⁹

Amennyiben áttekintjük Roediger Lajos tanulmányait, látható, hogy ámbár nem volt néprajzos, autodidaktaként és baráti kapcsolatai révén ismerte kora magyar néprajzi szakirodalmának legfontosabb irányzatait és műveit, és utalt ezekre tanulmányaiban. Nem volt összegző alkat: szépen dokumentált felméréseit, mintagyűjteményeit ugyan jó érzékkel rendszerezte, de igazán nagy alpműveket, könyveket nem hagyott hátra. Zaklatott időskora nem kedvezett a feldolgozó munkának: a kovásznai-vajnafalvi Zathureczky villa lakójaként idős korára egyedül nem tudta a nagy épületet fenntartani, így utcára került, és házról házra költözve, bizonyára az albérletekben pusztult hagyatékának egy része.

Ránkmaradt írásai alapján érdekes egyéniség volt: örök pedagógus, aki mindig tanácsokkal látta el a hozzá forduló értelmiséget. Tudós alkat, aki több tudományág és számos ismert néprajzi tájegység összefüggéseiben látta és értelmezte a megfigyelt tárgyakat és jelenségeket. Pedáns gyűjtő, aki tudatában volt annak, hogy a tárgyak és fényképek csak adatokkal ellátva jelentenek igazi értéket. És mindezekon túl mókázó barát, aki a székely nyelvjárást és szófordulatokat ízlelgette és szeretettel használta leveleiben, ember, aki segített ahol segíteni lehetett.

¹⁴ HUSZKA József 1900, 127–128.

¹⁵ SZINTE Gábor 1903, 2–3.

¹⁶ SZINTE Gábor 1900a, 159.

¹⁷ A vita 1906-ban keletkezett, újabban megjelent összegzését lásd KÓS Károly 2011.

¹⁸ Egy 1912. március 2-án keltezett, László Ferenchez írott leveleiben említi Roediger, hogy erről a témáról készül előadást összeállítani. Székely Nemzeti Múzeum levéltára, Roediger hagyaték.

¹⁹ ROEDIGER Lajos kopjafákról írt tanulmánya, 1903.

Kászonszék kutatója

Roediger Lajos néprajzi jellegű munkásságának talán legjelentősebbike az a kászonszéki felmérés volt, amelyet 1910 és 1914 közt végzett. A sors firtora, hogy éppen ez a felmérés eddig egyáltalán nem látott napvilágot, feltételezhetően amiatt, mert szerzőjük csupán jelentések és rövid levelek formájában rendszerezte az észrevételeit.

A Torján, majd Kézdivásárhelyen is gyermekeskedő Roediger talán már kisgyerek korában megfordulhatott a közeli Kásonokban. Önéletírása először az 1868 őszi útban említi Kásonújfalut, mikor a nagyenyedi tanoda felé vezető útjában diáktársaival együtt itt éjszakázott. A kisdíák Roediger ekkor még nem követte figyelemmel a helybeli néprajzi sajátosságokat, mivel rábízták az élelmiszerek és italok felügyeletét. Így emlékei még csupán a nyergestetői csata színhelyéhez fűződnek erről az útról.²⁰

1903 márciusában, egy Pótsa alispánhoz írt, Zomborból keltezett levelében Roediger a székelyföldi műemlékek és régi épületek lefotózásának fontosságát emelte ki, ezek sérülékenységet, gyors eltűnését hangsúlyozva. A levelére ragasztott kézdiszentléleki Tarnóczy kastély fotója azt sejteti, hogy ekkortájt Kászonszék határát járva már tudatosan rögzítette, fotózta a régi épületeket.²¹ Székelyföldi hazatelepődését, népművészeti és építészettörténeti feltáró tevékenységét a Csereyné Zathureczky Emiliához fűződő baráti kapcsolata is befolyásolhatta: levelezésében utalt arra, hogy 1903-ban Csereynének megígérte az egyre inkább bővülő Székely Nemzeti Múzeum sorsának követését. 1904-ben „Cserey Jánosnénál Imecsfalván tiszteleg”²², és 1905-ben, Csereyné halálát megelőzően már a kovászna-vajnafalvi villasoron a Zathureczky villába költözött be.

A Székely Nemzeti Múzeumban lévő, e kötet lapjain közzétett kászoni felmérés kezdeményezése bizonyára Roedigertől eredt: 1911. március 17-én ő maga kérte a Székely Nemzeti Múzeum igazgatósá-

gától, hogy a környező templomok kazettás mennyezeteinek feltérképezése mellett a kászoni „*perzsaíves kapuk*” „*őstypusú házak*” és „*sok fái n varrottasok*” dokumentálásához lássák el kellő mennyiségű fotográfiai felszereléssel.²³

A Székely Nemzeti Múzeum igazgatósága 1907–14 közt állami támogatást szerzett célirányos székelyföldi néprajzi gyűjtésekre. A múzeum akkori igazgatóőre, László Ferenc e támogatásból végigjárta az udvarhelyszéki, csíki, gyergyói és háromszéki falvakat, több ezer tárggyal gazdagítva a múzeum néprajzi gyűjteményét.²⁴ Amennyiben végigtanulmányozzuk László Ferenc gyűjtőnaplóit és a beszerzett tárgyak leltárkönyvi bejegyzéseit, látható, hogy László a kászoni falvakba nem jutott el. Gyanítható, hogy ekkortájt egyezség születhetett a két kutató közt, emiatt maradt ki László Ferenc szisztematikus felméréséből az öt kászoni település.²⁵ Amennyiben Roediger és László gyűjtőtevékenységét összehasonlítjuk, látható, hogy László Ferenc sokkal nagyobb területeket járt be, és nagyobb mennyiségű tárgyat gyűjtött össze, mint a Kovásznán megtelepedett Roediger, ám ez utóbbi alaposabb beszámolókat, komplexebb néprajzi elemzéseket, pedánsabban dokumentált tárgyakat és fotókat hagyott ránk.

Kászonszék néprajza korábban csaknem teljesen elkerülte a kutatók figyelmét. Orbán Balázs a Székelyföld „népisme” leírásában jóformán csak a kászoni fürdő ismertetésére helyezett nagyobb hangsúlyt,²⁶ és fényképeket is az eddig publikált fotóhagyatéka szerint talán csupán erről a létesítményről készített.²⁷ A vidék életét, történetét szisztematikusán áttekintő Benkő Károly igencsak fontos forrásokat tett közzé az egyes falvak történetéről, mesterségeiről, de vizuális információkkal nem egészítette ki a felmérését.²⁸ Huszka József összegző kötetéből²⁹ teljesen kimaradtak a kászoni falvak, és Malonyay Dezső is csupán népviselet rajzokat,³⁰ egy újfalusi kapu rajzát³¹ és egy feltízi láda motívumait³² találta megörökítésre érdemesnek. Szinte Gábor igényes székelyföldi építészeti

²⁰ ROEDIGER Lajos 1998, 166.

²¹ Roediger hagyaték. Székely Nemzeti Múzeum irattára, 16/1903.

²² ROEDIGER Lajos 1929, 452.

²³ Roediger hagyaték. Székely Nemzeti Múzeum irattára, 54/1911.

²⁴ László Ferenc székelyföldi gyűjtőútjairól lásd GAZDA Klára 1978.

²⁵ László Ferenc jegyzetfüzetei. Székely Nemzeti Múzeum Irat-

tára, 12.251.

²⁶ ORBÁN Balázs 1869, II, 53–55.

²⁷ ORBÁN Balázs 1971, 66–67. kép.

²⁸ BENKŐ Károly 1853, 134–140.

²⁹ HUSZKA József 1893.

³⁰ MALONYAY Dezső 1909, II., II. Tábla.

³¹ MALONYAY Dezső 1909, II., 143. old. 201. kép.

³² MALONYAY Dezső 1909, II., 197. old. 332. minta.

felmérései is csaknem teljesen mellőzték ezt a vidéket,³³ csupán egyetlen kászonújfalusi újabb ház felméréséről maradt kisebb dokumentációja a budapesti Néprajzi Múzeumban.³⁴ A Szintével csaknem egy tematikában dolgozó Cs. Sebestyén Károly is csak a kézdiszéki falvak építészeti elemeinek áttekintését és rendszerezését tartotta kiemelten fontosnak. A századeleji kutatók közül talán leginkább Kertész K. Róbert és Sváb Gyula foglalkozott a kászoni falvakkal, e szerzőpáros jakabfalvi kiskapukat,³⁵ kászonújfalusi tornácos házat és kaput,³⁶ templombejáratot, keresztet,³⁷ valamint a korukban hódító divatú kőkapuk egyik szép példányát dokumentálta.

Amennyiben e 19. századi, vagy éppen 20. század eleji felméréseket elemezzük, az az érzésünk támad, hogy a korabeli néprajzosok vagy egyáltalán nem jártak a kászoni falvakban, vagy pedig nem tartották olyan néprajzi „reliktumterületnek”, amelyet – archaikus elemei miatt – a korabeli néprajzi szemlélet miatt megörökítésre érdemesnek véltek volna.

Roediger Lajos megérezte, hogy Kászonszék falvaiban nem csupán annyi a feljegyzésre érdemes néprajzi, építészeti jellegzetesség, mint amelyet az addig megjelent szakirodalom mutatott. Kortársai gyűjtési / közlési módszereit követve, elsősorban az *ősi elemeket* kereste ő is, az eltűnőben lévő népi kultúra jellegzetességeit dokumentálta.

A 19–20. század fordulóján a kászoni lányok körében divattá vált a brassói szolgálóskodás, a nagyvárosi elemekkel való szembesülés pedig látszólag gyors kultúraváltás felé sodorta a vidéket. A Brassót járt lányok hagyományos népviseletüket felcserélték városi ruházattal, székely ételeiket pedig a szász városi gasztronómiával. Az idegenben való munkavállalás megszüntette a lokális endogámiát: egyre több kászoni lány keresett házastársul Brassóban iparoskodó, más helységbeli székely legényeket. Ezek a folyamatok riasztóan hatottak a hagyományos kultúrát konzerválni és bemutatni szándékozó muzeológusokra. A kor romantikus tudományszemlélete siratta az érintetlen falvak világát, legfontosabb célként a népi kultúra dokumentálását, megmentését, továbbterjesztését fogalmazta meg.

Roediger Lajos, a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat jeles képviselője úgyszintén nosztalgizva tekintett gyermekkorai helyszíneire. A szülőföldjére vissza-visszatérő öszülő kutató az építészeti elemek eltűnését, a céhrendszer megszűntét és a háziipar agóniáját egyre nagyobb fájdalommal követte. A Székely Nemzeti Múzeum alapítónőjével, Csereyné Zathureczky Emiliával való baráti viszonya miatt az épülő és erősödő székelyföldi gyűjtemény sorsa is egyre inkább izgatta. 1903-ban, egy alispánhoz intézett levelében kérve kérte, fotókon dokumentáltassa a pusztuló székely örökséget, mert annak eltűnése egyre gyorsabb.³⁸ Kissé később kászoni utazásait csaknem erőszakosan provokálta ki a múzeum igazgatóságából, mivel ezeket a falvakat „*néprajzilag igen fontos terület*”-nek tartotta, ahol „*a perzsaíves kiskapuknak és a Huszka szerint perzsa tornáczos házaknak*” még tömeges jelenlétét hangsúlyozta. Jelentésében igen fontos az, hogy a fotózott házak gyakoriságát számszerűen is felmérte: „*Constatálnom kell hogy a bejárt 4 faluban 200-on felül találtam igen szép művű perzsaíves kis kaput, és 100-on felül a sűrű deszkázattal elzárt tornáczú ősi beosztású házat. Ha az időjárás jobban kedvezett volna egész sorozattal számoltam volna be e két jellegzetes alakról.*”³⁹

Roediger azon korai kutatók egyike volt, aki tudatosan használta már a fényképezőgépet. A fotó számára a dokumentálás eszköze volt. Ház és kapu, viselet és textilja rögzítése az elmúlással, változással szembehelyezkedő kutató nézőpontjából készült. Fényképeinek jegyzéke azt jelzi, hogy legfontosabb feladatának az archaikus elemeknek a mennél alaposabb dokumentálását tekintette. Amint leveleiből, beszámolóiból kitetszik, összesen 72 felvételt készített négy faluban (Altíz, Feltíz, Jakabfalva, Impér), Újfalut egyetlen fényképen sem dokumentálta. Felvételeinek egy részét nem adta le a Székely Nemzeti Múzeumba, 57 kászoni kép beérkezéséről tudunk, ezekből 36 található ma is meg a Székely Nemzeti Múzeum fotó- és üvegnegatív tárában. Felvételeiből látható, hogy elsősorban a házak, kapuk és a népviselet dokumentálása foglalkoztatta.

Különösen fontosak a **székelykapukról** készített képei. Napjainkra tizenegy kapufotója maradt fenn

³³ SZINTE Gábor 1900, 1903, 1909.

³⁴ Lásd Budapest, Néprajzi Múzeum, fotótár, F. 63373 a és b látszatszám. E ház fotóját és rajzos felmérését Roedigerrel majdnem egyidőben, 1910-ben végezte el Szinte Gábor.

³⁵ KERTÉSZ K. Róbert – SVÁB Gyula 1908, VI. füzet, 5. lap, 3. kép valamint 13. lap, 2. kép.

³⁶ KERTÉSZ K. Róbert – SVÁB Gyula 1908, VI. füzet, 18. lap, 5. kép.

³⁷ KERTÉSZ K. Róbert – SVÁB Gyula 1908, VI. füzet, 17. lap, 7. kép.

³⁸ SZNM Irattára, 16/1903.

³⁹ Jelentés, SZNM Irattára, 74/1912. Lásd a mellékletben.

Kászon négy falujából. Amennyiben ezeket a fényképeket a modern technika eszközeivel kinagyítjuk, számos megfigyelésre adnak lehetőséget. Az általa dokumentált nagykapuk közül csupán egyen, a Kászon-feltíz 321-es házszám alattin látható faragott évszám, ennek felirata is olvasható: *Ezen kaput építette Pataki Ferentz Feleségével Gál Trésia Aszonnal 1848* (lásd 8. kép). Egy másik, kászonjakabfalvi nagykapu 1860-as datálása a zsindelevégek díszes kivágásából olvasható (lásd 9. kép). Valamennyi megörökített nagykapu patkóíves (Roediger kifejezésével – *perzsaíves*) volt, egyetlen díszítése a patkóívet körbefutó egy vagy két vésett csík, a kaputükröz deszkakivágása, valamint a zsindelevet sarkaihoz rögzített deszkakivágásos virágtörő volt. A nagykapukat két rend zsindelevvel fődtek, a zsindelevégek felül a kaputető díszesebbé tétele céljából hegyezték.

A nyolc darab lefotózott gyalogkapukból egy teljesen faragás nélküli volt (lásd 1. kép), többségén a régiebb kiskapuknak azonban a patkóíven és a szemöldökgerendán lóherefüzéses faragást láthatunk (lásd 12-es, 13-as, 14-es, 15-ös, 16-os, 18-as kép). A kapulábat nem faragták, legfeljebb néhány vízszintes rovással tagolták. A kiskapukat egyetlen sor hosszú zsindelevvel fődtek, amelynek felső fele dekoratívan elhegyesedett. Különlegesség, hogy a zsindelevfödél a legtöbb kapun – akárcsak a kereszteken – félkörívesen térült. A kiskapu két sarkát is faragott virággal díszítették.

Roediger különleges érdeme, hogy a változást is dokumentálta: egyik felvételén újonnan faragott kaput láthatunk, a következő felirattal: *Áll Máté Lajos és nej Adorján Borbála 1912*. E kapunak lábán a stílbútorokról is ismert virágos ágat faragtak, és a fekete-fehér fotó árnyalataiból is jól kivehetően, színezés is került a faragásra. E kapu sarkaira már bádogosok által készített kereszt került. (lásd 18-as kép)

Összesítve a Roediger kapufotóit, látható, hogy kutatása korában Kászonszékben még nagy divatja volt a patkóíves kapuk készítésének, ezt Roediger – Huszka József nyomán – perzsa elemnek érezte. A nagykapuk divatja ekkor már visszaszorulóban lehetett, helyét a szűk hegyvidéki szalagtelteken is praktikusabban alkalmazható kiskapu vette át.

1912 áprilisában, egy esztendővel az első felmérés megvalósulása után a László Ferenc múzeumi igazgató örrel folytatott levelezése már arról árulkodott, hogy az addig esetlegesnek tűnő felmérés céltudatos gyűjtőakcióvá tágult, melynek célja a Székely Nemzeti Múzeumon belül egy **kászon szobabelső** megvalósítása lett.⁴⁰ A gyűjtés ebben a periódusban nagyon időszerű volt: a Székely Nemzeti Múzeumnak ekkor épült díszes, nagy méretű palotája, és ekkor körvonalaódott László Ferencnek azon terve is, hogy a veszélyeztetett székelykapukat is be kell menteni a múzeumba, ezzel megteremtve a feltételeit egy jövődéli szabadtéri egységnek. Ez az igazgatói elképzelés természetesen meghatározta a Roediger gyűjtéseinek irányvonalait is. A múzeumi telek csak évtizedekkel később bővült ki annyira, hogy tájház áttelepítéséről álmodjanak,⁴¹ így a gyűjtési koncepciót behatárolták a szűkös telekhatárok. A két, László Ferenc által 1913-ban bementett székelykapu⁴² Kós Károly tervei alapján a múzeum kerítésébe ékelve kapta meg a végső helyét, így kászon perzsaíves kapuk felállítását már nem tette lehetővé a helyhiány.

Roediger szakszerű kászon felméréseit látva felmerül bennünk az a gyanú, hogy eredetileg talán egész ház és kapu beköltöztetésében reménykedett. Ezt támasztja alá az, hogy nem csupán fényképezte a leggyakoribb háztípusokat, de a lefényképezett házak mellett alaprajzi beosztásokat, szobaberendezési vázlatokat is készített, mintegy kiegészítve ezekkel a nagy elődjei – Huszka, Szinte – székelyföldi felméréseit.

Tudjuk, hogy a házak kiállítási bemutatására ekkor már a magyar nyelvterületen is megtörténtek az első próbálkozások: 1873-ban a bécsi világkiállításon, 1885-ben a budapesti országos tárlaton és 1896-ban a milleniumi kiállításon is épültek fel házak, amelyeknek kiválasztását már szakszerű felmérések előzték meg. 1910-ben Erdélyben is megszületnek az első skanzen-tervek: Torockzai-Wigand Ede a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság választmányi ülésén ismertette annak a falumúzeumnak a tervét, amelyben több ház, kopjafás cinterem és bástyás templom kapott volna helyet.⁴³ Roediger Lajos gyűjtéseinek periódusára Bátky Zsigmond már publikálta a magyar háztípológia alapjait, és felhívta

⁴⁰ Levél László Ferencnek, 1912 április 27. Lásd mellékletben.

⁴¹ A Pottyondról származó *csiki házat* 1932-ben választják ki, és 1937-ben nyitják meg a Székely Nemzeti Múzeum udvarán. Ezt a bővítést az ún. Tóthné féle telek megszerzése tette lehetővé.

⁴² Az 1733-as dálnoki, illetve az 1875-ös zetelaki kapu került be

a múzeumba, ám tudjuk, hogy László Ferenc is az 1910-es évektől fotókon dokumentálja, 1913-ban pedig már műtárgymentő céllal nézegeti, alkudja a székelykapukat.

⁴³ LÉNÁRT Anna 2002, valamint BALASSA Iván 2007, 203.

a figyelmet a lakásbeosztás és a tűzhelytípusok közti összefüggésekre.

Roedigernek a László Ferencsel folytatott levelezése nem árulja még el azt a tervét, hogy tájház telepítésében is reménykedett, viszont a Székely Nemzeti Múzeum telkén 1937-ben megnyíló csíki ház elleni éles kirohanásai jelzik, hogy a szakszerű kászoni dokumentálás talán nem volt teljesen öncélú.⁴⁴

Amennyiben áttekintjük az általa felmért házakat, jól követhető, hogy célja a kászoni falvakban még elkülöníthető háztípusok felismerése és rögzítése volt. Kora tudományos szemléletéhez alkalmazkodva, elsősorban a régi, zárt ereszes, tornácos házak érdekelték, mivel úgy vélte, ezekben jut felszínre a legerőteljesebben a székely ízlés. Amint a korábban már idézett levelében megjegyezte, a négy bebarangolt kászoni faluban még több mint száz ilyen lakást láthatott és ismerhetett meg, ezeknek az alaprajzi beosztás alapján négy típusát különítette el.

Ritkán van lehetőségünk arra, hogy egy kiállítási interiőr berendezésének háttér munkálataiba beleláthassunk. Roediger esetében viszont – éppen a ránk maradt levelezésének köszönhetően – megadatik ez számunkra. Kászonalitizben négy részletes házalaprajzot készített,⁴⁵ amelynek segítségével áttekinthetjük, hogy milyen beosztási és berendezési szokások éltek a tízes években e településen. Amennyiben ezeket az alaprajzokat a leírásaival egybevetjük, meggyőződhetünk róla, hogy a század elején az ereszes, két szobás (nagy- és kisház) lakóházakat belső osztással próbálták funkcionálisabbá tenni: a *nagyházból* rögtönzött vagy pedig véglegesen megépített falakkal *oldalkamarát* választottak le. Ennek az új helyiségnek, mint a lakás legújabbán rögtönzött elemének, nem állandósult még ekkorra a berendezése: ágyat, asztalt és széket, vagy pedig ládát, kemencét helyeztek el benne. Ezzel szemben a régebbi alapegységeknek, a kis- és nagyháznak a bútorzata még elég kötött berendezési struktúra része volt. A kászoni ember lakásberendezési modellekben gondolkodott ekkor: a vetett ágy valamennyi háznál a nagyházban az újonnan épített oldalkamara

falához került. Melléje valamilyen ülőbútor tettek: többnyire padot, tulipános ládát. A nagyház bebútorozása még a régi sarkos berendezési modellt követte: a vetett ágygal szembeni sarokba kerültek az L alakban elhelyezett padok, ezek elé helyezték az asztalt. Így a nagyszobába csak két székre volt szükség: az asztal külső oldalához helyezték ezeket. Egyetlen rajz jelzi, hogy egy újabb négy székes, központi berendezési modell is kialakulóban volt. A kisházba került a főzőtűzhely, a vízes pad és kézmosó felszerelés, és itt is több pad, tulipános láda, egy asztal és ágy állott. A tálas és falítás már kiszorulóban volt a 20. század eleji lakásberendezésből, de helyét már kezdte elfoglalni az „üvegkaszten”. A ruhásszekrények hiányával magyarázható a ládák és padok nagy száma: erre Roediger is felfigyelt, megjegyezte, hogy egyik házban hat ládát számolt össze. (Lásd 7 a–d képek)

A múzeumi interiőr berendezéséhez bútorok vásárlására volt szükség. Roediger két ládát, egy szövőszéket, egy fogast és egy „duruzsmáló széket” szerzett be a kászoni szoba berendezéséhez. Sajnos az 1944-es evakuálás alkalmával – mint a múzeum értékes tárgyait – a Roediger gyűjtéseit is menekítették. Csupán a szerény, dísztelen fogast hagyták itthon a múzeum székhelyén, a többi tárgy a zalaegerszegi állomáson pusztult a Székely Nemzeti Múzeum legértékesebb tárgyaival együtt.

Az 1912 április 27-én László Ferenchez intézett levelében Roediger rajzos tervet adott be, amelyből rekonstruálható, hogy hogyan képzelte el a kászoni szobát. Régi és új, háziipari és gyári termékek egyaránt ötvöződtek volna benne, jeleként annak a változási folyamatnak, amelyet kutatónk a kászoni falvakban megfigyelhetett. (Lásd Melléklet, kászoni felmérések 5.)

A kászonszéki felmérés alkalmával Roediger Lajos fokozottan figyelt a házban lévő *szótttesekre* és *varrottasokra* is. A textilművészet iránti érdeklődés végigkíséri életét: már 1904-ben tudunk róla, hogy Csereyné lakásában a varrottasokat csodálta,⁴⁶ 1905-ben pedig már fényképfelvételeken is dokumentálta e gyűjtemény legszebb hímezett darabjait.⁴⁷ 1912-től

⁴⁴ SZNM Irattára, Roediger Lajos 1937. április 10-én kelt beadványában kéri, hogy az elhibázott elhelyezését menasági ház továbbépítését azonnal szüntessék be. Az ügyvezető tanács 1937. május 13-án tartott gyűlésén vitatta meg és vetette el Roediger javaslatát. Az ügyvezető tanács véleményét Konsza Samu néprajzos múzeumőr fogalmazta meg, kiemelte, hogy a csíki ház elhelyezésében nem a múzeum előtti országutat, hanem az épület mellett nyitott feljáró utat vették figyelembe. Lásd BOÉR Hunor 2002, 220.

⁴⁵ SZNM Irattára, 575/1914/4-es iktatószám, 7 a–d kép.

⁴⁶ ROEDIGER Lajos 1929, 452.

⁴⁷ A budapesti Néprajzi Múzeum tulajdonában lévő mintaalbum egyik bejegyzéséből értesülünk erről: „R.5171/12. *Piros. Eredetije özu. Cserey Jánosné birtokában. (Fénykép felvételét készítette Roediger Lajos 1905-ben. Durva vászonra vörös fejtővel, székelyes kereszt szemmel varrva). Rúdi lepedő.*”

kezdődően folyamatosan jelzik múzeumi levelezései a textilmunkák kikölcsönzését és lerajzolását, célja egyértelműen az volt, hogy mintákat lerajzolva léptékarányos mintakönyvet adjon a korábban alakuló hímző- és szövőműhelyek vezetőinek kezébe. Ezzel a tervével egy olyan értelmiségi mozgalomba illeszkedett be, amely az 1880-as évektől kezdve befolyásolta az erdélyi női háziipar alakulását és fennmaradását.

Erdélyben a hímzőművészet felkarolása Gyarmathy Zsigmondné Hóry Etelka feltűnésével kapott nagyobb lendületet. Gyarmathyné Kalotaszeg vidékén döbrent rá a varrottások gyors eltűnésére, és jó szervezőmunkájával olyan piacot teremtett e hímzések számára, amely érdekeltté tette a helybeli lakosságot e hímzőskultúra továbbéltesére.⁴⁸ Sikerei nyomán Erdély más tájegységeiben is megjelentek azok az értelmiségiek, akik – felismerve a háziiparban rejlő lehetőségeket – pénzbeli támogatással próbálták az egyes vidékek hímző- és szövőművészetét életre keltetni. Az 1890-es évektől a háromszéki Árapatak varrottásának feltámasztására is koncentrálni kezdtek: Csorba Samu brassói kereskedő felvásárlási politikáját helybeli tanítónők igyekeztek sikeressé tenni, és 1900-ra – elsősorban Pótsa József háromszéki alispán közbenjárására – az árapataki varrottas a párizsi világkiállításra is kijutott, hírnevet szerezve a székhelyi település asszonyainak.⁴⁹ A századvégre Hegedüs Sándor kereskedelmi miniszter is felkarolta az erdélyi varrottások felújításának az ügyét, az iparkamarák segítségével próbálta megtalálni azokat az egyéniségeket, akik kellő hozzáértéssel és jó szervezőerővel, helyi közismertséggel bírva, sikerre tudták vinni egy-egy tájegység női háziiparát. A marosvásárhelyi iparkiállítás nagy feltűnést okozó magyarói varrottast 1900-ban Lénárt Józsefné magyarói lelkésznő tette ismertté, aki Vásárhelyi Mihályné helyi asszony segítségével nem csupán a varrottásokat, de a „rakottas” szőtteket is nagy tömegben állította ki.⁵⁰ Néhány esztendővel később az 1905-ös és 1907-es sepsiszentgyörgyi Székely Kiállításnak szintén nyílt célja volt

népszerűsíteni és piacot teremteni, ezáltal életben tartani a székely háziipart. E kiállításokon nagy szerepet szántak a varrottas- és szőttekultúra bemutatásának, mint azon háziipari ágazatnak, amelynek felkarolására – épp általános elterjedtségére való tekintettel – a legnagyobb szükség van.

Roediger ugyanebbe a mozgalomba integrálódott a kászonszéki gyűjtéseivel, ám nem volt akkora pénz a kezében, hogy foglalkoztatni tudja a helybeli asszonyokat, és Hegedüs miniszter halála után annak sem volt realitása, hogy ipari kiállításokra vihesse e textilmunkákat. Tudta, érezte azonban, hogy a Kászonszék textilipara semmivel sem „alávalóbb”, mint a híressé vált hímző helységeké. A kászoni falvakban 1910-ben már fenyőtobozos mintát rajzolt le,⁵¹ és 1912 április 27-én keltezett leveléből már egyértelműen kiolvasható, hogy nem pusztán figyelte, de kutatta is a varrottások mintakincsét. A kászoni szoba berendezéséről elmélkedve, így írt elképzeléseiről László Ferencnek: „*Vetett ágy, felette az egész falhosszában elhúzódnó rúdon a rudi lepedők (a. Nagysájos, b. Nagytányéros, c. kereszt-szemes, d. Nagyalmás, e. Asztallábas, f. Ábrahámos).*”⁵² Ez a felsorolása azt jelzi, hogy – kora szokásaitól eltérően – a mintákat megnevezéseikkel együtt gyűjtötte, és mintakincs és funkcionalitás összefüggései is megragadták a figyelmét. Különösen az eltűnőben lévő rúdilepedőket csodálta, és dekorativitásuk miatt ezek megmentését, más funkciókon keresztüli feltámasztását tartotta prioritásnak.⁵³

Míg e korszak kutatói ritkán törekedtek arra, hogy adatközlőiket megnevezzék, Roediger fontosnak látta későbbi tanulmányaiban is kiemelni, hogy a mintamegnevezések dokumentálásában Kászonszakabfalván Kovács Tamásné és László Ignácné, Kászonszeltzben pedig özvegy Tima Lajosné volt a segítségére.⁵⁴ A budapesti Néprajzi Múzeumhoz eladott mintaalbumaiból látható, hogy Kászonsimpéren Fülöp Ferencné varrottas párnahuzatát is lerajzolta és bejuttatta a Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményébe.⁵⁵ 1913-as gyűjtéseiről beszámolva pedig fontosnak tartotta

⁴⁸ A kalotaszegi varrottas felújításáról legújabban lásd OLOSZ Katalin 2003. Gyarmathyné cikkeiből széleskörű válogatást nyújtott nemrégiben Hála József, amelyből e néprajzi mozgalom története jól körvonalazható. HÁLA József 2006.

⁴⁹ DEMETER Éva 2006 és 2007.

⁵⁰ XXX 1901, 126–129.

⁵¹ SZNM Irattár Roediger hagyaték, 1910.

⁵² SZNM Irattára, Roediger Lajos levele László Ferencnek, 1912. április 27. Iktatószám nélkül.

⁵³ Egyik terve az volt, hogy a rúdilepedők régies mintakincsét függönyökre adaptálja. Erről a Néprajzi Múzeumban lévő mintagyűjteményéből értesülhetünk: R. 5281/20: „*Rudi lepedő. (Több rh összeállítási függönynek)*”, vagy R. 5281/21: „*Rudi lepedő (függönybe összeáll.)*”

⁵⁴ ROEDIGER Lajos 1929, 452.

⁵⁵ Néprajzi Múzeum, Rajztár, R. 5281/29-es rajz.

megjegyezni Koncz Mária kásonjakabfalvi „65 év körül járó lány” nevét, aki „*előminták nélkül, csak úgy emlékezetből*” varrta a rúdi lepedőket és kendőket, párnahuzatokat még a Roediger gyűjtése korszakában is.⁵⁶ E nevek megemlézése azért is fontos, mivel ezek révén is tudatosította, hogy e falvakban a korábban általános hímző háziipar helyett a specialisták⁵⁷ éltették már tovább a kézimunkák eme válfaját is. (lásd 70. kép)

Kászoni gyűjtéseinek egyik legfontosabb „felfedezése” a kilim technikával, gyapjúból készült festékes szőnyegek dokumentálása és a gyapjufestési módok feljegyzése volt. Tudjuk, hogy Roediger előtt már Huszka József is felfigyelt ezekre az értékes gyapjúszőtésekre, ám a kissé későbben népművészeti összegzését megjelentető Malonyay Dezső már eléggé elsiklott e szőttesfajta fölött, helyi változatainak dokumentálását kevésbé tartotta fontosnak a hímzésekenél. Nem tudjuk biztosan eldönteni, hogy a festések László Ferenc hívta-e fel Roediger figyelmét, vagy pedig éppen Roediger hatására kezdte a régész igazgatóőr is gyűjteni ezeket. Az azonban kétségtelen, hogy mindketten 1913-ban figyelnek fel e jellegzetes székelyföldi gyapjúszőtetre és gyűjtenek belőle pár darabot a múzeum számára. A Roediger megjegyzéseiből arra következtethetünk, hogy a szűkkörű szakmai érdeklődés ellenére, e szőttestípus a teljes eltűnés határára jutott, „*azok jórésze immár külföldi múzeumokban szolgál díszítményi előmintakul.*”⁵⁸ Éppen ezért tartotta kiemelten fontosnak, hogy felkeresse a kászoni falvakban még működő szőnyegkészítőket, és lejegyezze szakmai tudásuk lényegét: összegyűjtse és fotókon rögzítse a szőttesmintákat, feljegyezze a gyapjú festésére használt titkos receptjeiket. Egyik legfontosabb szövőasszonya a kászoni kiszállásai alkalmával „*a régi minták után és a régi technikával készíti »festékes«-eit, de sajnos nem a régi szintartó festékekkel, hanem az uj módi »por«-ral, vagyis »fuksziá«-val (Fuchsin), melyet ő keme nem tud kellően rögzíteni a gyapju fonálra.*”⁵⁹

A ház- és kaputípusok, textilmunkák mellett Roediger különösen nagy hangsúlyt fektetett a **kászoni viseletek** dokumentálására. A múzeumi szoba berendezésére vonatkozó terveiből látható, hogy férfi, fiú,

asszony és lány viseletet egyaránt be akart mutatni a kiállításon, ennek érdekében végigfotózta a viselet különböző aspektusait. Bár a kászonszéki népviseletre vonatkozó megfigyeléseit nem sikerült alaposan leírnia, ránkmaradt fotói számos következtetésre adnak lehetőséget.

1912-ben a kásonimpéri templomból hazafelé tartó asszonyokról és férfiakról készült felvétele önmagában is elemzésre méltó (25-ös kép). A templomból a házastársak nem együtt indultak hazafelé: az asszonyok és lányok előre siettek, a férfiak hátramaradtak és együtt beszélgetve haladtak az utcán. Az ünnepi viseletben az asszonyok fején még csaknem kötelező volt a csepesz, amelyet fehér, sötét vagy kockás kendővel kötöttek le. A csepesz megkötésére használt fekete szalagokat elől hosszan a mellen leengedték. Egy fiatalasszony e szalagot melltűvel össze is tűzte. A felsőtesten az asszonyok és lányok már csaknem kivétel nélkül mintás kartonanyagból készült „vizitkát” (polgáris szabású kiskabátot) viseltek, ez elől gombokkal záródott. A szőttes szoknya (rokolya) két szélből készült, hosszú viseletdarab volt, a toldás fölött hajtással, a varrásoknál fekete bársonycsíkkal díszítették. A lányok, asszonyok többsége a szőttes szoknya fölött a vasárnapi ünnepi viseletben nem használt kötényt, és a ritka kötények is sötét színűek voltak. Valamennyi asszony és lány a lábán magasszárú fűzős cipőt viselt.

A férfiak valamennyien fekete, kerek tetejű, keskeny karimájú kalapot viseltek. Felső testükön fehér, kis gallérú, ráncolt ing volt, amely elől 3–4 gombbal záródott, a gombsor alatt ráncolták. Az ingre felül fekete zsinórozású rövid kabátot öltöttek. A vasárnapi templomozáshoz fehér posztóharisnyát viseltek, az inget e harisnyába betűrték. A harisnyát oldalt egyetlen fekete zsinór díszítette, az ágyéknál lévő két hasítékot is fekete zsinórral szegtek körbe, ám a zsinór cifrázására semmi nem utal. A férfiak lábán fekete, puha szárú, egyenes tetejű csizma volt, ráncolt torokkal. (26. kép)

Amennyiben e templomi viseletet összehasonlítjuk a hétköznapi viselettel, előtűnnek a különbségek. 1913-ban Kásonjakabfalván két férfit fotózott le Roediger, akik látszólag gyanútlanul beszélgettek

⁵⁶ SZNM Irattára, 575/1914 – Jelentés a kászonszéki 1913-as gyűjtésekről.

⁵⁷ A néprajzi szakirodalom csupán a legutóbbi időkben kezdte használni a *specialista* fogalmát, egy-egy tehetségesebb kézműves, mesélő vagy népi költő stb. megjelölésére. A néprajzi egyéniség-

kutatás a negyvenes évektől kerül az érdeklődés középpontjába. Lásd ORTUTAY Gyula 1978, DÉGH Linda 1960.

⁵⁸ SZNM Irattára, 575/1914.

⁵⁹ SZNM Irattára, 575/1914.

a néprajzos érkezésekor (29-es kép). Mindkét férfi fején betűrt báránybőr kucsma volt. Az egyik férfi felsőtestén durva darócposztóból készült, zsinórozással díszített mellény volt, amelyhez finomabb és puhább posztóból készült ujjat rögzítettek. A másik férfi egyszerű szabású, zsinórozás nélküli, gomblyukakkal és gombokkal záródó kabátot viselt. A posztó harisnya egyik férfinak sötét, másinak fehér színű volt, csupán egyik harisnyán volt egyszerű zsinórozás, a másiktól az is elmaradt. Az egyik férfi lábán bakancs volt, amelynek szárára a harisnyát ráhúzták és sűrűn lekötötték. A másik férfi mindkét oldalán varrott egyenes szárú csizmát viselt. Egy másik fényképen (5-ös kép) kászonzeltézi családot fotózott le, 1912-ben, saját háza előtt. E képről három generáció viselete követhető nyomon. Az öreg férfi keskeny karimájú kerek kalapot, fehér ráncolt inget és fehér durva posztóból készült harisnyát visel, az asszony fejéről a hétköznapi viseletben elmaradt a csepesz, csupán fehér kendővel kötötte be a fejét. Egyszerű szabású fehér inget és durva csepűszoknyát visel. A két gyermek a jellegzetes hosszú gyermekingben van, lábukat nem fűdi nadrág vagy más szoknya. A kisfiú fején szalmakalap, a kislány hátán kis vizitka látható. Egy harmadik kászonzeltézi falvi, 1912-ben készült fotón (10-es kép) asszonyok és kislány viselete látható. A fejviseletben megfigyelhető a fejkendő nélküli csepesz, a fejkendővel lekötött csepesz és a csupán fejkendő használata is. Amennyiben az asszonyok által viselt szőttesszoknya figyelünk, látható, hogy a viselet sokkal változatosabb volt, mint amelyet napjainkra fenntartott a kászoni emlékezet: a széles csíkozású szőttesszoknya mellett egyik asszonyon keskeny csíkozású rokolya, a kislányon pedig csepűszoknya látható. E hétköznapi viseletben a kötény használata jól nyomon követhető: valamennyi asszonyon és lányon kötény látható, amely akár sötét karton anyagból, akár csepűből, akár pedig mintás csíkos szőttesszoknyából is készülhetett.

Különösen tanulságos a kászoni iskolás fiúkról készült felvétele Roedigernek (27-es kép). A kászonzeltézi kisfiúk többségének fején sötét színű báránybőr kucsma volt. Érdekes, hogy a gyerekek kucsma-ját nem tűrték be a fejtetőn. A felsőtesten többnyire kurtit vagy ujjast viseltek, ez utóbbi abban tért el a kurtitól, hogy a vastagabb mellény karöltőjéhez

más színű, esetleg kockás posztó- vagy kötött ujjat lehetett gombolni. Csupán egyetlen kisfiún láthatunk hosszú zekét. Ez arra utal, hogy a zekeviselés a gyermekek körében 1913-ban nem volt szokásban, vagy pedig eltűnőben volt. A kisfiúk körében fehér, szürke és fekete posztó harisnya viselése egyaránt elterjedt volt. A kép legérdekesebb vonása, hogy a fiúgyermekek többségének lábán bocskort látunk, csupán pár gyerek lábán látható csizma vagy bakancs.

Az iskolás lányokról készült fotóról (28-as kép) látható, hogy a fej kendővel való bekötése a lányok esetében majdnem egyáltalán nem volt szokásban. Ez bizonyára azzal magyarázható, hogy a fejkendő az asszonyok viselete volt. A kislányok karton anyagból készült vizitkát, szőttesszoknyát, fodros vagy ráncolt karton kötényt (a kötényhasználat esetleges volt) és magasszárú fűzős cipőt viseltek. Fontosnak tartom kiemelni, hogy egyetlen lánygyermek lábán sem ismerhető fel bocskor, ami mindenképpen azt jelzi, hogy ennek a lábbelinek a viselete a fiúgyermekekhez kötődött 1913-ban.

Bár egyértelműen látható, hogy Roediger Lajost a kászoni falvak népművészete ragadta magával, így fotóin ennek szépségeit igyekezett dokumentálni, éberrel figyelt a veszélyeztetett műemlékekre is. Kétségbeesetten jelezte a Múzeum igazgatóságának a nagykászoni templom lebontásának a tervét, és csaknem egyedüli volt, aki fotókon próbálta dokumentálni a napjainkra már csaknem teljesen eltűnt Katalin kápolnát. A felelős értelmiségi a templom padlásán hányódó orgonát és a Balászi kúriában fellelhető iratokat is jelzi a Székely Nemzeti Múzeum igazgatóságának, mivel érzi, hogy a pusztuló értékek megmentésére csakis értelmiségi összefogással van némi esély. (19–23. kép)

Bár felszáz fotóját és a múzeumba behozott kászoni tárgyait nagyon megrostálta az idő,⁶⁰ Roediger komplex felmérése jelentősen bővíti a kászoni falvakról való ismereteinket.

Kós Károly, Szentimrei Judit és Nagy Jenő a kászoni székely népművészetet ismertető kötetében nem támaszkodhatott még a Roediger megfigyeléseire, mivel a jelentős fotóhagyaték üvegnegatívokon várta a „felfedezést” a Székely Nemzeti Múzeum fototekájában. A hetvenes évekre jelentősen átalakult a kászoni falvak népművészete, így a három jelentős

⁶⁰ Roediger kászoni tárggyűjtése majdnem teljesen megsemmisült a múzeum evakuálásakor.

néprajzos csupán szóbeli visszaemlékezések alapján tudta felidézni mindazt, amit Roediger Lajos még élő hagyományként rögzített és fotózott. Különösen fontosak például viseletforói, mivel ezek olyan élő gyakorlatot rögzítettek meg, melyet a hetvenes évek kutatói már nem tudtak megtalálni.

Hagyomány és változás Orbaiszéken

Roediger már gyermekkorában is többször meglátogatta Kovásznát: 1861-ben fürdőre ment szülei-vel, 1864-ben pedig a vasöntödét működtető Nagy Ezékiel gyermekeinek keresztelőjére hívták meg.⁶¹ Ismerős helyre ment tehát, mikor 1905-ös hazaköltözése nyomán Kovászna vajnafalvi részén telepedett le. Választott lakóhelyét ekkor már Háromszék polgárisodó vidékeként tartották számon, ahol a tárgyi kultúra jelentős átalakulása folytán alig lehetett már a századfordulón is régi lakóházakat, székelykapukat, népviseleteket találni. Kovászna környékét a legrészletesebben Orbán Balázs írta le. Néhány évtizeddel később, a századforduló tájékán felszínesen ugyan bejárta Huszka József,⁶² alaposabban viszont jóformán csak Balázs Márton, a kézdivásárhelyi polgári leányiskola igazgató tanára kutatta a vidéket, ő viszont elsősorban a népszokások feltérképezésére koncentrált.⁶³ Imecsfalva, Papolc, Zágony környékén Cserey-né Zathureczky Emília, a Székely Nemzeti Múzeum alapítónője próbált régi tárgyakat gyűjteni, ám az ő 1905-ös halálával a vidék kutatása megtorpant.

A Kovásznát letelepedése előtt meglátogató Roediger a látszólag modern fürdőtelep árnyékában is felfedezte a néprajzi érdekességeket: egy 1903-ban megjelent tanulmányában a település **kopjafás temetőire** csodálkozott rá. Ezzel az írásával jelentősen kiegészítette az orbaiszéki fejfás temetkezésről való ismereteinket. Léptékarányos rajzain több mint 40 kopjafatípust mutatott be. Rajzaival a településeken végigszáguldó, és így futó megfigyelésekre hagyatkozó néprajzosok számára példát mutatott: nem az első 4–5 megfigyelt fejfát rajzolta le, hanem szisztematikusan végigjárta a temetőt, és – ha nem is az összes válfajt – bőséges mintatípust dokumentált. Egyes ese-

tekben arra is kísérletet tett, hogy megfigyelje a fejfaállítás és a nem, az életkor összefüggéseit. Sajnos nem törekedett a feliratok feljegyzésére, sem pedig a vésett díszítmények alaposabb lerajzolására: tehát forma és társadalmi státus közti összefüggések elkerülték a figyelmét. A közölt fejfákat nem hasonlította össze a szomszéd helységek hasonló emlékeivel, ami arra utal, hogy e témában nem érezte magát igazán jártasnak. (73–76-es képek)

Háromszéken e periódusban nem a kovásznai volt az egyetlen kopjafás temető. Maga Roediger is megemlítette tanulmányában, hogy „nemcsak Kovásznán dívik még a kópja fa, hanem (...) a szomszédos Páván, Zabolán, Papolcon is.” Huszka József Körösről, Szinte Gábor Cőfalváról, Kis- és Nagyborosnyóról, Szacsvárról rajzolt le néhány fejfatípust. Sebestyén Károly a kézdiszéki és orbaiszéki temetőket bejárva, megdöbbenő mértékűnek érzekelte a fejfák eltűnését.⁶⁴ Kutatások tanúsítják, hogy kopjafás temetkezés élt Papolcon, Lécfalván, Dálnokon, Zalánban is.⁶⁵ A kovásznai fejfaformák tehát csupán árnyalják a kopjafás temetkezésről való ismereteinket. Roediger fejfarajzai arra utalnak, hogy az orbaiszéki helységben a fa sírjeleknek ekkor nagyon változatos formavilága élt. A faragó specialisták hiányával magyarázható talán az, hogy a típusok száma ilyen nagy volt e helységben. A díszítőelemek nagy száma miatt talán nem meglepő, hogy Roediger nem figyelt fel a fejfa részeinek terminológiai kérdéseire. Valószínű, hogy a faragó kedv ekkor olyan egyéni díszítőelemeket is életre hívott, amelyeknek nem rögzült még a neve.

A kovásznai lakhely és környezet arra ösztönözte az érzékeny kutatót, hogy feltérképezze azokat a régi **szokásokat** is, amelyek túléltek a századfordulós modernizációs folyamatokat. A századfordulón még élt Kovásznán a **betlehemezés** szokásköre. A szokás részletes kutatását Roediger Kovásznára telepedése előtt, 1901-ben már elvégezte Balázs Márton, a kézdivásárhelyi polgári leányiskola igazgató tanítója. Amint azt a játék ismertetése előtti bevezetőjében Balázs Márton kiemelte, Kovásznáról ekkor három betlehemes játékot jegyzett le, ezek közül viszont csupán

⁶¹ ROEDIGER Lajos 1998, 160.

⁶² Huszka Páván a Miskolczi kúria 1761-es kapuját lerajzolta és fotózta. HUSZKA József 1895, III. Tábla.

⁶³ Balázs Márton az 1905-ben lezárult gyűjtéseit csupán 1941-ben publikálta, úgy tűnik, Orbaiszékről elsősorban a karácsonyi és húsvéti népszokásokat gyűjtötte fel. Lásd BALÁZS Márton

1941. Jelentős írott tojás gyűjteményét Malonyay Dezső tette közzé népművészeti összegzésében. MALONYAY Dezső 1909, II, XLIII–LI. Tábla.

⁶⁴ SEBESTYÉN Károly 1905.

⁶⁵ NOVÁK László Ferenc 2005, 214 és 271 valamint DEMETER Lajos 2007, 375.

egyét publikált.⁶⁶ Mivel Balázs Márton is a Székely Nemzeti Múzeum gyűjtőköréhez tartozott, így Roediger tudhatott a betlehemes játék szövegének feljegyzéséről és publikálási szándékáról. Talán ezzel magyarázható, hogy a szokás leírását nem készítette el, hanem csupán két – csaknem megegyező szögből készített – üveglemezen és az egyik papírmásolatán dokumentálta e korai betlehemes játékot (lásd 50-es kép). Roediger fotói pár elembe kiegészítik a Balázs Márton gyűjtéseiből ismert, kovásznai betlehemesről származó ismereteinket. Míg Balázs csupán 5 szereplős változatot ismertetett, Roediger fotója 11 játékost dokumentál: a 4 pásztor, két angyal, egy király mellett Szent József, Szűz Mária és két katona alakja is felfedezhető a fotón. Nincsen tudomásunk arról, hogy pontosan mikor készítette Roediger a fotóját, azt viszont tudjuk, hogy 1920-ban került a múzeum gyűjteményébe. A szokás agóniájának jeleként értelmezhető, hogy ekkorra már gyermekek éltették Kovásznán a betlehemezést.

Orbaiszék betlehemes játékaikról csupán vázlatos ismeretekkel rendelkezünk: az 1930-as években Mikes Hanna a zabolai variánsról készített 10 felvételtől álló fényképsorozatot,⁶⁷ ezt 1939-ben Makkai Endre és Nagy Ödön egészítette ki egy Zaboláról származó leírással. A szerzőpáros viszont kiemelte, hogy a publikált szöveget gelencei születésű ember terjesztette el Zabolán, egy kézdiszentléleki szöveg felhasználásával.⁶⁸ A zabolai szokásban szintén 11 szereplő volt, amely talán arra utalhat, hogy a húszas-harmincas évekbeli szokásvariánsokban már egy ideáltipikus betlehemezés megvalósítására törekedtek, amelynek központi eleme a látványosság megteremtése volt.

A kovásznai betlehemezők viseletének elemei csak részben támaszkodtak a helyi népviseletre. A pásztorok a vajnafalvi románok hagyományos ruházatát használták, jelzésekként annak, hogy e foglalkozás a románság körében volt elterjedt. A király kölcsönzött katonai egyenruhát, a katona a századelő cifrázott, zsinórdíszekkel ellátott fekete posztóharisnya viseletét öltötte magára. Mária fehér alsószyknyába

és ingbe, az angyalok a székely női népviselet fehér ingébe, és hosszú fehér kötényébe öltöztek. A szereplők viselete az angyalok és a király látványos, gyöngygel és színes papírokkal díszített koronájával, valamint a szintén színes papírral ékesített betlehemes templommal egészült ki. A szokásfotó hátára feljegyzett nevek egyértelműen azt jelzik, hogy a román viseletbe bújt pásztorfiúk is helybeli magyarok voltak, és a szokást ekkor a helyi harangozó gyermekei, valamint a kovásznai iparosok leszármazottai éltették. A harangozógyermekek jelenléte talán azt jelezheti, hogy a betlehemezés szokását ekkor már egyházi készítésre tanulták be a helybeli fiatalok.

Roediger betlehemes fotója egy másik karácsonyi szokás elemeit is felvillantja: a szereplők háta mögött lévő épület oszlopait szalmával ékesítették, ez az elem a karácsonyi szalma varázserejébe vetett hiedelemre utal. A karácsonyi szalma háromszéki használata elég feldolgozatlan, csupán néhány gyűjtésből ismerjük azt, hogy a szalma karácsonyi asztal alá helyezése ezen a vidéken is felbukkant.⁶⁹

A kovásznai hagyományok közül Roediger a **leánykerés és lakodalom szokáskörét** is körüljárta, gyűjtéseit 1934-ben, a Székely Nemzeti Múzeumban szervezett ismeretterjesztő előadásában ismertette.⁷⁰ Amint az ismeretterjesztő előadásról szóló újsághírből tudjuk, „Az érdemes öreg tudós – hogy annál nagyobb illúziót keltsen – szabályszerű székely menyasszonyi kelengyét szereltetett az előadói asztal köré”.⁷¹

Roediger kéziratosa hagyatékából ismert az előadás hevenyészett szövege,⁷² valamint egy ehhez kapcsolódó, kézzel átírt szöveg, amely Vajna Gábor kovásznai vőfélyi feljegyzéseit tartalmazza.⁷³

Roediger, aki ekkorra már óriási terepismerettel és széles összehasonlítási alappal rendelkezett, jó érzékkel választotta ki azokat az elemeket, amelyek a kovásznai variánsban különlegeseek. A szokásról rendelkezésére állott egy korábbi leírás is, mivel Orbán Balázs is részletesen ismertette mind a kovásznai román, mind az ottani székely-magyar esküvői szokásokat.⁷⁴ Roediger már nem szólt a vőfélyek versen-

⁶⁶ Balázs Márton kutatásai csupán 1941-ben láttak napvilágot, ám tudjuk, hogy a gyűjtéseit 1894 és 1905 között végezte. A kovásznai betlehemes szövegét 1901-ben jegyezte fel. BALÁZS Márton 1941, 86–89.

⁶⁷ Mikes Hanna felvételei a Székely Nemzeti Múzeum fototékájában találhatók, F. 197-es leírárszám alatt.

⁶⁸ MAKKAJ Endre – NAGY Ödön, 1993, 63–70.

⁶⁹ Kakas Zoltán háromszéki néprajzos Kézdiszéken találta meg a karácsonyi szalma hiedelemkörét.

⁷⁰ Roediger 1934 április 15-én tartotta meg előadását, *Leánykerés Kovásznán az ántivilágban* címen. A Székely Nemzeti Múzeum ismeretterjesztő előadásairól lásd TÓTH Szabolcs – BOÉR Hunor 2001.

⁷¹ Székely Nép, LII. Évf. 18. Szám, 1934. Május 6.

⁷² Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár, F. 82, V-ös fasc.

⁷³ SÁLVt, F. 82 – Roediger Lajos kollekció, V-ös fasc, 51–57.

⁷⁴ ORBÁN Balázs 1868, II, 150–153.

géséről és játékos vitájáról, melyet Orbán Balázs oly érdekesen leírt, ám jóval részletesebben ismertette a mindkét fél részéről megrendezett háztűznézést, valamint a hozomány összeírását, mint nagy elődje. Ismertetőjéből tudunk először arról, hogy a hozomány összeírásának estéjén táncot is szerveztek a lányosháznál, az ún. páratáncot és játéktáncot.⁷⁵ Bár a szokásismertetőjéhez nem mellékelte az általa gyűjtött perefernumleveleket, az előadása szövegéből látható, hogy ezeknek a gyűjtésére is koncentrált: jól tudta, hogy milyen tárgytipusok találhatók a kovásznai hozományban.

A Roediger hevenyészett feljegyzései is jelzik, hogy a lakodalom lefolyását elválaszthatatlannak érezte a fő ceremóniamester (a vőfély) tevékenységétől. Így a tulajdonában lévő vőfélykönyvnek is kiemelkedő szerepet szánt, előadásában sűrűn idézett belőle.

A vőfélyek tevékenységére ekkor még kevés figyelem irányult. Bár éppen kovásznai szokásismertetőjében Orbán Balázs is idézett e verscsinálók erőltetett rigmusaiból, teljes vőfélykönyvek átmásolását ekkor még nem tartották a néprajzosok sem fontosnak. A lakodalmi népköltészet félnépi jellegű, ponyvai előképekre visszavezethető szövegeit ugyan nem kerülhették ki a szokásismertetések,⁷⁶ de a műfaj szövegvariánsainak gyűjtését, rendszerezését, áttekintését még restellték elvégezni a „csak tiszta forrásból” merítő néprajzkutatók. A háromszéki vőfélykönyvek felértékelődését az újabb szakirodalom az 1970-es évektől eredezteti.⁷⁷

Roediger Lajos ebben is újító volt. Önéletírásából láthatjuk, hogy nagyon érdekelték az új folklórjelenségek is. Figyelte a diákköltészetet, a kortesnótákat is,⁷⁸ tehát nem véletlen, hogy a kezébe akadó vőfélyfüzet átmásolásától sem sajnálta az időt. S bár a füzet részletes feldolgozására nem jutott ideje, az a tény, hogy két nyomtatott vőfélykönyvet is a kézírathoz mellékelte,⁷⁹ azt jelzi, hogy figyelte és érzékelte ezeknek a vőfélyeknek, és ezáltal az esküvők rítusának átalakulására gyakorolt hatását. Roediger tehát tudta, hogy a folklorizációs folyamatok adatolása is fontos tevékenység, mivel csak ezek feljegyzésével lehet a populáris kultúra és a népi írásbeliség jellemzőit és a kettő közötti határokat felismerni.

Mivel Roediger bérelt lakóhelye Kovásznának a vajnafalvi részén volt, amelynek közelében számos

román pásztor lakott, így az idős kutató a román szokásokat is figyelte. Ezt éppen a kovásznai román lakodalomról készített fotóiból tudjuk. A román pásztrok Szent Illyés napi csoportos lakodalmá olyan néprajzi látványosság volt, amelyre nem véletlen, hogy a nyelvet nem ismerő, Bácskából hazaszakadt kutató is felfigyelt.⁸⁰ Orbán Balázs leírásának köszönhetően lehetnek előzetes információi erről a szokásról, ám nincs tudomásunk róla, hogy fotókon bárki korábban dokumentálta volna a *nedeia* szokását.

Roediger egyik fotóján (43-as kép) a felsorakozó ifjú párok előtt valamilyen lakodalmi játék (talán férfítánc?) zajlik. Az előtérben álló egyik férfi oldalára hímzett kendőt tűztek, a kalapjába tűzött virágdísz is jelzi, hogy talán egyik vőlegényt láthatjuk. A népes nézőseregen jól megfigyelhetjük mind a gyermekek, mind a felnőttek díszes ünnepi viseletét. A háttérben magasló, gyapjával teli guzsalyok a kovásznai asszonyok legfontosabb foglalatosságára utalnak: a juhászfeslesek messze földön híres gyapjúszötteket, csergékét állítottak elő.

A második fénykép a régi román templom kapujában készült (44-es kép), az ezen látható csoport csaknem egységesen népviseletbe öltözött az esküvő időpontjára, ez a szokás már eleve feltűnő lehetett a település „kivetkőzött” magyar lakosai számára. Az egyik menyasszonyon felfedezhető díszes párta igencsak archaikus elem, napjainkra már egyetlen vajnafalvi román sem emlékszik annak viselésére. A fiatal asszonyok viseletelemei közt a fehér fátyolkendő, valamint a hosszú szoknya előtt viselt mintás fátyolkörény jól megfigyelhető még. A képen látható román férfiak körében még általánosan viselték a fehér posztó nadrágot és a hosszú, kieresztett inget, a fekete kalapot és a fekete mellényt. Kevés kivételtől eltekintve, bakancsot viseltek a lábukon.

Bár a kovásznai szokásokról keveset írt Roediger, fotóiról – amint látható – sok néprajzi érdekesség rekonstruálható. Orbaiszék **tárgyi néprajza** is különösen hatott rá, ezért dokumentálta fotókon a megfigyelt elemeket. Bár érezte, hogy az építészet területén kevesebb az archaikus elem, mint a kászoni falvakban (Kovászna környékén ekkorra a vendégfogadás követelményeihez adaptálódva, jelentősen átalakult az építészet), mégis talált érdekességeket. Figyelmét

⁷⁵ SZŐCSNÉ GAZDA Enikő 2006.

⁷⁶ BALÁZS Márton 1942, 108.

⁷⁷ KINDA István 2012, 9–10.

⁷⁸ ROEDIGER Lajos 1998, 163–166.

⁷⁹ XXX 1868, valamint egy címlap nélküli nyomtatvány.

⁸⁰ Roediger a harmincas években próbálta elsajátítani a román nyelv alapjait, ezt a SZNM irattárában fennmaradt szójegyzékei és levelei egyaránt bizonyítják.

e vidéken elsősorban a **szekérszín**ek kötődtek le, mivel ezen épülettípusnak a háromszéki gyakoriságát felismerte. Roediger tudatában volt annak, hogy Székelyföld más vidékein alig ismert ez az építmény. A szekérszín Székelyföld területén általában a nemesi építészet egyik ritka eleme volt, legtöbb gazda nem külön építményben, hanem a csűrben tárolta a különböző szekereket. Háromszéken – talán éppen a kismemesi telkek nagyobb létszáma miatt – eléggé elterjedt különálló építmény volt. A 20. század ennek az elemnek sem kedvezett. A szekérszín raktárrá vált, ide hordták ki a házból a használaton kívüli tárgyakat. A muzeológus itt találta meg az elhalt kismesterségek tárgyait csakúgy, mint a szövés-fonás kellékeit, a mezőgazdasági eszközöket stb. Az 1912-ben lencsevégre kapott építmények jóformán az első vizuális adatok a kovásznai szekérszínekről. (45–46-os kép)

A fürdővárost még a 20. század elején is *deszkarágó Kovásznának* csúfolták, mivel a jókora erdőhatárok kedveztek a famesterségek elterjedésének. A századforduló tájékán különösen jelentősek voltak a **kovásznai asztalosok**: a Marosvásárhelyi Kereskedelmi- és Iparkamara nem egyszer hívta fel az iparfejlesztők figyelmét az itt keletkezett, egyre „csinosabb” stílbútorokra, faragott lakásberendezési tárgyakra. Az iparstatisztikák Roediger gyűjtéseinek periódusában is több mint 20 asztalos jelenlétét bizonyították, akik a polgári ízléskultúrát kielégítő bútorokat készítettek. Roediger fotóiról két kovásznai asztalos termékeit ismerhetjük meg: Némethi Árpád a kovásznai asztalosok leghíresebbike volt, aki iparkiallításokra is elszállította termékeit, és a helység határain túl is értékesítette faragott bútorait. (47-es kép) Fuller Károly német eredetű asztalosként telepedett le a fürdővárosban, és a brassói szász mesterek formavilágát, díszítőelemeit csempészte be a fürdőhely változó ízlésvilágába. (48-as kép) Roediger érdeme, hogy átérezte a változás dokumentálásának szükségességét. Az archaikumokra fogékony századeleji néprajzosok nem tartották fontosnak a polgári ízlésvilág megörökítését. Éppen ezért napjainkban nem tudjuk átlátni azt, hogy kik lehettek az igényesebb tárgyak alkotói, és milyen bútorstílusokat vettek át a vidéki mesterek a fejlettebb városi asztalosoktól (hajlamosak vagyunk valamennyi stílbútort városi műhelyekhez kötni).

A harmincas években az agg kutató a Csíkban kibontakozó, majd Háromszéket is meghódító **szótt**-**tesmozgalomba** is bekapcsolódott. A két háború közötti periódusra Háromszéken teljesen háttérbe szo-

rult a népviselet. A polgári ruházkodás győzelméről beszélhetünk: férfiak és asszonyok, fiúk és lányok egyaránt „kiverkőztek” (lásd Roediger 1911-es fényképét a kovásznai asszonyokról, 49-es kép). A gyári és üzleti ruha a divathullámoknak megfelelően állandóan változott, az emberek pedig a tömegtermeléshez igazodva, egyre újabb öltözetdarabokkal egészítették ki a ruhatárait. Nem csoda hát, ha a kor sajtójában az öltözködési mámort olyan veszélyfaktornak tekintették, amely az amúgy is elszegényedett Székelyföldet tovább sodorhatja a nyomor felé. Ugyanakkor a kor – nacionalista retorikától nem mentes – sajtója a szóttésre mint sajátos székely elemre, a székely-magyar identitás szimbólumára utalt, ezért a népviselet felújítását, divatba hozását nemzeti érdeknek, a megmaradás zálogának tekintette.

A szótttesmozgalom Csík felől áramlott be Háromszékre. 1929-ben Csíksomlyón megszervezték az Ezer Székely Lány Napját, és értelmiségi irányítással próbálták meghonosítani a szótttesbálokat: falusi tanítók, tanítónők magukra öltötték a gypjúharisnyát és a tarka fejűs rokolyákat, és kizárták szórakozási alkalmairól azokat, akik nem népviseletben jelentek meg.

Háromszéken a szótttesmozgalom a Domokos Pál Péter Kézdivásárhelyre költözésével kezdett kibontakozni, majd 1933-tól kezdve a Rikán Belüli Református Nőszövetség irányítása alatt tömegmozgalommá szélesedett. A főszervező Kernné Bibó Erzsébet a kovásznai viseletek rekonstruálása céljából éppen Roediger Lajoshoz fordult, aki viszont a múzeumnak és a Bibó Erzsébetnek címzett leveleiben mind a viseletmozgalom félresiklásairól, mind pedig az életkorok szerint differenciálódó kovásznai viseletvariánsokról beszámolt.

A szótttesmozgalomba bekapcsolódó kovásznai kutató leveleiből kitetszik, hogy fontosnak tekintette az irányítást, de egyre intoleránsabban viszonyult azokhoz az értelmiségiekhez, akik – nem követve a végeredményig az új viselet kialakulását – önkéntelenül hozzájárultak a mozgalom hitelvesztéséhez. Többek közt Roediger beszámolójából rekonstruálható az, hogy mekkora tömegeket sikerült mozgósítani e mozgalom szervezőinek, és leírásából hiteles képet nyerhetünk a mintaterjesztés főszereplőiről, az erőszakosan hódító mozgalom útvesztőiről egyaránt. Roediger nem követhette a szótttesfelújító lázat annak végső fázisáig. A negyvenes évek elejére a szótttesmozgalom tömegjelenséggé vált, a beérkező magyar

csapatokat szöttebe öltözve fogadta a falvak népe. A nőszövségek bekapcsolódása miatt a mozgalom egyre inkább feminista akcióvá vált, és a falvak versengésének sajátos eszközévé alakult. A lokális identitás túlbujánzásaként minden település el akart különülni a szomszéd falutól, megteremtve a saját szöttevariánsát. A parókiákban, úri lakokban szövőműhelyek alakultak, ahol tömegtermelésként szöttek meg a viseletek alapanyagát. A csíksomlyói Kaláka népfőiskola tanfolyamain kötelező iskolai egyenruhának nevezték ki a szöttest, ezáltal a terjesztés egyre erőszakosabbá vált. A néprajzosok nem tudták, hogyan viszonyuljanak ehhez a tömegjelenséghez. Az „eredeti” viseletet siratva, kissé bünbánattal követték, hogyan csúszott ki a kezükből az irányítás, és igyekeztek elzárkózni a mozgalom – tőlük függetlenedett – kiteljesedésétől.

A néprajzi szakirodalom máig sem dolgozta fel e mozgalom teljes történetét,⁸¹ így a Roediger levelei, a Kernné jegyzetei és a nőszövségekhez befutó bejelentkezések, a ráncmaradt fényképek további feldolgozások kiindulópontjai lesznek a közeljövőben. Sajnos Roediger levelei csonkán maradtak ránk, nem tartalmazzák a viseletmintákat, amelyeket leírásaihoz mellékel.

Roedigernek egyik legértékesebb gyűjtése a **gyapjú festésének több mint hetven receptjét** tartalmazza. Két kéziratban is foglalkozott ezzel a témával.

A húszas–harmincas évekre a gyári festékek gyors terjedésével a házaknál használt színezőanyagok elkészítése egyre inkább feledésbe merült. Roediger a kászoni falvakban figyelt fel leginkább a ritka tudás értékére, ezért már az öt kászoni településen is kérdezősködött a gyapjúsöttek színezési eljárásairól. Háromszéki magányában vajnafalvi asszonyokat kérdezgetett az általuk használt receptekről, majd német szakkönyvekben is próbált nyomozni a festési receptek után.

A házi festési praktikák nem zárták ki a boltból vásárolt anyagok használatát sem. Egyes színezékeket, mint például a cochenillt (bíbortetűt), az indigót vagy a Brazilienholz-ot (brazilfát) már a 18.

századtól kezdődően forgalmazták az erdélyi kereskedők is, és az ezekkel alkalmazott festési módszereket a 18. században megjelenő német festőkönyvek is ismertették. Bár az írás és olvasás ismerete nagyon szűkkörű volt ezeitől, az erdélyiek érdeklődésére több tény utal. Így például egy nürnbergi festőkönyvnek már 1802-ben keltezett, Etédről előkeült kézirat magyar fordítása is ráncmaradt.⁸² Egy 1790-es altenburgi megjelenésű könyvnek 1821-ben székely nemesi possessorbejegyzése volt,⁸³ és egy kissé későbbi német gyapjűfestéses könyvek egyikét brassói kereskedésben árusították.⁸⁴ A Székelyföldön meghonosodó festőcéhek elsősorban csak a gyapotfejtő szál élénk színezését végezték, ez talán azzal magyarázható, hogy a gyapjú festésének fejlett házi ismeretei miatt nem alakult ki kellő kereslet a vidéken ezekre.

Roediger receptjeinek értékét nem csupán az növeli, hogy átmentett egy ritka tudást, hanem – mivel maga is kipróbálja e recepteket – pontos mértékeket ad: mennyi festőnővényt kell használni, milyen vegyszerekkel lehet a színeket hatékonyabban felszínre hozni, milyen árnyalatokat kap a gyapjú, ha réz vagy ha vasedényben készítik a festőanyagot stb.

A kászoni falvak festőtudásának maradványait Szentimrei Judit a hetvenes években még fellelte: ráakadt az egerháj, a fekete nadály, a szúrfű, a nyírfalapi, a borsikagyökér, a hársfavirág, a csereháj használatára, és megtalálta a ganyélével való rögzítési eljárások emlékeit is.⁸⁵ Amennyiben a Szentimrei Judit által összegyűjtött festési eljárásokat a Roediger által feljegyzett receptekkel összevetjük, jól megfigyelhető, hogy Roediger belülről ismerte a preparálási eljárásokat, és jóval gazdagabb tudásból meríthetett. Receptjeinek csak kis százalékáról tudjuk viszont pontosan megállapítani, hogy hol gyűjthette. Ahol román nővényneveket jegyzett föl a latin terminológia mellé, ott nyilvánvaló, hogy román festőasszonyok lehettek az adatközlői. A német vegyszernevek láttán két kérdés merül fel: vagy régi festőkönyvekből származó szakirodalmi ismereteit építhette be a festékreceptek közé, vagy pedig száz közegben is gyűjtött.

⁸¹ A mozgalom történetéről a teljesség igénye nélkül néhány írás: GAZDA Klára–HAÁZ Sándor 1998, 24–26; SZŐCS GAZDA Enikő 2002, KALINA Veronika 2011, SZŐCSNÉ GAZDA Enikő 2011, 139, 149–152.

⁸² CSÓKOS VARGA Györgyi 2010, 16. Az etédi festéskönyv erdélyi keletkezésére utalnak a kercisórai és görgényi papírmalmok vízjelei a kézirat papírjain.

⁸³ Johan Thury. A Thury család a háromszéki Tamásfalván volt birtokos família. SZNM Könyvtár.

⁸⁴ SELLIER, Joseph 1800. A kötetben W. H. Thierry brassói kereskedésének 19. századi pecsétjét ragasztották be. SZNM Könyvtár.

⁸⁵ KÓS Károly – SZENTIMREI Judit – NAGY Jenő 1972, 169–171.

A géppel írt, második tanulmányát már látható módon publikálásra is előkészítette: erre nem pusztán a gépi írás, hanem a latin növénynevek alkalmankénti kikeresése is utal.

Levelezéséből kitetszik, hogy a növényfestő eljárások összegyűjtésére Roediger nagyon büszke volt, ám a múzeum igazgatósága leveleiből nem tűnik úgy, hogy az igazgatóság is felismerte volna e ritka gyűjtemény értékét.

Háromszéki kutatásai során Roediger a környék vártemplomainak értékeire is felfigyelt. A földrendések által megrongálódott zabolai templomról, valamint a kézdiszentléleki vártemplomról korának legalaposabb fotódokumentációját hagyta ránk. A gelencei templomot román fürdővendégeinek is megmutatta, és részletesen beszámolt a múzeumos kollégáinak arról a román szakmai vitáról, amit ez az általa szervezett kirándulás kiváltott.

Összegzés

Roediger Lajos székelyföldi írásainak feltárása régi adóssága a székelyföldi kutatóknak. Különösen fontosnak tekintettük a fotóinak megjelentetését, mivel ezek a képek vizuálisan dokumentálják a kászoni falvak és a háromszéki települések huszadik század eleji átalakulási folyamatait, régi faluképeit, néprajzi és helytörténeti érdekességeit.

Bár hevenyészett levelei és precíz jelentései csak ritkán álltak össze néprajzi tanulmányokká, úgy érezzük, Roediger helyzetjelentései egy olyan korszakra világítanak rá, amelynek megismerése az ő feljegyzései nélkül lényegesen szegényebb lenne. Lényegében két székely tájegységre koncentrált, két székely világra. Sarkítva elmondható, hogy Kászonszékben a hagyományt, Háromszékben pedig a változást követhette nyomon. Már ő is észrevette, hogy Háromszék polgáriasabb kultúrája csak felszíni jelenség: a mélystruktúrákban itt is felismerte az archaikumokat. Talán ezzel magyarázható, hogy a kultúrának két, teljesen eltérő szegmensét kutatta a két helyszínen. Kászonokban a tárgyi világot, Háromszéken a szellemi kultúrát találta érdekesebbnek. E két kutatási irányvonal ugyanabból a kiindulópontból gyökerezik: azt kereste, ami az illető vidékben specifikus, ami elkülöníti a más tájaktól.

Roediger Lajos néprajzi látletele egy identitásválságba jutott kultúra leírására tett futó próbálkozás volt. Talán azért maradt ismeretlen, mert széles

műveltsége és zaklatott magánélete nem tette lehetővé, hogy a megfigyelt jelenségeket részletesen leírja. A néprajzi, művészettörténeti megfigyelések csupán egy szűk részét képezték Roediger összetett egyéniségének. A Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményei számára térképeket készített, geológiai megfigyeléseket összegzett, a kovásznai fürdőbizottság számára Hankó Vilmossal együtt forrásvíz elemzéseket végzett, a gyermekeknek kirándulásokat szervezett. Felkarolta és népszerűsítette Háromszék legjelentősebb iparművészenek, szentkatolnai Bálint Benedeknek a munkásságát. És mindezek mellett esztendőket töltött el a Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek szakszerű rendszerezésével, a családi levéltárak kivonatolásával.

Válogatásunk elsősorban a néprajzi leírásainak feltárására koncentrált. Szétszóródott hagyatékából beemeltük a kötetbe azt a pár tanulmányát is, ami újságokban, kötetekben megjelent ugyan, de amely fontos volt a Székelyföld roedigeri látletele szempontjából. Szövegközlésünkben írásait a mai helyesírás szerint publikáljuk, csupán néhány esetben hagytuk meg a tudatosan használt archaizmusait vagy néprajzi fordulatait. Bár tanáremberként és kutatóként Roediger biztosan ismerte a századelő helyesírási módosításait, öreg korában is tudatosan *cz*-vel jelölte a *c* betűt és csaknem egyáltalán nem használt hosszú *i*-t. Bár megtörténhet, hogy ez az íráshasználat tudatos szembefordulás volt kora modern felfogásával, úgy véltük, nem annyira döntő jelentőségű elemek, amelyeknek megőrzése motivált lenne.

Mivel levelezése rengeteg kultúrtörténeti érdekességet tartalmaz, így fontosnak tekintettük néhány olyan levelet is beemelni szövegközlésünkbe, amely megvilágította munkakörülményeit, kutatási módszereit. A levelezését dőlt betűkkel jegyeztük, így különítettük el a kiforrottabb jelentésektől, vagy az igényesebben megfogalmazott tanulmányaitól.

Roediger Lajos hagyatéka még számos tudományterület szakemberei számára tartalmaz érdekességeket. Úgy véljük, ez az ismertető kötet méltó folytatása lesz a Székely Nemzeti Múzeum által már publikált önéletrajzának, és megvilágítja azt, hogy hová alakult a zombori kutató Háromszékre költözése után.

Szöcsné Gazda Enikő

Irodalom

BALASSA Iván

2007 Erdély a magyar szabadtéri muzeológiában. *Ház és Ember* 20, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 203–226.

BALÁZS Márton

1941 *Adatok Háromszék vármegye néprajzához*. Jókai Nyomda, Sepsiszentgyörgy.

BENKŐ Károly

1853 *Csik-, Gyergyó- és Kászonszék leírása*. Kolozsvár.

BOÉR Hunor (közlő)

2002 A Székely Nemzeti Múzeum ügyvezető-tanácsi jegyzőkönyvei, 1937–1940. In: Boér Hunor – Wolf Tamás (szerk.): *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt éves jubileumára*. T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, II. Kötet, 215–239.

CSÓKOS VARGA Györgyi

2010 *Festés-mesterség*. Pytheas Kiadó és Nyomda, Etyek.

DÉGH Linda

1960 Az egyéniségvizsgálat perspektívái. *Ethn.* LXXI. Évf. 28–44.

DEMETER Éva

2006 Adalékok az árapataki varrottas történetéhez. *Acta (Siculica) 2006/3*, Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 35–42.

2007 Adalékok az árapataki varrottas történetéhez 2. *Acta Siculica 2007*, Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 623–632.

FLÓRIÁN Mária

2010 Közlekedés, kereskedelem és a tárgyi környezet. In: Uő (szerk.): *Életmód, szemléletmód és a módi változása a parasztság körében a 19–20. század fordulóján*. MTA Néprajzi Kutatóintézete, Budapest.

GAZDA Klára

1978 A néprajzos muzeológus. In: László Ferenc: *Táj és tudomány* (László Attila gondozásában). Kriterion, Bukarest.

GAZDA Klára – HAÁZ Sándor

1998 *Székelyek ünneplőben. Színek és formák a székely népviseletben*. Planétás Kiadó, Budapest.

HÁLA József (gyűjtötte, jegyzetekkel közzétette)

2006 *„Kalataszeg vázolata”. Régi írások és képek Kalotaszegről*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

HUSZKA József

1893 *A székely ház*. Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest.

1900 Újra székely ház. *Népr. Ért.*, I. Évf., 8. szám, 127–128.

KAESTNER, Abraham Gotthelf

1790 *Faerbekunst oder Unterricht Wollé und wollene Zeuge zu faerben*. Richterschen Buchhandlung, Altenburg.

KALINA Veronika

2011 Székelyruha-mozgalom Páván a női öltözet tükrében. In: Jakab Albert Zsolt – Pozsony Ferenc (szerk.): *Páva. Tanulmányok egy orbaishéki faluról*. Kriza János Néprajzi Társaság – Csángó Néprajzi Múzeum, Kolozsvár–Zabola, 215–232.

KEMENDI Ágnes

1989 *Festőnővények*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest.

KINDA István

2012 *Vőfély története. Egy évszázados vőfélykönyv Középkajáról*. Tortoma Könyvkiadó, Barót.

KÓS Károly, Dr.

2011 „Nemzeti stílus” – romantikus néprajzkutatás. Egy „néprajzias” mozgalom tündöklése és alkonya. In: Uő: *Néprajz és muzeológia*. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 15–27.

KÓS Károly, Dr. – SZENTIMREI Judit – NAGY Jenő, Dr.

1972 *Kászoni székely népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

LÉNÁRT Anna

2002 A magyar Skansen és a Székely Nemzeti Múzeum. In: Boér Hunor–Wolf Tamás (szerk.): *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt éves jubileumára*. T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, Második rész, 155–202.

MAKKAI Endre – NAGY Ödön

1993 *Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez*. Magyar Népköltési Gyűjtemény, Új folyam, XX. Kötet. Magyar Néprajzi Társaság – MTA Néprajzi Kutatóintézete, Budapest.

MALONYAY Dezső

1909 *A magyar nép művészete II. A székelyföldi, a csángó és a torockói magyar nép művészete*. Franklin Társulat, Budapest.

NAGY Botond

2010 Megélhetési taktikák válság idején: kézdivásárhelyi csizmadia- és cipésmesterek az osztrák-magyar-román vámháború körülményei között. *Acta Siculica 2010*, Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 417–443.

NOVÁK László Ferenc

2005 *Fejfa monográfia*. Az Arany János Múzeum kismonográfiái 16, Nagykőrös.

OLOSZ Katalin

- 2003 A kalotaszegi varrottas tündöklése és nyomorúsága. In: Uő: *Víz mentére elindultam. Tudománytörténeti, népismereti írások.* Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely, 238–244.

ORBÁN Balázs

- 1869a *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból.* Pest, II–III. Kötet.

ORTUTAY Gyula

- 1978 *Fedics Mihály mesél.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

ROEDIGER Lajos

- 1998 Életrajzom születésemtől savanyodásomig. In: *Acta–1998. A Székely Nemzeti Múzeum és a Csíki Székely Múzeum közös évkönyve*, T3 Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy, II, 156–200.

ROEDIGER Lajos – BÁTKY Zsigmond

- 1905 A zombori múzeum kályhabetét cserépedényei. *Néprajzi Értesítő*, VI, 107–110.

SEBESTYÉN Károly, CS.

- 1905a A háromszéki Szentföld székely háza. *Néprajzi Értesítő* VI., 1–6.
 1905b Székelyföldi kopjafák és keresztek. *Néprajzi Értesítő* VI., 103–107.
 1941 A székelyház eredete. *Néprajzi Értesítő XXXIII*, 36–59.

SELLIER, Joseph

- 1800 *Kleines Faerbebuch, oder Anleitung Wolle, Baumwolle und Leinen zu faerben.* Frankfurt.

SZ. GAZDA Enikő

- 1998 Roediger Lajos néprajzi munkássága. In: *Acta 1998. A Székely Nemzeti Múzeum és a Csíki Székely Múzeum közös évkönyve*. T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, II. Kötet, 205–211.

SZINTE Gábor

- 1900 A székely ház. *Népr. Ért.* I. Évf. 7. szám, 101–112.
 1900a Újra székely ház. *Népr. Ért.* I. Évf. 10. szám, 159.
 1902 A csíkiak. *Erdély Népei. Az Erdély néprajzi melléklete*, II. Évf. 2–8.
 1903 A székely csűr. *Népr. Ért.* IV. Évf. 1–
 1909 Kapu a Székelyföldön. *Népr. Ért.* X. Évf. I. Közl: II. Közl: 97–101. III. Közl: 167–178. IV. Közl: 27–31.

SZÖCS GAZDA Enikő

- 2002 A székelyföldi szöttesmozgalom és a Székely Nemzeti Múzeum. In: Boér Hunor – Wolf Tamás (szerk.): *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt éves jubileumára*. T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, II. Kötet, 203–214.

SZÖCSNÉ GAZDA Enikő

- 2006 Tárgyak és írások. A hozománylevelek szerepe a háromszéki nők életében. In: Gazda Klára – Tötszegi Tekla (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 14. Tanulmányok Szentimrei Judit 85. Születésnapjára*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 31–42.
 2009 Törvény és szokás viszonya. A háromszéki hozomány példája. In: Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Jogi Néprajz – Jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből*. ELTE Jogi Kari Tudomány – Eötvös Kiadó, Budapest, 434–446.

2010 A háromszéki hozomány a 19. Században. *Debreceni Egyetem, doktori disszertáció. Kézirat.*

- 2011 20. Századi értelmiségi életmód Páván egy családi levelezés tükrében. In: Jakab Albert Zsolt – Pozsony Ferenc (szerk.): *Páva. Tanulmányok egy orbaiszéki faluról*. Kriza János Néprajzi Társaság – Csángó Néprajzi Múzeum, Kolozsvár–Zabola, 119–158.

TÓTH Szabolcs – BOÉR Hunor

- 2001 Közművelődési rendezvények a Székely Nemzeti Múzeumban a két világháború között. *Acta 2001/1. Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt éves jubileumára*. T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 163–199.

XXX

- 1868 *Vőfélyi kötelesség, melyet az ilyen hivatalokban forgolóók kedvéért készített egy verselő.* Buda, Nyomtatta és kiadta Bagó Márton.

XXX

- 1901 Székelyföldi iparkiallítás Marosvásárhelyt. *Székely-Egyesületi Képes Naptár és Évkönyv az 1901-ik közönséges évre*. Franklin Társulat, Budapest, 118–135.

VÁMSZER Géza

- 1932 A csíki szőnyegek festő anyaga. *Székelység*, II. évf. 2. szám, 25–26.

ROEDIGER LAJOS JELENTÉSEI

I. JELENTÉSEK, LEVELEK A KÁSZONSZÉKI FELMÉRÉSEKRŐL

1. Roediger Lajos levele László Ferenchez, 1911. márc. 17.¹

Kedves Collega Úr!

Itt a tavasz csakugyan, és én is megkezdem bolyongásaimat.

Ha tehát az a napiparancsuk még most is, hogy a zabolai mennyezetkockák és más mindenféle kockák arányában (martonfalvi ref. templ., kászoni sok minden perzsa kapuk és östípusú házak, sok fáin varrottas etc etc) keményen érdeklődjem, hát tegyék meg azt a szívességet és lássanak el kellő mennyiségű – fotografus lemezekkel, úgymint: 3-4 tucat 12 x 16 1/2 es Sachs-féle (Berlin) és ugyanannyi 9 x 12-es Sachs-féle extrarapid lemezzel, melyeket akár Calderoni részv. Társaság (Bpest Kishid utca 4 szám), akár Peitsik G (Bpest Károly utca) útján lehet beszerezni és nekem megküldetni. Igen célarányos lenne még 2 drb 6 felvételre való Estmann Cartridge Kodak 4-hez való filmtekercscsel is felszerelni engem, hogy esetleg templomból kijövő népet, lakadalmas menetet etc. lekapthassak.

Kászonban 30 felvételt csináltam, 10-et a Kézdiszentléleki templomban, 10-et Zabolán, kit jót, kit rosszat, de több a jó mint a rossz, hát még kell némelyeket megismételni és sok számos újat produkálnom. De okvetlen szükséges, hogy a felvételek kellő kitapasztalása okáért, megfelelő m(ennyisé)gű Blue Star és a jók megörökítésére illő quantum Carbon Velox papírral láttassam el.

<i>A 12 x 16 1/2 –es Sachs lemez tucatja</i>	<i>2. 30 K</i>
<i>A 9 x 12-es Sachs lemez tucatja</i>	<i>90</i>
<i>A 13 x 18-as Blue Star por. Papiros</i>	<i>80</i>
<i>A 12 x 16 1/2 es Carbon Velox tucatja</i>	<i>1. 30 (?)</i>

Látható, hogy én igen olcsó lemezeket használok, de ezekkel összetanultam, más milyennel nem igen tudok elbánni. A Blue Star papiroshoz való Agfa aranyozó fixírozó só igen olcsó, 500 grammos doboz a legalkalmasabb. Egyéb aztán minden van nálam raktáron.

Mindezt azért írom, hogy idejében lehessen beszerezni.

Borosnyóra pedig jó lesz elvinni a fotogr. masinát, és minden ásatáshoz.

Csatoltam egy pár képet a jobbaktól.

Szívélyesen üdvözlí mindnyájukat szerető társuk

Kovácsna, 1911. Márc. 17.

Roediger api a vén kuruc

2. Roediger Lajos levele László Ferenchez, 1911. márc. 30.²

Kedves Collega Úr!

Szeretettel szölok: Hora ruits. Itt a tavasz, a napfény, és eröt kezd venni rajtam is a kóborlási vágy. Ergo a múlt levelemben foglalt kérésemre bátorodom figyelmeztetni, ha ugyan öhajtanának.

1-mo. Egy cikkeményt a háromszéki templom mennyezetekről (a megfelelő sok számos felvétellel csirázva, a mint azt Csutak collegával megbeszéltük)

2-do. Kászon országából mentül több perzsaíves kis és nagy kaput, népviseletet, söt, varrottasokat, söt ebben még holmi régi népies holmit is egy-egy család felvétel kapcsán - raktározni be a múzeumba.

Múlt levelemben megírom, miszerint én immáron csak a legolcsóbb holmikkal tudok dolgozni, és szükségem lenne 3-4 tucat Sachs-féle (Berlin) 12 x 16 1/2 es lemezre tucatja 2.30 kor.

3-4 tucat Sachs féle 9 x 12-es lemezre tucatja 90 kor

Próbamásolatokhoz:

4-5 csomag Blue Star posit papiros 12 x 16 nagyságban, csomagja 80 kor.

3 csomag Blue-Star papir 13 x 18-as nagyságban csomagja 80 kor.

És ezekhez 1/2 kg 500 gr Agfa aranyozóállandósítót, melynek ára 400 gr 2,80 kor.

Igen jó lenne még egy pár 6 felvételre való filmtekercs Eastman féle az Eastman Cartridge Kodak 4-es gépemhez, lakodalmas menet, táncscsoporthoz etc.

¹ SZNM Irattára, 54/1911-es iktatószám.

² Uott.

Az idő pompás és alkalmi kirándulásokban most lesz részem, most lenne módomban anyagi megterhelésem nélkül végezni a munkát.

Szívélyes üdvözléssel, igaz tisztelője

Kovácsna, 1911. marc. 30.

Roediger Lajos.

3. Jelentés³

A Székely Nemzeti Múzeum által az 1911 évi államsegély terhére, fényképfelvételek, esetleg néprajzbevásárlásokra kezemhez juttatott 50 koronányi összeg felhasználásáról

A kapott utasítások értelmében a földrengések által súlyosan megrongált de iparművészeti és építészeti műveiről nevezetes zabolai XIV. századi és a lebontás előtt álló kézdiszentléleki rom. kath. várkastélyos templomok iparművészetileg becsebb részeit kellett megsemmisülésük előtt fényképi felvétellel megörökítenem. (51–64-es kép)

A szükséges fényképészeti anyagokkal felszerelten először Kézdiszentlélekre szálltam ki, az ottani régi – állítólag 1401-ből származó – még maradványaiban is szép és impozáns várkastélyos rom. kath. templom iparművészeti szempontból legbecsebb részeinek felvétele céljából. Öt csúcsíves ablakát, 3 ajtóját, régi a főfalban levő most egy gyámpillér által részben elfedett szentségtartó fülkáját, a kastély kaputornyán levő nagykapunak egyik igen szép faragású tábláját, és a bizánci stílusú apostolic kettős kereszttel díszített tornyát vettem föl. Onnan tehát 6 nagyobb és 5 kisebb, összesen 11 drb eléggé sikerült felvétellel számolhatok be. A templomot az Orbán B. báró által leírt állapotban találtam, megvan rajta még az É. falon kívülről a kőből faragott ökörfej is, melyet azonban mivel igen magasan esik és teleobjektívvel nem rendelkezem, nem fényképezhettem le. (61–64-es kép)

Kézdiszentlélekről átrándultam Kászónba, az ottani néprajzilag igen fontos terület jellegzetes tárgyai közül egyelőre a perzsaíves kiskapuknak és a Huszka szerint perzsa tornácos házaknak felvétele és néprajzi előtanulmányok okáért. Egyben felvettem az összehozás stádiumában levő kászonzeltizi u. n. Szent Katalin kápolna késői csúcsíves korból származó ajtóját

és ablakát (20–21-es kép), és a kászonzimpéri külső szószékkal épített régi és festőileg eső rom. kath. kápolnát is. (23-as kép) Kászónban varrottasok és szóttesekből 1 nagyobb (70-es kép), a kászonzimpéri rom. kath. kápolnáról 1 nagyobb, a kászonzeltizi Szent Katalin kápolnáról 2 kisebb, tornácos házakról egyelőre 2 nagyobb és 3 kisebb, perzsaíves kiskapukról egyelőre egy nagyobb és 4 kisebb, nagykapukról 1 kisebb felvételt készítettem, összesen tehát 5 nagyobb és 10 kisebb felvételt, melyek közül 2 kisebb felvételem – minden valószínűség szerint – a készüléket és táskát hordozó napszámosom kíváncsiaskodása miatt megkárosult. Constatálnom kell hogy a bejárt 4 faluban 200-on felül találtam igen szép mívű perzsaíves kis kaput, és 100-on felül a sűrű deszkázattal elzárt tornácú ősi beosztású házat. Ha az időjárás jobban kedvezett volna egész sorozattal számoltam volna be e két jellegzetes alakról.

Minden igyekezetemmel azon vagyok, hogy a sokszoros földrengés által már igen megrongált, alapos restaurációra váró zabolai régi reform. templomnak iparművészeti igen becses emlékei bár képekben megőriztessenek, s azért ott készítettem a legtöbb felvételt, a famennyezet igen csinos festett kockáira helyezve a legnagyobb súlyt. Mivel a zabolai templomban csak de 11-től du 1 óráig volt lehetséges felvételeket tennem, azért több ízben kellett oda átrándulnom, mely alkalmak idején a csúcsíves ablakokról 3 nagyobb és 1 kisebb, a toronyról 1 nagyobb, a templomban őrzött de a falból restauráció idején kiemelt régi szentségtartó fülkékről 1 nagyobb, a két karzat és a mennyezet ált. látképéről 2 nagyobb, a mennyezet kockákról 3 nagyobb és 5 kisebb, a két karzatról 3 kisebb, a templom két régi kőajtófélfájáról 2 kisebb, összesen tehát 10 nagyobb és 11 kisebb fotografiai felvételt készítettem. A derékszögű egyenközenyek szerint tagozott gerendaműnek alól ledomborodó részei által határolt egyenközenyek közül 46-nak a rajza olvasható le felvételeimből. A színek persze nem láthatók. (A mennyezet kockák a padláson egyenként kiemelhetők a gerenda közökben levő fészkeikből). Egyik alkalommal felmértem a templomot is és elkészítettem annak alaprajzát a templomról készítendő leírásomhoz. A templom Orbán B.(alás) báró leírása óta nevezetes restauráción ment keresztül, mely a frízen még akkor meglévő lőréseket eltüntette.

³ Székely Nemzeti Múzeum irattára, 74/1912-es iktatószám.

Mindezeket egybevéve 21 nagyobb és 26 kisebb felvétellel számolhatok be, melyekről ugyanannyi Velox papírra készített pozitívet készítettem és melyet egyidejűleg küldök a jelentéssel a Székely Nemzeti Múzeumnak. A 3 tucat nagyobb lemezből tehát még 15, a 4 tucat kisebb lemezből 22 drb maradt fel későbbi felhasználásra és azon fölül 6 felvételre való film.

Tudva azt, hogy a Székely Nemzeti Múzeum néprajzi gyűjteményében még kevés a Székelyföldről való cseréptál és tányér, úgyhogy egy tálast nem lehetne kirakni a meglévőkből, azért itt helyben régibb időkből való talasokról csere útján 36 drb tálacskát is szedtem össze. A cserére ugyancsak tányérokat használtam, melyeknek mintázata a régiekét ugyan nem pótolja, de mímeli azokat, és – tányér helyett tányér maradt a talasokon, és a talasnak megmaradt a létjoga. Ezért került aztán a tálaknak drbja 24 filérbe. A tálak közül 2 drb korondi mesteré és igen kiválik tősgyökeres székely motívumaival, 10 tál pedig ugyanazon motívumnak különböző változata és ékesen szóló bizonyossága annak, hogy a székely iparos még magamagát se szereti szolgailag utánozni. (86 a–f képek) Ezen csere munka közben 18 drb kályhacsempét is szedtem össze, átlag 8 fillérért, és azok közt egyet mely Szigeti Ferenc pávai mester nevével van megjelölve.⁴ Az egyik csempén megvan a székely nagykapuk egyik motívuma, a palmettás oszlop.

Ezen közben túlléptem a költségelőirányzatot, de az is a Múzeum javára esik, ami az én túlköltekezés volt.

Kovácsna, 1911. Decembar 30.

Roediger Lajos
Ny. M. k. áll. Főgymn. tanár

gította. Hasonlóképpen köszönettel tartozunk a munkálatairól összeállított szakszerű jelentésért is.

Postautalványon küldjük az 50 K-án felül a felmerült kiadások fedezésére sajátjából előlegezett 19 K 08 f összeget. Miután néprajzi gyűjtésekre a megfelelő összeg rendelkezésünkre áll, nem akarhatjuk, hogy nagyértékű szíves fáradozásain kívül erre a célra még anyagi áldozatokat is fordítson.

Mellékelt jegyzékben összefoglaltuk a beküldött ki-mutatásokban foglalt kiadási feltételeket, valamint az 50 K + 19 K 08 = 69 K 08 f átvételről szóló nyugtát kérjük aláírva kegyeskedjék visszaküldeni.

Múzeumunk iránt tanúsított jóindulatát és nagyértékű közreműködését továbbra is tisztelettel kérjük. Keresni fogjuk az alkalmat, hogy ezen munkálatok végzésére szükséges összegek mielőbb Igen Tisztelt tanár úr rendelkezésére álljanak.

Kiváló tisztelettel a SZNM Ig. Választmányá nevében:

Sztygyörgy 1912. II. 28.

D(oktor) L(észló) F(erenc) múzeumőr
Ig vál elnök

5. Levél László Ferencnek, 1912. április 27.

Kedves Collega Úr!

Igen szépen kérem, hogy 30-án, vagyis a most be-következő kedden, kegyeskedjék reggel ½ 8-kor a múzeumnak gym. beli helyiségében fogadni engem, részint átvenni amit viszek, részint egy és más megbeszélni való és annak utánna friss varrottasok kikölcsönzése okáért.

Mivel a déli vonattal haza kell jönnöm fontos dol-gomban, és a mint tudom a közgyűlésen végig ott kell ülnöm, nem maradt más mint ilyenén kérésem-mel al-kalmatlankodnom.

Már most felhívom figyelmét arra, hogy a Múzeum érdekében (pénzügyben B. Gy.) igen ajánlatos lenne egy kirándulás ide mi hozzánk. A többit szóval. De erről senkinek egy szót se. Ha a rajztanár collega úrral tár-gyalhatnék⁶ 8 óraker, igen boldog lennék.

A kászoni szoba beszerzésére nézvést, talán most kel-lene előterjesztést tenni a Főfelügyelőségnek.

A szobát a rendes (vagyis szokásos) módon gondolom összeállítani vagyis a háttérben az utcai ablakokkal.

4. László Ferenc levele Roediger Lajoshoz, 1912. febr. 28.⁵

Tekintetes Roediger Lajos
Ny. M. kir. Állami főgymn. Tanár Urnak,
Kovácsna

Hálás köszönettel vettük az Igen tisztelt Tanár Úr-nak Múzeumunk érdekében kifejezett több rendbeli szíves fáradozásait és buzgóságát, mellyel múzeumunk gyűjteményeit értékes tárgyakkal és felvételekkel gazda-

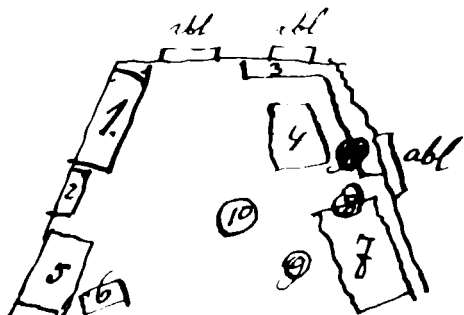
⁴ A szakutató azóta kimutatta, hogy Szigeti Ferenc nem pávai mester volt, hanem a kézdivásárhelyi fazekas cég tagja volt.

⁵ SZNM Irattára, 107/1912.

⁶ Ifj. Gödri Ferenc.

(Ergo az előház berendezése lenne bemutatandó). Igen természetesen, ami már készen van hozzá a múzeum raktárában azt nem kellene beszerezni újból. Így pl a rüdi lepedőket.

A berendezés alaprajza ilyen lehetne:

1.) Vetett ágy, felette az egész falhosszában elhúzó-dó rúdon a rüdi lepedők (a. Nagysájos, b. Nagytányéros, c. keresztszemes, d. Nagyalmás, e. Asztallásas, f. Ábrahámos).

2.) Tulipános láda

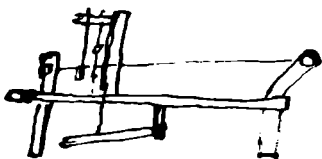
3.) Ládapad felette bokálytartó.

4.) Kihúzófókos (kenyér, késfók etc.) asztal, leterítve egy istenes 8 nyüstös abrosszal.

5.) Csempe kályha illendő felszereléssel (Szolgafa, jóféle fiatalos nyírfa és bikkfahasábok a tűzön, vasháromláb, a kanál párkányon kanalak etc.)

6.) Duruzsmoló szék rajta üljön pl Finta Ignác bátyám saját tulajdon ruházatjában.

7.) Szövőszék azon tulajdon felszereléssel mint az már Kászonsban divatos, t. i. a hátsó hasajját tartó oszlopzat hátrahajló mint az ábrázolat mutatja, és éppen valami szép szöttes rúdlepedő legyen rajta felvetve (mert nem csak varrottas, de szöttes rüdi lepedőket is készítenek). és

8.) –nál egy ügyes kászoni leányzó veresse be az ontok fonalat,

9.) –nél meg csepesz anyja segítsen neki a szedet-es deckája állogatásánál,

10.) –nél pedig egy ügyes kászoni zekés (hosszú, majdnem a földig ér, és zsinóros gombolású) legény gyönyörködjék a szövő leányban.

A falon még sok mindennek van helye. Így az ágy és ablak közt egy igazi feketeerdői órának, a két ablak közt pedig vagy Rudolftrónörökös, vagy Stefániának két olcsó arcképe. (Az ám, kettő!). Avagy ezek helyett a mi királyunknak családja. Valóságban pedig Vilmos német császár olcsó családi képe. Az óra pedig tokban is lehet. Nagyjából ez lenne a kép. Mihelyt az idő kimelegedik elmennék, hogy a szükséges fotográfiákat elkészítem és hogy mindeneket beszerezzek (ha ti. lesz pénz).

De nem untatom már tovább.

Szívélyesen üdvözlő, és kedves neje ö N(agysá)gának kezit csókolja igaz tisztelője

Kovácsna, 1912. április 27.

Roediger Lajos

6. Roediger Lajos levele László Ferenchez, 1912. szept. 14.⁷

Kászonsban fentjártam, 17 felvételt csináltam, de a kászoni szoba tárgyai csak csinos összegből szerezhetők be és azért más utakat és módokat kerestem a ruvák beszerzésére, és találtam is.

Nekem így adták elő az árakat:

Fehér daróc téli nadrág (harisnya) 4, 60 frt.

Mellény barna darócból, sötétkék posztó újjakkal (ujjas lajbi) 5 frt. 20 kr.

Zeke zsinórozással 20 ft

Cedele 20 ft

Téli (gyapju) szoknya 9 ft

Csepesz 5–8 ft

Régi szöttes szoknya 4–5 ft

Tulipános láda (rég) 4–5 ft

Kendőszeg (festett) 3 ft (Erre aggatják a bokályt és rakják rá fölül a tálakat)

Szövőszék 8–10 ft etc etc.

Ettől aztán megijedtem és csak egy szövőszékig haladtam el, mert annak itt is annyi az ára, az odavaló pedig szebb. Talán 2–3 hét alatt tüzetesebb jelentést tehetek!

Most még csak annyit, hogy Kászoniújfaluban a templomhíjába raktak egy ősrégi miniatúr orgonát. Mielőtt a sípjait ellopogatnák lelkem szentem kölykeim jó lenne talán beinstallálni.

Szíves szeretettel,
Don Rodrigo.

⁷ SZNM Irattára, 476 / 1912.

**7. Roediger Lajos levele László Ferenchez,
1912. dec. 30.**

Kedves Collega Úr!

Nagy keserves nyögések között de elkészítettem a jelentést. A beszállítandó holmi egy része még Kászonban fekszik, másik része nálam várja a teljes kikészítés pilanatát.

Hát mihelyest össze tudom ütni a bokámat, azonnal neki és bé az egészest.

Hanem hát a ruházat se teljes, a bútorzat se! Arra még mindétig kelleni fog pénz, ámbar némely dolgokat megígérték jándékba és a nyári viselet felől már íráom hogy az könnyebben ki kerül.

Már instálloz most nem tudnék fáinabb jelentést írni, azért bocsánatot nyerek.

Az album lapok kikészítéséhez fogok először, mert igen sok feljegyzésem – akarom írni – felrajzolásom vagyon egyik és másik jkuben, és azokat valahol meg kell őrizni, hát bele díszítem az Album lapokba, felírom persze hogy mit ábrázol és melyik portáról való a hummi. Hát mindenképen türelmet kérek a be nem szállítottakért is.

A hideg igen megnyomorgata.

Magamat szíves jóindulatába ajánlva Ö nagyságának kezeit csókolva vagyok

Igaz tisztelője

Kovászna, 1913. febr. 9.

Roediger Lajos

Az ám! A jelentésből is majd kimarada a Nervus rerum gerendarum.

Most hát megkérdem, mit csináljak a felesleg 1. 88 koronával.

Azt hiszem, azzal majd beszállítom a holmit.

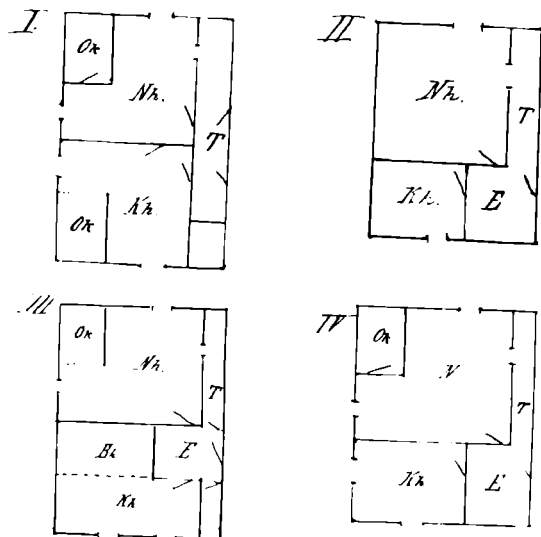
Üdv. (Roediger Lajos)

8. Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum-tól az 1912. évi állami segély terhére nyert megbízás folytán a kászoni községekben végzett néprajzi felvételek és vásárlásokról.⁸

Az 1912 év folyamán jelentkezett igen kedvezőtlen időjárás miatt alig lehetett egy alkalmas időpon-tot kivárni a Kászonban eszközözendő munkálatokra.

Nyári kirándulásomban, a kászoni szoba tanulmányozása alkalmával mindössze csak 2 napig tudtam felvételeket készíteni és felméréseket tenni. Ezen alkalommal célul a Huszka által említett keleti – perza – típusu tornácok faházak felmérését tűztem volt ki, lehető számos nagy és kiskapu felvételével, és ha az időjárás engedi ezeken felül népviseleti fényképek készítését. Az időjárás azonban beleszólt és csak 4 igen régi ház felmérését és 16 fényképfelvételt tudtam elvégezni.

I. A sok régi típusú ház közül 4 különböző típusú választván ki, azok felmérését végeztem el. Ezeknek beosztása a következő:

A sűrű lécezéssel, kettőnél épen sűrű deszkázással zárt tornácú házak hármánál a tornác ereszebe tágul ki, egyiknél azonban a tornác a szokásosnál szélesebb lévén, az eresz képzése elmaradt. A pince lejárát mindenik háznál az ereszből vagy a tornácból nyílik, szintúgy a padlás (hiu) feljárt is.

Hármában a felvett épületeknek megtaláljuk a Kászon vidékére jellemző oldalkamrák kiképzését. A többi hasonló típusú ház alaprajza is arra tanít, hogy az oldalkamrák, melyek csak félszoba hosszúságában válnak ki a szobákból, és amelyek oly jellemzőek az ottani építkezésre, a hátulról – a szomszéd telke felől – alkalmazott világító ablaknak köszönhetik keletkezésüket. Arra a világító ablakra pedig nagyszükség van, mert hisz az udvar felől eső egyik (példánkban legtöbbször a délre néző) ablak elől a tornác sűrű rácozása veszi el a világosságot. A II. típusú háznál,

⁸ SZNM Irattára, 158 / 1913-as dosszié. Megjelent in: SZ. GAZDA Enikő 1998.

melynél a helyi körülmények miatt nem lehetett hátulsó ablakot alkalmazni, és a melynél a tornác is gyérebb rácsozatú, nincs oldalkamra.

Az hogy a „nagyház” vagyis a díszesebb szoba nem az utca felől esik – mint a négy felmért háznál találjuk – nem épen a véletlen dolga. Úgy tapasztaltam, hogy előszeretettel választják a kelet-felé tekintő szobát „Nagyház”-ul, legalább is abban a 40–45 házban melyben megfordultam, majdnem mindenütt így volt.

II. A kászoni ősi típusú házak bebútorozására jellemző:

1. A sok láda, persze mindannyija „tulipános”. Még feltűnőbb lesz, ha megfontoljuk, hogy ezeken felül még a „kanapé” és a „kasztenek” is hasonló célt szolgálnak a ládákkal.

Ambrus János uram „Nagyház”-ában Kászonszékben hat darab tulipános ládát számláltam össze mint az az :/: alatt becsatolt alaprajzokról is leolvasható, és mind ezen sok láda tele van ruházati darabokkal, vásznakkal, zsákokkal és mindenféle féltős holmival. Talán arra is jó ez, hogy tűzveszedelemkor könnyebb menteni a vagyont. A ládáknak ilyen kedvelése azonban a „jurt”-ra való emlékeztető is lehet.

2. A szoba díszítésére szolgáló, rúdilepedőkkel, rúdikendőkkel telerakott, a mennyezetről függő rúd. Valósággal a „kép”-ek pótlására szolgál a sok szép varrottas holmi, s nincs egyéb rendeltetése a díszítésnél.

A haladó kor hatása ezen ősi stílusú házaknál a legősbíbb elemnek, a régi szép szabad – csempe tűzhelynek lebontásában, használaton kívül helyezésében nyilvánul. Véletlenből mind a négy felmért háztípusnál már vasbádogból készült takaréktűzhely, a Platten pótolja a szabad tűzhelyt. Lám Tamás Ignác uramnál Jakabfalván épen csak arra szolgál a „Nagyház”-ban lévő – most már alól befalazott – csempekályha, hogy a kicsiszobából (sic!) a platten füstje bele járjon, „párafogó”-t csinált abból Tamás Uram.

III. A kedvezőtlen időjárás miatt ezen kirándulásomban csak 3 nagykapu, 5 kiskapu, 3 rácsos tornác és 4 kisebb méretű – és ezért csekély értékű – népviseleti felvételt készíthettem el. Utóbbi felvételek célja csak a népnek személyemhez és a fényképezéshez szoktatás volt a célja. A felvételek jegyzékét ://: alatt csatolom.

Mivel az egyes vidék néprajzi elemeinek fényképfelvételeiről készült pozitívoknak úgy megőrzésére, mint azok tanulmányozására legcélszerűbbnek gondolom, ha azok albumszerűen vannak összeállítva, – nagy kartonlapokat vásároltam és azokra ragasztom rá az egyes képeket, hogy aztán végül az egész gyűjtemény albumszerűen összeállítható legyen.

IV. A Múzeumban felállítandó (székely) kászoni szoba berendezési céljaira megvásároltam egy ottani divatú szövőszéket, mely abban különbözik a többi székelyföldiektől, hogy:

1. A szövőszék hátsó hengerét (hátsó hasallóját) tartó két oszlop nem egyenes állású, hanem hátra dől.

2. hogy a szövőszék előtt nem olyan széles mint hátul, a hátsó rész keskenyebb.

3. hogy magassága is valamivel nagyobb mint a háromszékieké.

Második téli kirándulásom szerencsétlenül ütött ki, mert az időjárás meggátolt minden külső munkát, és emiatt csak bevásárlásokat eszközöltem a Múzeum kászoni szobája számára, amennyiben megvásároltam két drb tulipános ládát, egy drb kendőseget, egy drb öregasszonynak való csepezt, egy drb öregasszonynak való téli szoknyát, egy drb zekét.

Kovácsnán készítettem 2 szekérszínről való felvételt. Ezek a szekérszínek a szekéren, ekén stb kívül telve vannak az itteni elterjedt szokás szerint egyrészt fúró-faragó eszközzel, másfelől eszközfá anyaggal.

Költségjegyzékemet egyúttal ://: alatt csatolom.

Kovácsna, 1912. december hó 30-án.

Roediger Lajos ny. M. K. Áll. Főg. Tanár.

Jegyzék azokról a kiadásokról, melyeket a Székely Nemzeti Múzeum megbízásából Kézdivásárhelyre és kétszeri Kászonba utazásomkor teljesítettem. 1912.⁹

I. Személyi kiadások. A. Első utazásomkor:

1. Szekér le és föl lakásomról a Kovászna állom-ig a 1. 60	3, 20
2. II. Oszt. Vasúti jegy Kovásznáról Kézdivásárhelyig oda és vissza	1, 20
3. Kocsi Kézdivásárhelyről Kászonjakabfalvára	14
4. Kocsi Kászonjakabfalváról Kézdivásárhelyre	8
5. Félnapi szekeres fuvar Kászonfoltizre és Altizre	3
6. Egy napi tenyeres napszám a fényképező gép és táskáért	2

B. Második utamkor:

7. Szekér le és föl lakásomról Kovászna állomásig	3, 20
8. II. Oszt. Vasúti jegy Kovásznáról Kézdivásárhelyig oda és vissza	1, 20
9. Kocsi Kézdivásárhelyről Kászonjakabfalvára	14
10. Kocsi Kászonjakabfalváról Kézdivásárhelyre	8
I. Összege	57. 80

II. Gyűjtések, felvételek, vásárlások költségei a megszerzett tárgyak jegyzékével

1. 18 db Csempé (ajándék)	
2. 1 db Sublát szekrény (ajándék)	
3. 1 db fa karperec (ajándék)	
4. 1 db fakereszt (ajándék)	
5. 1 db fa (gyufatartó?) dobozka (ajándék)	
6. 1 db bordó hárász neccelt sál (ajándék)	
7. 1 db fekete selyem neccelt nyakkendő (ajándék)	
8. 1 db főkötő (ajándék)	
9. 1 db Oklevél (ajándék)	
10. 1 db oklevél (ajándék)	
11. 4 db kulacs (ajándék)	
12-13. 2 db madaras áttört varrottas (ajándék)	
14. Egy db szövőszék vásárlása	20
15. Két db tulipános láda	16
16. Egy db kendőszeg	6
17. Egy db csepesz (öregasszonynak)	10

18. Egy db téli szoknya (öregasszonynak)	18
19. Egy zeke	20
Szállítási díj	2

Fényképfelvételekről, üvegnegatívokról:

20. Kászonjakabfalva, 214. hsz. Nagykapu	
21. Kászonjakabfalva, 214. hsz. Nagykapu része al- akkal	
22. Kászonfoltiz 321. hsz. Nagykapu	
23. Kászonjakabfalva 208. hsz. Kiskapu	
24. Kászonfoltiz 309. hsz. Kiskapu	
25. Kászonfoltiz 291. hsz. Kiskapu	
26. Kászonfoltiz ? hsz. Kiskapu	
27. Kászonimpér 10. hsz. Kiskapu	
28. Kászonfoltiz 307. hsz. Rácsos tornác	
29. Kászonfoltiz 291. hsz. Rácsos tornác	
30. Kászonfoltiz 318. hsz. Rácsos tornác	
31. Kászonjakabfalva. Sírkert	
32. Kászonimpér. Népviselet	
33. Kovászna. Vajna Dénes szekérszíne	
34. Kovászna, Butyka Elek szekérszíne	

Filmnegatívok

35. Kászonfoltiz. Népviselet (Kjakabfalvi alakok)	
36. Kászonimpér. Népviselet (Templomból kijövő)	
37. Kászonimpér. Népviselet (Templomból kijövő)	
38. A bemellékelt számlák szerint fénykép lemezek, papírosok és kartonokért (postaportókkal – 1. 78)	30, 32
II. cím összege	122, 32
Végösszeg	180, 12

Azaz Egyszázhetvennyolc korona 12 fillérről, mely összeget a fentírt jegyzékben foglalt kész kiadásaim megterítésére a Székely Nemzeti Múzeum Igazgatóságától felvettem.

Kovászna, 1912. december hó 30-án.

¹⁰ SZNM Irattára, 1075/1913.

9. Roediger Lajos levele Csutak Vilmoshoz,
1913. okt. 19.¹⁰

Kedves Collegám!

Felhívásodra kész örömmel tudatom, hogy a hét végén megyek ki Kászónba, és ha lesz pénz, hát egynémely dolgokat vásárolok a kászoni szobához, de leginkább az osztováta felszerelését szeretném nyélbe ütni. Annak rendi és módi szerint elindíttatnék valami szép kászoni „szedettest”, hogy aztán az az osztovátára feltehető legyen. Épen olyan hatásos lenne a kászoni viselethez tartozó fehérmépi szoknya szövétének feltevése is. Rövid véget rakatnék föl, de abból be is kellene veretni 2-3 métert hogy elindítható munkával legyen dolgunk.

Egy „duruzsmáló” széket, kanáltartót és ágyat, fiókos asztalt is kellene a bútorzathoz venni. Hát amennyi pénz lesz, annyit vásárolok el.

A leszállítás dolgában most fogok kiegyezni (?) nehogy aztán sokba kerüljön a dolog.

Ma már ismét fotografus lettem, hát remélhető, hogy a további kászoni képek is mind meglesznek.

Válaszodat póstautalványon várom is már,
Szíves szeretettel üdvözöl,

Kovácsna, 1913. okt. 19. regg.

Öreg bátyád,
Roediger Lajos

10. Csutak Vilmos levele Roediger Lajoshoz,
1913. okt. 20.¹¹

Kedves Lajos bátyám,

Szíves leveledet most vettem, s minthogy csak „tervet” de „kötségvetést” nem küldöttél, küldök 100 K-t azzal, hogy használj fel belőle annyit, amennyit jónak s szükségesnek látsz. Jól tudod mink van, mire van szükségünk s azért vásárolj legjobb belátásod szerint. Én a néprajzi gyűjteményünk mellett még levéltárunk és könyvtárunk érdekeit is szíves figyelmedbe ajánlom. Ha több pénzre lesz szükséged írd és azonnal küldök még. Jó időt, jó egészséget és jó eredményt kívánok a kiszállásodhoz. Elég fájt a szívem, hogy sok dolgom miatt én nem mehetek hazulról sehova, László a tegnapi elment Udvarhelyre.

Szeretettel üdvözöllek,

Szstgyörgy, 1913. okt. 20.

Csutak Vilmos.

11. Roediger Lajos levele Csutak Vilmoshoz,
1913. okt. 23.¹²

Kedves Collegám!

Hazaérkezésem után – szerdán – délben csakugyan megérkezett a 100 korona is, az izenet is.

Mivel igen szép az idő én szombaton délben elindulnék Kászón tartományába hogy a vasárnapi templomozáskor ott lehessenek.

Mivelhogy pedig az oda való felutazgatás csakugyan pénzbe kerül, legjobb lenne most mindjárt beszerezni, ami a szobába kell és megkapható. Az általam ajánlatba hozott 100 korona igen jó lenne, ha itt volna.

Megvallom én azon szándékkal voltam, hogy ott is gyalog sétálok ki vonatra és itthon is gyalogosan jövök föl a vonatról, hát nem akaródzott pénzt hozni magammal. (Mert hogy itt 3 kor 20 fillérért is agyonverték már embert). Kászónba soha se járok magamba, hát ott essent más a világ sora.

Áttekintettem a bevásárlandókat, és úgy találok, hogy oda éppen pénz kell, hát a 100 koronát megvárom, itthon. Távirati úton megkapom. Ámbátor hogy oda is megkapnám, de mivel a posta ott K(ászón)altízen van, én meg K(ászón)jakabfalván szoktam tanyázni, hát üdövesztéses lenne.

Jobb lesz biz azt ide expedálni távirati úton, én azt az extraköltséget behozom majd valamiképpen.

Most pedig készülök az útra. Némely bácsiknak és néniknek fotográfiát ígértem. Azt el is kell vinni. És még valami némű fotográfiai újdonságot eszele ki a kisebb fiam és azt kell izibe összeeszkabálni. Ti. egy sötétkamrai lámpát, amelyiknek kevés hely kell, teljesen veszélytelen is. Majd elevenben bemutatom ha hazatérek Kászónból. Nevetni fogtok hogy mily egyszerű a szerszám. Esmeg egy toldalékot fabrikálok a vatívámra, akivel aztán nagyobb képeket tudjak fabrikálni – az első lencse segélyével. Hát van kézi munka elég.

Várom a kénscet, azt hiszem, hogy lehet lesz most vásárolni is tőlük. Drága az lehet – drága az adó.

A szövöttes portékát is elindítom még itthon.

Isten veletek. Jó munkálkodást és jó kedvet.

Szíves szeretettel üdvözöl öreg bátyád

Kovácsna, 1913. okt. 23 regg.

Roediger Lajos.

Ideiglenes nyugtatót is beküldtem volna, de nem tudom, hogy csakugyan az 1913 évi áll. segélyből fedez-

¹¹ SZNM Irattára, 1075/1913.

¹² SZNM Irattára, 1091/1913.

ítetik-e vagy valami külön, rendkívüli segélyből. Kérek erre nézve útbaigazítást.

12. Roediger Lajos levele Csutak Vilmoshoz, 1913. nov. 1.¹³

*Kedves Collegám!
Jártam, láttam, vásároltam!*

Körülbelül ma egy hete értesítettelek, hogy szombaton útra kelek Kászon tartománya felé, amint hogy el is indultam, és ott 20 felvételt csinálván sok mindenekben tudós lettem, sőt csak most jutottam igazán bele az ősi elemek közé.

Dictum factum, ha így tart az idő pár nap múlva újra kilovagolok Kászonba, mert hogy igen előzékenységre találtam, és hiszem, hogy abból igen haszna lesz a mi Múzeumunknak.

Levelemben esetleges koronákat avagy forintokat kértem volt, megokolva hogy miért nem szeretek pénzzel járni.

De van ám festékes! Hoztam is egy szép darabot (ágytakaró volt) és 2 láda takarót.

Csak azt nem tudom, hogy mennyit szoktatok Ti adni egy-egy drbért. (67–69. kép)

Én jegyzeteimet rendezem. A festékeseket lerajzolás és egyebeket is. Fénykép felvételeimet előhívom. Az osztovátát elszállítván (szétszedve apróra) most épen a felszerelésén fáradozom. Mihelyt a legsürgősebbeket elvégeztem, azonnal megyek vissza.

Három napot töltöttem ott. Vasárnap aránylag kevésre mentem, de szombaton és hétfőn jól ment a dolog.

Igen kérlek, értesíts forduló postával arról, hogy a festékeseket (ágyterítőt) mily áron szoktatok vásárolni, nehogy túlfizessem.

Ha a festékes copijára a színeket felvittem azonnal beküldöm, hogy Ti is gyönyörködhesetek abban.

Ha pénzt kapok vásárolok.

Szíves szeretettel üdvözlő öreg bátyád,

Kovácsna, 1913. nov. 1.

Roediger Lajos.

13. Jelentés a Székely Nemzeti Múzeumtól 1913 évben nyert megbízás folytán Kászonban végzett néprajzi felvételekről és vásárlásokról.¹⁴

A Székely Nemzeti Múzeum Tekintetes Igazgatóságának.

Ván szerencsém idezártan beterjeszteni az 1913 évi megbízatásom folytán végzett munkálataimról szóló jelentésemet mellékleteivel egyetemben.

A Múzeum számára vásárolt tárgyak egyrészét már beszállítottam, másik része lerajzolás céljából nálam van, de azokat is legrövidebb idő alatt be fogom szállítani.

Ismeretes a Tekintetes Igazgatóság előtt, hogy az ú. n. csiki „festékes” mennyire megritkult, mivel azok jórésze immáron külföldi múzeumokban szolgál díszítményi előmintakul. Rövid ideig tartó kászoni időzésem alatt 4 drbot sikerült összeszednem, egy drbért pedig biztos emberemnél hagytam az általam szabott vételárat – 8 koronát. Nem akartam ugyanis magasabb ár fizetése által felverni azok értékét, mert biztos reményem van hogy onnan még több festékest is tudunk összevásárolni.

Jelentésem késedelmes beküldéséért mentsem betegeskedésem, és hogy az anyagot fel is kellett dolgoznom.

A Tekintetes Igazgatóságnak hazafias üdvözléttel, kész szolgálja,

Roediger Lajos

Jelentés

A múlt évi (1912) időjárás viszonyosságok 1913-ban is megismétlődtek, amelyek miatt az 1913 évi július hó elején megkezdett fényképezési felvételeket abban kellett hagynom, és közbejött betegeskedésem miatt csak később volt módomban azokat folytatni.

Az 1913 évben is arra igyekeztem, hogy a Huszka által említett perzsatípusú tornácos házakat, perzsa-íves kiskapukat és most már az ottani népviseletet is fényképezem, és annyi régi típusú házat mérjek föl, amennyinek felmérését időm megengedi. Az 1913 évben ismét 4 régi szabású házat mértem föl és 7 drb tornácos ház, 4 drb kiskapu, 1 nagykapu, 1 templom, 1 sírkert, 11 viselet, 1 háziipari tárgyról készítettem felvételt, tehát összesen 26 felvétellel gyarapítottam Kászonról való ismereteinket. A leghátul említett felvétel Kászonaltíz 132. sz. házának tulaj-

¹³ SZNM Irattára, 1134 / 1913.

¹⁴ SZNM Irattára, 575 / 1914.

donosát András Józsefné (Sáska) szül. Máté Borbála asszonyt tünteti föl, saját kezeivel készített „festékei” közt. Ő a régi minták után és a régi technikával készíti „festékes”-eit, de sajnos nem a régi színtartó festékekkel, hanem az újmódi „por”-ral, vagyis „fuk-sziá”-val (Fuchsin), melyet ökeme nem tud kellően rögzíteni a gyapjúfonálra. Lakóháza szintén a régi típusúakhoz tartozik, és annak képe is megvan a felvételek közt.

Megállapítom hogy a régi típu(sú) ház kipusztulóban, újat többé erre a módra nem építenek, ellenben a legújabb kiskapuk közt is megtaláljuk a perzsaíves kivágást. Ezért szükségesebbnek tartám a régi tornácos házak fényképezését.

Az, hogy a régi festési módok kezdenek végképen kimenni a divatból, arra ösztönzött már régebből is, hogy az idősebb székely asszonyok között gyűjtsem a régi festési recipéket. A bizalmatlanságot, a festőasszonyoknak tudásokra való hiúságát, az úriember iránt való ellenszenvét tekintetbe véve nem csoda, hogy eddig sokra nem jutottam ez irányban.

Mióta azonban fényképező gépemmel megjelentem Kászonsban és a fényképezett tárgyakról másolatokat adogatok a tulajdonosoknak, kezdenek jó emberüknek tartani, és kezdenek megnyílni a szívek. Amióta pedig a receptek nyomán megfestem a gyapjút és bemutatom nekik az én tudományomat is, reményem van, hogy még a régi füvekkel való festési módokat is kimódolom belőlük. Eddig csak az égerfa kérgével, a dió zöld húásával, a nyírfa barkájával, a nyírfalevéllal, a vereshagyma száraz külső héjával és más ásványi anyagokkal való recepteknek jutottam birtokába.

Az 1913-ban felmért 4 régi mintájú tornácos háznál is megtaláljuk, épen úgy mint az 1912 évben felmérteknél a keletre tekintő oldalkamarás szobát, a nagyházat. Ezek egyikénél az oldalkamara fala megnyújtatván a nagyházból megfelelő rész ez által kiszakított. Ez a mívelet csak azért történt hogy az így nyert kamra egy része a ki(s)házhoz csatoltassék, mert hát a gyerekek száma igen felfaporodott, s azok tanyája a „kisház” lévén, azt meg kelle nagyobbítani. Az „eresz” ezeknél a házaknál is a pincze lejárata, a padlás (hiu) feljárata helye, és a gabona-„kar” (szuszék) raktára, a hosszú tél alatt a gyerekek kifutója. Esetleg itt helyezik el a gyalupadot is, amely szerszámra elég sok szüksége van minden székely gazdának. A felmért négy régi háznak csak egyikében van meg még a „Nagyház”-ban a régi szabad tűzhely

(csempekályha), de amellet is ott áll már a rendes szükségletet képező „Platten”, a többnyire öntött vasból való takaréktűzhely.

Megörökítem e helyen, hogy a régi mintájú rúdilepedőket, rúdikendőket, pánafejeket ma is varrja – előminták nélkül – csak úgy emlékezetből Kászonsjakabfalván Koncz Mária 65 év körül járó leány. (71-es kép)

Részben a „Kászoni szoba”, részben a múzeum néprajzi osztálya számára a kászoni községekből négy drb „festékest” vettem, melynek hárma régi eredetű festékes szőnyeg, egy pedig régi mintájú, de a festés tökéletlensége után ítélve újabb eredetű ládarterítő. Kovásznán ezekhez egy teljes bizonyossággal Csík megyéből szerzett régi festékest vásároltam, egy újabb odaköltözött úrnőtől. Kászonnaltizen felkerestem András Józsefné asszonyomat, ki régi minták után, de tökéletlen festéssel készíti mai nap is festékeseket.

A „kászoni szoba” számára beszerzett női ruházati darabok elárulják, hogy alkonyodni kezd a tisztán házimunkával előállított ruházatkodás divatjának. Bársony, csipke, gyári szövet kezd szerepelni azokban a „patentkapcsok” mellett. A férfiak ruházatokban kitartóbbak az ősi viselet mellett, mint azt a most beszerzett legény viselet tanúsítja.

Szoba berendezési tárgyakból csak egy „duruzsmáló széket” és egy kanáltartót vásároltam be, mivel a bútorzattól a mostani szűkös világban nehezen tudnak megválni az emberek.

Már most constatálnom kell, miszerint ezen néprajzi tekintetből fontos területünkön is mutatkozni kezd a „régiség kereskedő”, a mi szép székely mintáinkat külföldre szállító szenzál (?). Igen, itt van az ideje, hogy teljes erővel mentsük múzeumunk számára a mit még menteni lehet.

A nagykászoni (Kászonnaltíz, Kászonnfeltíz, Kászonnimpér) latin szertartású kath. hitközség új templomot akar építeni a mostani hegyen épült régi plébánia templom helyett, mert a mostani már nem tudja befogadni a hívőket. A templom igen régi épület, Orbán Balázs szerint a XIII. század végéről való, Mészáros nagykászoni plebános úr bizonyítani tudja, hogy 1487-ben már restaurálták az épületet. Főhajója román stílű, szentélye csúcsíves. Tornyában 1642-ből származó régi harang van. A szentélyben, az oltár előtt levő üregben egy egyházi férfi múmiáját őrzik. Tornyán az apostoli kettős kereszt ékeskedik épen úgy mint az egész Kászonsvidék többi egyh. építményein, házain, csúrein. (19. kép)

Mint régiség, kiváló figyelmünkre tarthat számot, de mivel időm rövidsége nem engedte a templom tüzetesebb felmérését, lefényképezését, átkutatását, most csak tornyát és a torony előtt elterülő sírkerteknek egy részletét fényképeztem le.

Célszerű lenne felhívni ezen ősi emléképítményre¹⁵ a műemlékek orsz. bizottságának a figyelmét. A hitközség szeretné megtartani kápolnának, de mivel nincs kellő anyagi ereje új templomának felépítéséhez, azért aligha szét nem szedik anyagának felhasználása céljából, és azért is, mert a kápolna fenntartása is pénzbe kerül. Ha a műemlékek orsz. bizottsága magára vállalná ezen ősi épületnek mint kápolnának fenntartását, mint Mészáros plébános úr biztosít, a hitközség szívesen átengedné a Műemlékek Orsz. Bizottságának.

Minden körülmények között azonban itt az ideje, hogy e templom felmérésék, részletesen lefényképeztessék.

Felhívom a Múzeum Igazgatósága figyelmét a Balázsi család irattárára. A Balázsi család Kászoni fiúszék történetében döntő szerepet játszott. Curiája Kászoni impérien egy külsejébe igen egyszerű emeletes épület. Falai azonban üregek. A földszinti ebédlőből nyíló két ajtón bélésekből – a fal itt 120–130 cm vastag – külön lejárók vannak a pincehelyiségekbe. Az épületet most csak felügyelő lakja, földszintje be van ugyan bútorozva, de csak nyári lakást nyújt a család egyik legutolsó tagjának Balázsi József úrnak, ki Érkörtvélyesen lakik Szatmár vármegyében. Az épület emeletén lepecsételt szobákban van a családi levéltár, Csíkvármegye történetéhez mindenesetre közelebbi adatokat szolgáltatna e levéltár. Talán más muzeális tárgy is lesz e szobákban található.

Legyen szabad felemlítenem, miszerint minél többet szemlélem e külön néprajzi szigetet, annál több érdekes ősi anyagot találok ott.

Valóban érdemes e különzárt terület a további tüzetesebb kutatásra, melyre mivel ott már észrevehetően megnyertem a bizalmat, szívesen ajánlom fel további szolgálataimat.

A Tekintetes Igazgatóságnak hazafias üdvözléssel,

Kovácsna, 1914.

kész szolgálja
Roediger Lajos.

U. I. E helyen is köszönetet mondok Czirjék Zsuzsika úrleánynak, ki a negatívok és a velox képek elkészítésében szíves készséggel segédkezett nekem (Lakik Kovásznán), úgyszintén Mészáros József nagykászoni lat. szert. kath. plébános úrnak, ki a leányruha beszerzésében volt segítségemre.

Jegyzék

Azon kiadásokról, melyeket alólírott a Székely Nemzeti Múzeum igazgatóságának megbízásából az 1913 évi állami segély terhére a Múzeum számára történt vásárlások és fényképfelvételeinél teljesített.

2786-2789.

	1. Négy (4) drb festékes szőnyeg a 8 kor	32 K
2790.	2. Egy (1) drb festékes ládaterítő	4 K
2791.	3. Egy (1) párnafej 2 színben, gyapjúfonállal varrva, nagysájos	1,50 K
2792.	4. Egy (1) rúdilepedő 2 színben, tüzesnyilas mintájú	2 K
2793.	5. Egy (1) szőttes asztalterítő kivarrva 1840-ből	1,40 K
2794.	6. Egy (1) asszonynak való rekli (Kjakabfalva)	7 K
2795.	7. Egy (1) asszonynak való kötény (Kjakabfalva)	3 K
2796.	8. Egy (1) leánynak való szoknya (Kjakabfalva)	16 K
2797.	9. Egy (1) leánynak való rékli (Kjakabfalva)	8 K
2798.	10. Egy (1) legénynek való ujjas (Kjakabfalva)	17,25 K
2799.	11. Egy (1) legénynek való lajbi (Kjakabfalva)	10,60 K
2800.	12. Egy (1) legénynek való nadrág (Kjakabfalva)	9,20 K
2801.	13. Egy (1) kanáltartó	0,60 K
2802.	14. Egy (1) „duruzsmáló” szék	1,50 K
	15. Egyrendbeli teljes szövőszék felszerelés, megkezdett kászonyjakabfalvi mintával, 2 nyüst és 5 vetélővel	–
2803.	1 drb XX pázmás borda	1,20 K
2807.	5 drb vetelő	1,20 K
	2 láb siritett fehér mejjék f	1,80 K
	2 nyüst anyaga, készítése	3,20 K
	Fonalak ontokhoz	3,90
	Fonalak csörlése, feltevése	–

¹⁵ A szövegben tévedésből még egyszer szerepel a *felhívni* szó.

Befogása, beverése, 2½ napszám	4,10
16. Fotográfiai papirosok 1 tuczat	
9 x 12 lemez	3.90
17. Negatív tartó papír taskok	1.40
18. Levelezés és portódíjak	2.47
19. A kászoni községek közt közlekedésre fuvarosnak és napszámosnak	7
20. Múlt évi anyagnak Kézdivásárhelyre, részben Kovásznára szállítására	3.60
21. Utazási költségeim:	
Kocsibér Kovásznáról	
Kászonyjakabfalvára	14 K
Kocsibér Kászonyjakabfalváról	
Kézdivásárhelyre	8 K
½ II. O. Vasúti jegy	
Kézdivásárhelytől	0,45K
Fiakker be Kovásznán	1,60K
22. Egy (1) drb festékes szőnyegre fenntartva (fogalásra)	8 K
Összesen	179, 87

Azaz: Egyszázhetvenkilencz korona és 87 fillér.

Kovászna, 1914.

Nyugtatóvány

(Százhetven)kilencz korona 87 fillér, azaz: 179 K és 87 fillérről, mely összeget a fennt írt jegyzékben foglalt kész kiadásaim kiegyenlítésére a Székely Nemzeti Múzeum igazgatóságától az 1913. évi állami segély terhére felvettem

Kovászna, 1914.

Roediger Lajos.

Fényképfelvételek jegyzéke

A Székely Nemzeti Múzeum számára az 1913 évi állami segélyből, alólirott által készített fényképfelvételek és bevásárlott néprajzi tárgyak jegyzéke.

Negatívok:

1. Tornácsos ház. Kászonyjakabfalva 153. hsz.	2808.
2. Tornácsos ház. Kászonyjakabfalva 305. hsz.	2809.
3. Tornácsos ház. Kászonalitiz 124. hsz.	2810.
4. Tornácsos ház. Kászonalitiz 125. hsz.	2811.
5. Tornácsos ház. Kászonalitiz 130. hsz.	2812.
6. Tornácsos ház. Kászonalitiz 132. hsz.	2813.
7. Tornácsos ház. Kászonalitiz 133. hsz.	2814.
8. Perzsaíves nagykapu. Kászonalitiz 267. hsz.	2815.

9. Perzsaíves kiskapu. Kászonyjakabfalva, ?	2816.
10. Perzsaíves kiskapu. Kászonalitiz 9. hsz.	2817.
11. Perzsaíves kiskapu. Kászonalitiz 179. hsz.	2818.
12. Perzsaíves kiskapu. Kászonimpér, ?	2819.
13. Lat. Szert. Kath. Templom. Kászonalitiz (Nagykászón)	2820.
14. Lat. Szert. Kath. Sirkert. Kászonalitiz (Nagykászón)	2821.
15. Viselet. Kászonyjakabfalva. Tamás Józsefné csepsze.	2822.
16. Viselet. Kászonyjakabfalva. Tamás Józsefné és leánya.	2823.
17. Viselet. Kászonyjakabfalva. Tamás Józsefné leánya.	2824.
18. Viselet. Kászonyjakabfalva. Talpas József és Pataki A.	2825.
19. Viselet. Kászonyjakabfalva. Asszony és leány.	2826.
20. Viselet. Kászonyjakabfalva. Asszony és leány.	2827.
21. Viselet. Kászonyjakabfalva. Asszony.	2828.
22. Viselet. Kászonyjakabfalva. Leány	2829.
23. Viselet. Kászonyjakabfalva. Leány.	2830.
24. Viselet. Kászonalitiz. Fiúiskolások.	2831.
25. Viselet. Kászonalitiz. Leányiskolások.	2832.
26. Háziipari termék. Festékesek. Kászonalitiz. András Józsefné (Sáska) sz. Máthé Borbála a saját kezével kötött festékesei között.	2833.

Pozitívusok: 5 kartonra csoportosítva felvétel.¹⁶

Négy (4) drb festékes szőnyeg.

Egy (1) ládaterítő

Egy (1) párnafej, két színben gyapjúfonállal varrva.

Egy (1) rúdikendő 2 színben, tüzes nyílás mintájú.

Egy (1) szőttes asztalterítő (1840-ben készült)

Egy (1) asszonynak való rékli, Kászonyjakabfalva

Egy (1) asszonynak való kötény (surcz – Schurtz) Kászonyjakabfalva

Egy (1) leánynak való rékli, Kászonyjakabfalva

Egy (1) leánynak való szoknya, Kászonyjakabfalva

Egy (1) leánynak való szoknya, Kászonyjakabfalva

Egy (1) legénynek való ujjas, Kászonyjakabfalva

Egy (1) legénynek való lájbi, Kászonyjakabfalva

Egy (1) legénynek való nadrág, Kászonyjakabfalva

Egy (1) kanáltartó, Kászonalitiz

Egy (1) duruzsmáló szék.¹⁷

Egy rendbeli teljes szövőszék felszerelés, megkezdett kászonyjakabfalvi mintával 2 nyüstre, 5 vetélővel.¹⁸

¹⁶ Későbbi ceruzairással megjegyzés: Nincs behozva.

¹⁷ Későbbi ceruzairással megjegyzés: Nincs behozva.

¹⁸ Későbbi ceruzairással megjegyzés: Kendőszeg fogai kérendők R. Tanár úrtól.

Roediger Lajos levele László Ferenchez,
1914. május 14.¹⁹

Kedves Collega Úr!

Isten segedelmével készre pakolám egy ládába a nyomorú viskóhoz tartozó kert planírozása alkalmával napfényre került ócska malomküeket az ugyancsak ócska cserepneművel és fái parittyakövel, nemkülömben külömb-külobmféle kovásznai kűekkel, megest némi könyvekkel egyben, és csak a legelső alkalmat várom, mellyel a vasútig díjmentesen leszállithassam és akkor fizetetlenül adom fel a Múzeum számára.

Hát ez így!

Most meg lesve lesem az Üdö felderülését, hogy Kászonszéknek irányithassam szekere rúdját, mert az első biztos napsugaras vasárnapon ott szeretnék lenni. Azértan igen kérném ha már utalványozva lenne némely összeg, szíveskedjék hozzám expedálni, hogy mindjárt bevásárolhassak egynémely dolgokat. (...)

Roediger Lajos levele László Ferencnek,
1914 május.²⁰

Kedves Collegám!

Emberek híján az Üdö gyászolja münk Hazánk siralmas állapotát, és sűrű könnyeivel áztatva a magyarok alatt ezer éves talajt, engem ugyan meggátola abbéli feltett becsületes szándékomban, hogy a 19-iki várm(egyei) közgyűlésre bevonulva, magammal vigyek Ti szívetek örvendeztetésére szolgáló műveket, úgymint legényi ruhát onnan K(ász)on tartományából, meg egyetmás festékest, hummit. De az Üdök jobbrafordul-tával nem mulasztandom el bevinni azokat s amit lehet. Ámbátor jó lenne biz az, ha minden ott lenne már nálatok, de meggondolva, miszerint Ernő fiam számára f évi június hó végén úgy is bútor szállítmányt kell le-expediálnom Sepsibe, s azzal fáiul elcsúsíthatik némi osztovata, kendőszeg, ládák s miegymás, hát már egyszerűsítés és költségkímélés okából is csak akkor fogom küldeni a nehezebbjét a cónak. (...)

¹⁹ SZNM Irattára, 1914.

²⁰ SZNM Irattára, 458/1914.

1. kép Kászonjakabfalvi ház, 1911, RL.
SZNM fototékája, 535-ös jelzet

2. kép Kászonimpéri ház nagykapuval, 1911, RL.
SZNM fototékája, 541-es kat. szám

3. kép Kászonfeltíz 291-es számú ház, 1912, RL.
SZNM fototékája, Neg-50-84-es jelzet

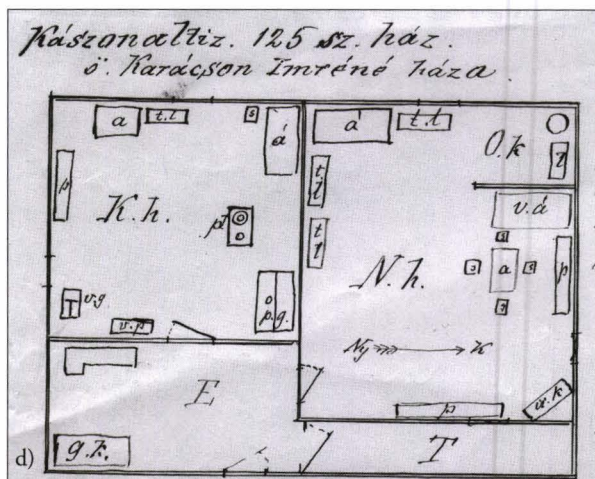
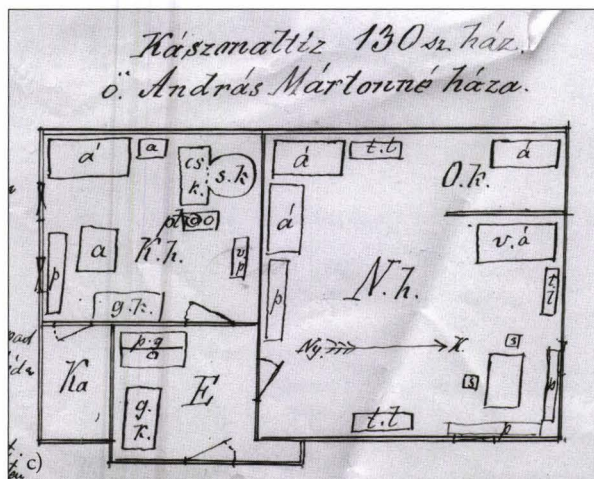
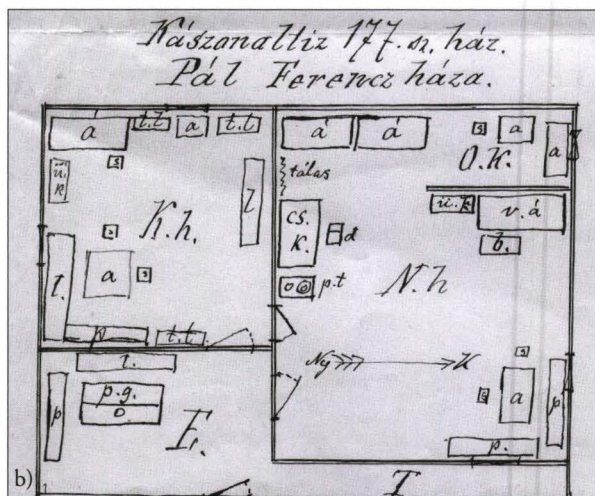
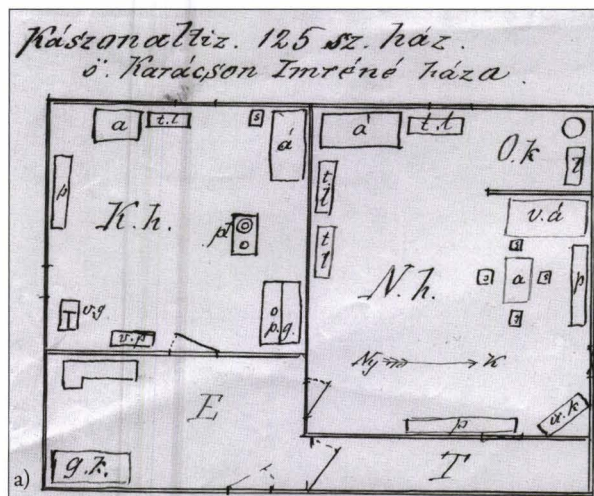
4. kép Kászonjakabfalva, Finta Ignác háza, 1911, RL.
SZNM fototékája, 698-as jelzet

5. kép Kászonfeltíz, zárt eresű ház, 1912, RL.
SZNM fototékája, Neg-50-94-es jelzet

6. kép Kászonjakabfalva, Tamás József háza, 1911, RL.
SZNM fototékája, 697-es jelzet

7. kép a–d Kászonszék, házalaprajzok, RL. Rövidítések: N.h – nagyház; K.h – kisház; Ka – kamra; E – eresz; O.k – oldalkamra; a – asztal; á – ágy; t.l – tulipános láda; t – tálas; s – szék; v.á – vetett ágy; cs.k – cserepes kályha; s.k – sütő kemence; p.t – plattenes tűzhely; ü.k – üveges kredenc; p.g – pince grádics; p – pad; v.p – vízes pad; g.k – gabonás kas

8. kép Kászonzeltíz, 1848-as datálású perzsaíves nagykapu, 1912, RL. SZNM fototékája, Neg-50-24-es jelzet

9. kép Kászonzakabfalva, 214-es számú ház kapuja, 1912, RL. SZNM fototékája, Neg-50-97-es jelzet

10. kép Kászonzakabfalva, az előbbi kapu részlete viseletes asszonyokkal, 1912, RL. SZNM fototékája, Neg-50-85-ös jelzet

11. kép Kászonzeltíz, nagykapu, 1911, RL. SZNM fototékája, 696-os jelzet

12. kép Kászonsfeltíz 291-es szám alatti kiskapu, 1912, RL. SZNM fototékája, Neg-50-82-es jelzet

13. kép Kászonsfeltíz 309-es szám alatti perzsaíves kiskapu, 1912, RL. SZNM fototékája, Neg-50-86-os jelzet

14. kép Kászonsfeltíz, tornácós ház kapuval, 1912. SZNM fototékája, Neg-50-88-as jelzet

15. kép Kászonjakabfalva 39-es szám alatti perzsaíves kapu, 1911, RL. SZNM fototékája, Neg-50-83-as jelzet

16. kép Kászonimpér 10-es szám alatti perzsaíves kiskapu, 1912, RL. SZNM fototékája, Neg-50-87-es jelzet

17. kép Kászonimpér 212-es szám alatti perzsaíves kiskapu, 1911. SZNM fototékája, 764-es jelzet

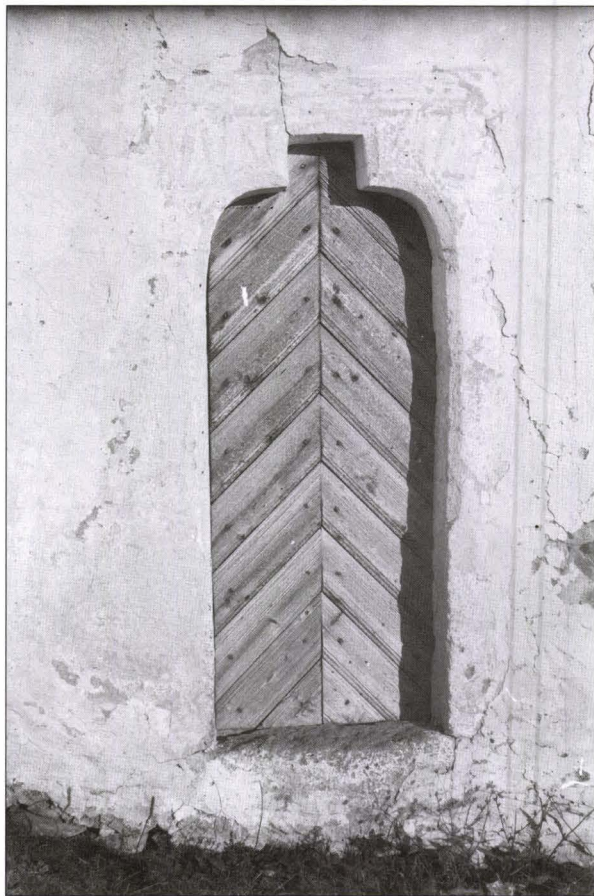
18. kép Kászontáltíz 179 szám alatti, 1912-es évszámú kiskapu, 1912, RL. SZNM fototékája, Neg-50-89-es jelzet

19. kép A nagykászoni templom keresztekkel, 1913, RL. SZNM fototékája, Neg-50-95-ös jelzet

20. kép A kászonszékbeli Katalin kápolna déli ajtaja és ablaka, 1911, RL. SZNM fototékája, Neg-50-161-es jelzet

21. kép A kászonszékbeli Katalin kápolna ajtaja, 1911, RL. SZNM fototékája, Neg-49-5-ös jelzet

22. kép Keresztek a kászonszékbeli temetőből, 1912, RL. SZNM fototékája, Neg-50-160-as jelzet

23. kép Kászonszék templom, háttérben a Balázsi kúriával, 1911, RL. SZNM fototékája, 674-es jelzet

24. kép Kászonszék, templomból jövet, 1912, RL. SZNM fototékája, Neg-50-166-os jelzet

25. kép Kászonimpér, női és férfi templomi viselet, 1912, RL.
SZNM fototékája, Neg-50-79-es jelzet

26. kép Kászonimpér, templomból jövő férfiak, 1912, RL.
SZNM fototékája, Neg-50-167-es jelzet

27. kép Kászonaltízi iskolás fiúk, 1913, RL.
SZNM fototékája, Neg-50-92-es jelzet

28. kép Kászonaltízi iskolás lányok, 1913, RL.
SZNM fototékája, Neg-50-159-es jelzet

29. kép Kászonjakabfalva, Talpas József és Pataki, 1913, RL. SZNM fototékája, Neg-50-93-as jelzet

30. kép Kászonjakabfalva, Tamás Józsefné és lánya, 1913, RL. SZNM fototékája, Neg-50-163-as jelzet

31. kép Balázs Teréz, a Tamásné lánya, 1913, RL. SZNM fototékája, Neg-50-164-es jelzet

32. kép Tamásné a lányával, saját szövésű festékes szőnyegével, 1913, RL. SZNM fototékája, Neg-50-91-es jelzet

II. ORBAISZÉK KUTATÓJA

1. KÓPJAFÁK A KOVÁSZNAI TEMETŐBEN²¹

Az „Ethnographia” 1901. évi 7. füzetében Szinte Gábor azt sejteti „Kópjafák a Székelyföldön” című cikkében, hogy nemcsak az általa²² tüzetesen átvizsgált temetőkben nem fordul elő az utóbbi 30–40 évről újabb kópjafa, de talán megszűnt a kópjafa használata az összes székelyföldi ev. református temetőkben.

A múlt nyáron Kovásznán (a vajnafalvi részen) időzván, szemembe ötlött az új temetőben a sok mérőben új kópjafa, úgy hogy azonnal észrevehettem, miszerint Szinte Gábor megfigyelése nem terjedt ki e tájra is.

A kovásznai három temetőt, az ún. vajnafalvi új temetőt, a vajnafalvi régi temetőt s a kovásznait bejárván, abban azt tapasztaltam, hogy:

1. A kópjafák használata nem szűnt meg.
2. Az itteni kópjafák alapformáinak száma csekély ugyan, de a kivitelben igen nagy változatosságot mutatnak.

Ezek felől úgy nyertem bizonyosságot, hogy a fejfák közül lerajzoltam annyit, mennyit időm engedett és pedig a vajnafalvi új temetőből tizenötöt, a régebiből ötöt, a kovásznaiból tizennyolcat, amint az a rajzból kitűnik.

A kópjafák anyaga majdnem kivétel nélkül cserefa, de két drb fenyőből készítettetre is találtam. Kópjafaróvó mestert nem ismernek a faluban. Bármelyik ács, asztalos, sőt földműves ember kifaragja ezeket az egyszerű kópjafákat. A fölírás ácsok, asztalosok munkája.

Az egyes díszítési elemeknek úgy látszik nincs külön nevük – s ha volnának, akkor azért nem sikerült kinyomoznom, mert ottlétem éppen a legnagyobb munkaidőre esett, és alig néhány embert tudtam kérdezni ezek felől.

A Kovászna felső részébe – Vajnafalvába – eső új temetőben a kópjafák átmetszete majdnem kizáró-

lag kör vagy legalább körszelet, a belső vagyis a régi temetőben négyzet és derékszögű négyszög, éppen így a kovásznaiban is (lásd a 73. és 74. ábrát); nem hiányzik azonban egyikből sem az egyszerű négyzet átmetszetű sima rövid oszlop sem. Nyolcszög átmetszetűre csak kettőre találtam, hatszögűre egyre sem.

A kópjafák alapidoma a 6. sz. alatti hengeres oszlop. Ennek hosszoldalán két bemélyített rész van. Az alsó – a henger élével párhuzamos sík lap – a „felírás” számára; a felső – a henger oldalába bemélyedő gömbölyű bevágás – a díszítmény. Erre az alapalakra vihetők vissza a 4, 5, 10, 15 és a 18, 22, 24, 29, 30, 34, 36 sz. alattiak; hiszen egyszerű beródalások által vannak a 6 sz. alattiból alakítva. Ezekből alakultak ródalások által a 8, 23, továbbá az 1, 2, 3, 13, 20, 26, 28, végül a 13 és 33 sz. alatti is. (lásd a 73–76. ábrát)

Külön alapidomoknak tekintem a 16, 35 sz. alattiakat, melyeket a deszkalapból, a 17 és 38 sz. alattiakat, mint a nyolcszögű oszlopból, a 7, 14, 21, 27 sz. alattiakat mint a négyzetoldalú oszlopból, a 12, 27 sz. alattiakat mint a négyoldalú gulákból és a 11, 31 sz. alattiakat, mint felül áthajló végű (bütűjű) oszlopból, ródalás által származott alakokat.

Ezekben a temetőkben a díszítmény alakja nem függ össze sem az életkorral, sem a nemmel; mint azt pld a 32 és 36 sz. alatti, továbbá a 29 és 34 sz. alatti kópjafák egybevetése igazolja.

De nemcsak Kovásznán dívik még a kópjafa, hanem úgy a Kovásznával szomszédos Páván, Zabolán, Papolcon, mint a Felső Háromszék többi ev. ref. vallású községeiben is.

Kíváncs voltam minél szélesebb körből megőrizni lerajzolással a kópjafák alakjait és a feliratok feljegyzése útján adatokat szerezni arról is, vajon változott-e a díszítmények alakja az idő folytán, és van-e csakugyan összefüggés a kópjafa alakja és a sírban nyugvó tetem életkora és neme között?

²¹ Megjelent: *Néprajzi Értesítő*, IV. évf. 9. szám, 1903, 299–302.

²² A megjelent cikkben véletlenül két sor első szava felcserélődött,

ezt az újbóli közlésnél az érthetőség kedvéért helyreállítottuk.

2. A GYAPJÚFONALAK KEZELÉSÉRŐL ÉS FESTÉSÉRŐL VALÓ FELJEGYZÉSEIM²³

I: A gyapjú mosásáról

A nyers gyapjút langyos lágy (esővíz vagy patak-víz²⁴) vízben jól kimossuk, minden tisztátalanságot kiszedünk közülük. A mosásnál használt – nem túl bő – mosólé elteendő, mert ebből készítjük többféle festésnél a szükséges „lotty”-ot.

A lotty készítése: Az elteendő mosólébe Kövér Imréné (Kovászna) receptje szerint 1 vékányi léhez $\frac{3}{4}$ liter szitált bükkfahamu²⁵ adandó és 1-2-szeri emberi vizelet.²⁶ Az így készült lotty sokáig eláll, és az állott jobb mint a friss.²⁷ A lotty töről metszett magyar szó (ne lotyogj annyit, lélotty bíz ez a leves, lotyog rajta a ruha etc. etc. Locsog a szád, etc alakban is). A köztünk lakó románság „loláty”-ot csinált e magyar szóból. Mostanság már a kovásznai magyar asszony is használja ily alakban.

NB. A megmosott gyapjú sem veszi fel könnyen a festéket, és a rovarok is kárt tesznek abban, azért a megmosott gyapjút zsírtalanítani is kell.

II. A megmosott gyapjú zsírtalanítása

1. mód. A megmosott gyapjút 1%-os mosószóda²⁸ oldatban $\frac{1}{4}$ órán át 50 fok C hőmérsékleten alól abároljuk. Jó 1 liter vízre 1 dekagramm mosószódát veszünk. Annyi szódalevet veszünk, hogy a gyapjú egészen el legyen lepve. Mosás után a gyapjút jó bő vízben mossuk, míg a szódát ki nem mostuk. Ha a mosólére pár csepp ecetet öntünk és az nem pezseg,²⁹ akkor ki van mosva a szóda.

2. mód. A mosott gyapjút $\frac{1}{4}$ óráig főzzük lágy víz és mosószappanból készített lében. Ez alatt fa, vagy porcellán edényben vitriolos oldatot készítünk olyan módon, hogy 2 liter vízre 1 dkg vitriol (tömény kén-sav) essék. A gyapjút a főző vízből kivéve fakosárba

teszük, hogy a szappanos lé lecsurogjon arról. Ha kihűlt a gyapjú, beletesszük a már hideg vitriol oldatba és abban addig rázzuk, míg a szappanhabtól megtisztul, azután lágy vízben mossuk, majd szárítjuk. Vigyázat! Soha se szabad a vitriolba csurgatni a készítésnél a vizet. Mindig a vízbe csepegtetendő a vitriol.

3. mód. Készítünk 84 dekagramm timsó³⁰ és 84 dekagramm borkőből³¹ 3 liter lágy vízzel oldatot. Forró vízzel kell végezni az oldást. Ha kész az oldat. 2 liter hideg lágy vizet adunk hozzá, és a lehűlés után annyi gyapjút teszünk a lébe, amennyi belefér, és a lében hagyjuk 2-3 napig. Azután lágy vízzel kimossuk, kicsavargatjuk és szárítjuk. Ezen oldattal kezdve a gyapjú megtartja a rugalmasságát és a férgek se támadják meg, és a festéket is jól felveszi.

III. A különféle színekre való festés recipéi(!) Régi házi receptek. Minden vasüstben készítve.

1. Gyapjűfestés feketére, égerfa kérgével. (Kövér Ferencné Kovásznán)

Az égerfa kéreg télen, nyáron egyaránt szedhető. Legkönnyebb tavasszor. Fialat vagy vén fáról. A kérget főzhetjük külön is, a gyapjúval is. Őkeme(!) 10 drb fonálra (1 drb fonál = 20 pászma. 1 pászma = 20 ige. 1 ige = 3 szál. Az 1 drbban tehát 1200 szál van. A motolla, melyre a fonál fel volt rakva, körülbelül $1\frac{1}{2}$ méter hosszú. Mivel csak egyik oldalán számítják a motollának a szálakat, azért 1 drb = $1200 \times 2 \times 1,5\text{m}$ = 3600 m) egy zsák kérget számít, mellyel azonban 10-nél több darabot is lehet megfesteni. A kérget lágy vízben főzzük, belenyomjuk a gyapjűfonalat, és forralás közben egy botocskával kiemelgetjük a fonalat a léből, és az üst fölött rázogattuk, mert a párhától(!)³² jobban setétedik. A lébe a forralás kezdetén mintegy fél fertály óra múlva vasgálicot³³ (zöldgálic) is teszünk. Addig főzzük, párhálatjuk, míg jó fekete lesz. Akkor kiszedve szétterítjük. Aztán kimossuk, szárítjuk.³⁴

²³ A receptek értelmezésében, lábjegyzetelésében hálásan köszönjük Guttman Márta vegyész(GM) segítségét. A kézirat forrása: SZNM Irattára, 294/1930-as iktatószám. Roediger 1930 november 27-én keltezte.

²⁴ A patakvíz nem mindig lágy víz. (GM)

²⁵ A bükkfahamu a káliumkarbonát tartalma miatt lehetett szükséges. (GM)

²⁶ A vizelet karbamidot tartalmaz. (GM)

²⁷ A hosszabb idő alatt tökéletesedik az oldódás. (GM)

²⁸ Nátrium karbonát. (GM)

²⁹ A pezsgés a karbonátból savas közegben felszabaduló széndio-

xid miatt van, ha már nincs mosószóda a mosólében, a pezsgés is értelemszerűen elmarad. (GM)

³⁰ Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

³¹ Kálium-hidrotartrát, a kétfázisú borkősav savanyú kálium sója, de lehet kálium-tartrát is. (GM)

³² Valószínű, a meleg, oxigéndús közeg miatt rögzül jobban a szín. (GM)

³³ Vas(II)-szulfát. (GM)

³⁴ Talán az égerfából taninok oldódhatnak ki, ezek feketednek meg a vasszulfát hatására. (GM)

2. Gyapjűfestés barnára dióhéjjal. Kövér Ferencné, Kovászna

A frissen összegyűjtött zöld dióhéjat a vasűst fenekére terítve, erre egy rend fonalat teszünk. A fonálra ismét dióhéjat, és erre megint egy rend fonalat, mindaddig míg az űst tele lesz, legfelül ismét dióhéjat. Most felöntjük az űstöt lágy vízzel és felforraljuk. Forralás közben egy botocskával kiemelgetjük szerivel a fonalat, hogy a párha érhesse, mert attól szebb lesz. Addig kell főzni, míg jó barna. De mindig ügyeljünk, hogy a dióhaj mindig egyenlően borítsa a fonalat, mert hanem foltos lesz a fonál. Amikor elég barna, kivesszük a fonalat, kinyomjuk és szétterítjük száradni. Ha száraz, jól kimossuk.

3. Gyapjűfestés barnára zöld dióhéjjal. Özv. Kovács Lászlóné, Kovászna.

A zöld dióhéjat akkor kell szedni, mikor a dió szétcsattan és kezd a dió hullani. Mielőtt festeni kezdenék a gyapjúfonalat előbb timsós vízben rotyogtatjuk. Mégis legjobb, ha a zöld dióhéjjal megtöltve az űstöt, annyi lágy vizet öntünk rá, hogy jól ellepje, és jól kifőzzük a dióhéjat. Kihányva a kifőtt dióhéjat annyi gyapjúfonalat teszünk a lébe, hogy jól ellepje a lé a fonalat. Roxyogtatjuk a lében és kis pálcával kiemelgetjük, hogy járja a pára. Egyebekben mint az előbbinél.

4. Gyapjűfestés meggybarnára nyírfabarka és nyírlévellel. Tamás Józsefné, Kászónjakabfalva.

Tavasszal megszedjük a nyírfa barkáját és levelét és jól kiszárítjuk. Elállhat 1–2 évig is. A szárított barkát és levelet lágy vízzel forraljuk és 3–4 napig érleljük a kihűlt oldatot. Leszűrjük és a levet essent³⁵ megmelegítve, abban főzzük a gyapjúfonalat, gyakran forgatgatva abban, néha ki is emelve. Ha már meggybarna lett, kiemeljük egy bottal a fonalat és az űst fölé akasztva lecsorgatjuk a levet, kinyomjuk a fölös levet, szétterítjük száradni. Kimossuk.

5. Gyapjűfestés sárgára hagyma hajával. Csutak Albertné, Kászónjakabfalva.

A kellően mosott ¼ kg-nyi gyapjúfonálhoz 15–20 fej vereshagymának a külső száraz hajából lágy vízzel oldatot főzzünk, melybe 2 dekányi konyhasót és 5 dekányi vasgálicot adunk és ebben a meleg oldatban főzzük a fonalat, melyen álljon mintegy fél órán át. Ez alatt 2 liter vízre ½ liter szitált bükkfahamut véve készítsünk lúgot (párt) és most a hagymahéjas, vagyis első oldatból kiemelve és lecsurgatva a fonalat, tegyük bele ebbe a második lébe vagyis a lúgba. Kevés

állás után a fonalat kiemeljük ebből és jól lecsurgatva ismét az első lébe tesszük, míg a fonál szép sárga lesz. Akkor kicsavarjuk, mossuk, szárítjuk.

6. Gyapjűfestés okkersárgára hamu és vasgáliccal. Özv. Kozma Lászlóné, Kovászna.

Szitált bükkfahamuból patakvízzel vas űstben jó erős lúgot főzzünk de csak olyan erőset hogy a gyapjút ne egye meg³⁶ és az űstben ki hagyjuk hűlni. Egy nap múlva leöntjük a megtisztult lúgot. Másik edényben lágy vízzel vasgálic (zöldgálic, zöld vitriol) oldatot készítünk. A gyapjúfonalat a gyengén langyossá melegített lúgban megdörzsölgetjük és azután kinyomva a lúgot, beletesszük a langyossá tett vasgálicoldatba és abban is dörzsölgetjük. A lúgtól sárgás lesz a fonál, a vasgálicos létől barna, de az így megbarnult fonalat lapító deszkákon (vagy zsákokon) be kell tenni a már nem sütős meleg sütő kemencébe, ahol aztán ismét kisárgul. Ha kisárgult, ki kell öblíteni lágy vízben a fölös festéket. Legjobb kenyérsütéskor venni elé a festést. Lúg is, vasgálic lé is állhat.

7. Gyapjűfestés zöldre nyírfalevélllel. Özv. Kovács Lászlóné, Kovászna.

A nyírfalevelet hogy fogjon, május előtt nem kell szedni. Zölden is lehet használni. A leveleket – jó sokat – lágy vízzel vas űstben jól felfőzzük, kissé állani hagyjuk, azután kevés sót, többecske timsót³⁷ adunk bele, és egy kis emberi vizeletet. Felfőzzük és beletéve a gyapjút, egy ideig rotyogtatjuk a lében (körülbelül amíg Anis néni esetét letárgyaljuk), azután botocskával kiemelgetjük s az űst fölött tartjuk, egyfelől hogy a lé visszacsorogjon az űstbe, másfelől hogy a párha jól átjárja, met arról lesz szép, éppen azért teregetjük is a párha felett, s ha lecsurgott a lé, tiszta kosárba tesszük. A lébe újból kevés sót és timsót teszünk, forraljuk és a fonalat újból belé. Ezt az eljárást 3–4-szer is ismételjük, míg a lé meg nem tisztul, aztán kiterítjük.

NB. Ugyanígy: Csutak Józsefné, Kovászna.

8. Gyapjű festése kékre indigóval és lottyall. Kövér Imréné, Kovászna.

Előadja a lotty készítését. Lásd: elől. A lotty-ot vasűstbe adva fellangyosítjuk és az indigót vászonrongyba kötve és abban összezúzva a lébe adjuk (Minden d(a)r(a)bra vagyis 20 pászmára egy dkg indigót). Addig főzzük és morzsolgatjuk a lottyban az indigót, míg az szép kék színű lesz. Ebbe beledadjuk a gyapjúfonalat és gyenge főzés után álljon abban 3 napig is. Akkor kiemeljük a léből a fonalat egy fabot-

³⁵ Ismét.

³⁶ A gyapjú protein alapú szál, lúgos közegben (és a bükkfahamu

oldat az!) akár teljesen fel is oldódhat. (GM)

³⁷ Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

tal, és az üst fölé akasztjuk, hogy a lé visszafollyon és a párhától is javuljon és kiszikkadjon. Még legjobb, amikor lehet, kitenni a napfényre. Ha már szárazocská, akkor újból bele nyomandó a lébe, újból fellangyosítandó és jó félórát melegítve (de semmi esetre se forralva) a tűz alatta eloltandó és ismét 2–3 napig álljon a lében a fonál, s mikor csak lehet, a napra (kitenni). Ezt annyiszor kell ismételni, míg a gyapjú szép kék lett. Ha látjuk, hogy nem elég kék, akkor friss adag indigót adunk a lébe, azt is rongyokba kötve. Mikor elég kék már, akkor szellőztetjük, kiöblítjük, kinyomjuk és szétterítjük száradni.

9. Gyapjűfestés sárgára nyírfalevéllal. F. Csutak Józsefné, Kovászna.

Ugyanaz mint az előbbi (7. recept) csak konyhasó nélkül.

10. Gyapjűfestés vörösre brassói posztósok vörös posztógombjaival. Csutak Albertné és Tamás Józsefné, Kászonszakabfalva.

Egyöntetűen adták elő, hogy régebben a brassói posztósoktól vették a vörös posztógombolyagot, melyet vizeletes lúgban (tehát lottyban) dolgoztak szét és ezen vörös lébe tették a megfestendő gyapjűfonalat.³⁸

11. Gyapjűfestés kékre brassói posztósok kék flaneldarabjával. Özvegy Vajna Jánosné, 80 éves, Kovászna

Említi, hogy fiatal korában a brassói posztósoktól kapott kék flanelt, melyet bükkfalúg és vizelet keverékében jól eldolgozva, hosszabb ideig langyosan tartva (trágyadombba beásták), ezen lében festették kékre a fonalat.

IV. Néhány enyhe, nem túl élénk szín receptje. Muspratts theoretische, praktische und analytische Chemie in Anwendung auf Künste und Gewerbe, Enzyklopaedisches Handbuch der technischen Chemie von Stohmann, Zweiter Band, Braunschweig, 1866 című műből.

1. Gyapjűfestés gránátkő színre

1000 gramm zsírtalanított gyapjűt

a., 37,5 g kettedchromsavas kálium³⁹ (doppeltchromsaures Kali) forró oldatában 60 percig forraljuk, azután 12 óráig a lében tartva kicsavarjuk, szellőztetjük, sokszoros bő vízben kiöblítjük és most

³⁸ A fonalfestők igen drágán festették a fonalakat, ezért több forrás is említi, hogy a népi fonalfestési technikák kihasználták a fonalak, posztók rosszul rögzített színeit. A kioldódó festékanyag sokszor több rend gyapjűfonalat is megszíneztet.

³⁹ Kálium-dikromát. (GM)

⁴⁰ Lignum Campeche. (GM)

b., 400 gramm veresfa (börzsöny) főzetében 30 percig forraljuk, kicsavarva szellőztetjük és a szellőztetés alatt

c., b alatti oldatba 9,38 gramm nyers borkövet adva, ezzel a most még meleg, de nem fővő élénkítő oldatban 30 percig élénkítjük, folytonosan melegen tartva az oldatot, majd kiöblítjük sok vízzel és szárítjuk.

2. Gyapjűfonalat palaszürke színre festeni

1000 gramm zsírtalanított gyapjűt

a., 52,5 gramm kékfa⁴⁰ (kapható Brassóban Hirschler u Csillag bolt) és 6,56 gr sárgafa⁴¹ (ugyanott) forró oldatában 30 percig főzzük, azután szellőztetjük és ez alatt

b., az a alatt leírt oldatot 6,56 gramm timsó és 3,28 gr vasgáliccal kezelve, ebben az újított oldatban 30 percig forraljuk, azután kiöblítjük és szárítjuk.

3. Gyapjűfestés vörösre

1000 gramm zsírtalanított gyapjűt

a., 6,56 gramm kettedchromsavas kálium és 6,56 gramm timsó oldatában 30 percig pácoljuk, szellőztetjük, kihülés után jól kiöblítjük, majd

b., 315 gramm vörösfá (börzsöny)⁴² főzetében, enyhe tűznél 30 percig főzzük, szellőztetjük, majd

c., b alatti főzetet 6,5 gramm timsóval élénkítve, abban 20 percen át langyosmelegben főzve, lecsurgatjuk, öblítjük, szárítjuk.

4. Gyapjűfestés világos drapp színre

1000 gramm zsírtalanított gyapjűt

a., 13,12 gramm kettedchromsavas kálium, 6,56 gr timsó és 6,56 gr nyersborkő oldatában 30 percig forralunk, azután hideg vízzel kiöblítve

b., 52,5 gr kékfa, 26,25 gr sárgafa, 6,56 gr vörösfá főzetében 30 percig főzzük, azután kiöblítjük és szárítjuk.

5. Még egy kékfestési mód. Anna Fürst: Anleitung zu einer geregelten Beabsichtigung und Führung einer staedischen und laendlichen Hauswirtschaft, Stuttgart, 1835 című műből.

Gyapjű festése berlini kékre⁴³

a., 1 súlyrész (például 1 dkg) vaskloridot (ferrum sesquichloratum)⁴⁴ 20 súlyrész vízben oldunk, aztán beledva a gyapjűt, negyed óra hosszat főzzük, aztán lecsurgatva kiöblítjük, ezután

⁴¹ Fustic. (GM)

⁴² Lignum Fernambuci. (GM)

⁴³ A berlini, párizsi vagy orosz kék vegyi szempontból vas(III)-ferro(II)-cianid. (GM)

⁴⁴ Vas(III)-klorid, hexahidrát. (GM)

b., enyhén fővő párlugba, vagy még inkább lotyban negyed órán főzzük, lecsurgatjuk és kiöblítjük, majd

c., vörös vérlúgsó⁴⁵ (rothes bluthlangensaltz – ferridcyankalin) igen hígított, pár csepp sósavval (salzsäure) megsavanyított oldatba tesszük, negyed órán át áztatjuk, lecsurgatjuk, bő vízben kiöblítjük és szárítjuk.

NB. Vörös vérlúgsó (ferridcyankalium) és vasgálic ad berlini kéket
Vörös vérlúgsó (ferridcyankalium) és méshydrat⁴⁶ ad nankinsárgát
Vörös vérlúgsó (ferridcyankalium) és csersav⁴⁷ ad feketét
Sárga vérlúgsó⁴⁸ (ferrocyanikalium) és légenysavas⁴⁹ vas⁵⁰ ad berlini kéket.

Vámszer Géza jegyzetei

a festékes szőnyeg festéséről⁵¹

Sárgát lehet festeni: nyírfalevéllal, akácvirággal és rogyicával (lóhere-féle)

Zöldet orgona levéllel

Barnát diófa levéllel, vad körtefának gombájával.

Vöröses barnát vadkörte és almafa levéllel.

Vöröset szürfű vagyis vadcsombor, fenyőtoboz (mikor egészen friss piros)

Kéket poló kékkővel

Akácvirággal úgy festünk, hogy a friss virágot megsütjük egy serpenyőben félig, és vízzel feltöltjük és a fonalat ebben főzzük meg. Mikor már elég színes a fonál, egy marék timsót vagy konyhasót teszünk bele és egy kevés ideig még főzzük. A többi növényel úgy lehet festeni, hogy egyszerűen a növényel együtt főzzük a fonalat folyó vagy esővízben és hozzá adjuk a timsót vagy konyhasót.

A másik módja a követk(ez): a növényt megszáritjuk naptól védett helyen (pl hiú), porrá törjük és ecetes vízzel összekavarjuk. Néhány napig így hagyjuk, míg megéled.⁵² Ezt a keveréket folyóvízbe tölt-

jük és megfőzzük benne a fonalat. Mikor kész van, hozzáadjuk a timsót vagy konyhasót. Festés után a fonalat tiszta vízben le kell tisztálni.

Gyapjűfesték készítése növényből⁵³

Sötétbarna

Nagyon szép sötétbarnát kapunk, ha a gyapjút előbb /fichten spitzen / fenyő levébe főzzük, s azután Chrom tauere kali⁵⁴ és borkövet⁵⁵ feloldunk vízben, és az oldatban azután kifőzzük a gyapjút.

Usnea Babata

Az öreg fenyőfa mohája. Mătreaga de arbore sau mușchi de pe brad căzut (bătrân). Culoarea mușchiului e verde deschis și are niște firii lungi. Plaută o găsim totdeauna și o folosim proaspăt.⁵⁶ (A moha színe világos zöld, hosszú és szálas). Színe: pirosas drapp (Havanna) 3 masc.

Procedura: megtisztítjuk a növényt és egy rézüstbe rakjuk, s annyi vizet öntünk rá, hogy a növényt befödje és 1–1 ½ óráig főzzük (a forrást attól az időtől számítjuk, mikor elkezd buzogni a víz, és nem amikor a tűzre állítjuk). Azután hogy a növény megfőtt, egy tiszta edénybe leszűrjük.

A gyapjű festése: 250 g gyapjű, 35 g timsó⁵⁷ porrá törve és feloldva a szükséges mennyiségű vízbe. Ebbe főzzük a gyapjút ½ – 1 óráig. Miután megfőtt, egy botra tesszük, hogy leszűrődjön. Azután a fenn említett növény levébe 1 órát főzzük. Ha világosabb színt akarunk, hozzáadunk 1 liter vizet, ha még világosabbat, akkor 2 liter vizet adunk hozzá. Azután öblítjük a gyapjút és szárítjuk.

Alchemilla vulgaris⁵⁸

A növény az erdő szélén található július és augusztus hónapban. Szín: zöldes drapp és szürkés zöld.

Procedúra: Egy veder virágot és levelet 1 óráig főzzük és leszűrjük. Festés: 250 gr gyapjű, 16 gr borkő⁵⁹ és 62 gr timsó⁶⁰ vízben oldva, egy óráig főzzük

kromát, vagy kálium-dikromát. (GM)

⁵⁵ Kálium-hidrotartrát, a kétbázisú borkősav savanyú kálium sója, de lehet kálium-tartrát is. (GM)

⁵⁶ Románból fordítva: A lehullott fenyőágon vagy kidőlt törzsön nő. A moha színe világos zöld és néhány hosszú szál található benne. Mindig gyűjthető és mindig frissen használjuk.

⁵⁷ Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

⁵⁸ Boldogasszony palástja, palástfű.

⁵⁹ Kálium-hidrotartrát, a kétbázisú borkősav savanyú kálium sója, de lehet kálium-tartrát is. (GM)

⁶⁰ Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

⁴⁵ Kálium-ferri(III)-cianid. (GM)

⁴⁶ Kálium-hidroxid, szárított. (GM)

⁴⁷ Tannin. (GM)

⁴⁸ Kálium-ferro(II)-cianid. (GM)

⁴⁹ Salétromsav. (GM)

⁵⁰ Vas-nitrát, II vagy III vegyértékű lehet. (GM)

⁵¹ A jegyzeteket – Roediger vagy másvalaki – a Roediger festéscéptjeihez ragasztotta. VÁMSZER Géza 1932.

⁵² Megerjed.

⁵³ SZNM Irattára, iktatószám nélküli írógéppel írt jegyzetek.

⁵⁴ Talán Chrom-sauere-kali, mint a továbbiakban. Talán kálium-

benne a gyapjút. Ha innen kivettük, a növény levébe még főzzük egy óráig. Öblítjük és szárítjuk. Ez az első szín. A II. színhez még adunk vizet és 5–50 g (18 g a legjobb) Eisen vitriolt⁶¹ feloldunk meleg vízben, hozzá öntjük a léhez és egy boton a gyapjút ¼ órát keverjük azaz forgatjuk, – és azután még ¼ órát főzzük a gyapjút. Öblítjük. A III. Színhez a gyapjút ½ órát főzzük ebben a lében.

Cardinal – bíbor piros

Mérték: 250 g gyapjú

100 g cochenill⁶² (kis piros állatkák)

25 fok Salpetersauere⁶³

4 g zink⁶⁴

100 fokos víz és 50 g borkő.⁶⁵

Procedúra: Első nap: A cochenillt megtörjük (nagyon apróra) és egy üvegbe tesszük, annyi vizet öntünk reá, hogy belepje. Eltesszük. Salpetersauere⁶⁶: A salpetersauert 100 fokos vízbe öntjük és üvegbe tesszük. Az üveget hideg vízbe tesszük és a vizet időnként váltjuk, s a zinket darabonként (darab darab után) 15 percnként az üvegbe tesszük és jól ledugaszoljuk.

Festés: A gyapjút 10 percig főzzük tiszta vízben és szárítjuk. Második nap: egy lábosba teszünk tiszta vizet és feloldunk benne 50 g borkövet, beletesszük a cochenillt és tíz percig főzzük. A habot szedjük róla. Azután hozzáöntjük a Salpetersauere oldatot (Ha nem elég tiszta, filtrálni kell). Azonnal beletesszük a gyapjút, 1 óráig boton folyton keverjük azaz forgatjuk. Azután az üstben a gyapjút ¼ órát még főzzük, hogy sötétebb legyen.

Carmussin

A bíborvörös levéből:

250 g gyapjút főzzünk 40 g timsóban ½ órát. Ami a bíborvörös levéből maradt abba a gyapjút ½ órát főzzük és azután kiöblítjük. Ha világosabb színt akarunk kapni, akkor még teszünk vizet hozzá, ha pedig sötétebb színt óhajtunk, akkor másnap még főzzük ½ órát ebben a lében.

Krapp piros

Mérték: 250 g gyapjú

250 g krapp⁶⁷

65 g timsó⁶⁸

16 g borkő (Weinstein)⁶⁹

1. nap: A krappot apróra törjük, egy üstbe téve vízzel, befödve másnapig eltesszük.

A gyapjút a timsóval és borkő oldattal 2 órát főzzük és ebben a vízben másnapig állni hagyjuk.

2. nap: A krappot jól fölkeverve a tűzre tesszük és a gyapjút – ami előbb leszűrődött – egy boton a festékebe forgatjuk (anélkül, hogy főne). Öblítjük és szárítjuk. NB: A timsóba a weinsteinba főtt gyapjút meg is száríthatjuk.

Krapp után

A krapp⁷⁰ piros levéből (sárgás vörös szín)

Mérték: 250 g gyapjú

35 g timsó⁷¹

A gyapjút ½ órát főzzük timsós vízbe, hagyjuk leszűrődni és a krapp piros levébe ½ órát főzzük. Öblítjük. Ha egy színt akarunk, a krapp vörös szín között, teszünk még hozzá kevés krappot és a gyapjút még főzzük kevés ideig.

Világos krapp (világos piros)

Mérték: 250 g gyapjú

35 g timsó⁷²

35 g krapp⁷³

1. nap: A krappot nagyon apróra törjük, vízzel befödjük és másnapig állni hagyjuk.

A gyapjút a timsóba főzzük 1 óráig és ebbe a vízbe másnapig állni hagyjuk.

2. nap: A leszűrődött gyapjút egy boton a krapp lébe ½ órát forgatjuk körülbelül 70 fok meleg lébe. Öblítjük és szárítjuk.

⁶¹ Vas(II)-szulfát. (GM)

⁶² Coccus cacti. A kosenil-terű egy közép-amerikai fügekaktuszon élősködő pajzstetűfajta, amelyből Amerika felfedezése óta kármin színű festéket vontak ki. KEMENDI Ágnes 1989, 20.

⁶³ Salétromsav. (GM)

⁶⁴ Zn, Cink. (GM)

⁶⁵ Kálium-hidrotartrát, a kétbázisú borkősav savanyú kálium sója, de lehet kálium-tartrát is. (GM)

⁶⁶ Salétromsav. (GM)

⁶⁷ Rubia tinctorum. A növény gyökeréről van szó. (GM)

⁶⁸ Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

⁶⁹ Kálium-hidrotartrát, a kétbázisú borkősav savanyú kálium sója, de lehet kálium-tartrát is. (GM)

⁷⁰ Rubia tinctorum. A növény gyökeréről van szó. (GM)

⁷¹ Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

⁷² Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

⁷³ Rubia tinctorum. A növény gyökeréről van szó. (GM)

Krapp melan

Mérték: 25 g gyapjú
175 g krapp⁷⁴
40 g timsó⁷⁵
16 g borkő⁷⁶

1. nap: A krappot nagyon apróra törve, hideg vízzel leöntve, hogy teljesen befedje másnapig állni hagyjuk.

A gyapjút a timsóba és a borkő oldatba 1–2 órát főzzük és ebbe a vízbe másnapig állni hagyjuk.

2. nap: A krappot egy üstbe tűzre tesszük. A leszűrődött gyapjút egy boton (70 fok melegig fölhevítve) a lébe 1 órát forgatjuk. Öblítjük és szárítjuk.

Purpur⁷⁷ piros

Mérték: 250 g gyapjú
25 g salpetersauere⁷⁸
4 g zink
50 g Cochenill⁷⁹
50 g borkő⁸⁰
100 fokos víz

1. nap: Az apróra tört cochenillt úgy preparálni, mint a cardinal vörösnél. Salpetersauere, zink és víz, úgy készíteni, mint a cardinal vörösnél.

A gyapjút tiszta vízbe főzzük és szárítjuk.

2. nap: A borkövet vízbe feloldjuk és a cochenillt beletesszük és 10 percig főzzük, a habot folyton leszedve. Azután beletesszük a Salpetersaueret s azonnal a gyapjút egy boton, $\frac{3}{4}$ óráig forgatva. Még hagyjuk $\frac{1}{4}$ órát az üstbe főni, azután öblítjük és szárítjuk.

Román piros (hochrot)

Mérték: 250 g gyapjú
50 g borkő⁸¹
50 g salpetersauere⁸²
250 g víz

8 g zink

50 g cochenill⁸³

1. nap: A cochenillt, salpetersaueret, zinket preparálni mint szokás. A gyapjút 15 percig tiszta vízbe főzni és szárítani.

2. nap: Egy üstbe feloldjuk a borkövet és beleöntjük a cochenillt, 10 percig főzzük. A habot leszedjük, beleöntjük a salpetersauere oldatot és a leszűrt gyapjút egy boton azonnal forgatni kezdjük $\frac{3}{4}$ óráig s azután az üstbe még $\frac{1}{4}$ órát főzzük, öblítjük és szárítjuk.

Lax piros

Mérték: 250 g gyapjú. A román piros megmaradt levében $\frac{1}{4}$ – $\frac{3}{4}$ óráig főzzük s azután öblítjük. Mivel ennél a színnél a gyapjút nem főzzük timsóba, mielőtt a festékbe tennénk, meg kell nedvesíteni.

Carmussin (Weinroth)

Mérték: 250 g gyapjú
52 g timsó⁸⁴
12–18 g borkő⁸⁵
40 g cochenill⁸⁶ preparálva

1. nap: A gyapjút a timsóba és a borkőbe $\frac{1}{2}$ órát főzzük.

2. nap: Egy üstbe teszünk tiszta vizet és 12 g borkövet, beleöntjük az elkészített cochenillt és 10 percig főzzük, s a képződő habot leszedjük. A gyapjút a festékbe boton 1 órát forgatjuk s még $\frac{1}{4}$ órát az üstbe főzzük. Öblítjük és szárítjuk. Ebből a léből egy világosabb színt festhetünk, de ezt a gyapjút is meg kell főznünk timsóba és borkőbe. Ha lilás színt akarunk, akkor rézüstbe⁸⁷ főzzük, de ha pirosas árnyalatot akarunk, akkor egy zinnel bélelt üstbe főzzük.

Indigó oldat

Mérték: 15 g indigó
65 fokos vitriol

⁷⁴ Rubia tinctorum. A növény gyökeréről van szó. (GM)

⁷⁵ Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

⁷⁶ Kálium-hidrotartrát, a kétbázisú borkősav savanyú kálium sója, de lehet kálium-tartrát is. (GM)

⁷⁷ A bíbor német megfelelője.

⁷⁸ Salétromsav. (GM)

⁷⁹ A kosenil-tetű egy közép-amerikai fügekaktuszon élősködő pajzstetűfajta, amelyből Amerika felfedezése óta kármin színű festéket vontak ki. KEMENDI Ágnes 1989, 20.

⁸⁰ Kálium-hidrotartrát, a kétbázisú borkősav savanyú kálium sója, de lehet kálium-tartrát is. (GM)

⁸¹ Kálium-hidrotartrát, a kétbázisú borkősav savanyú kálium sója, de lehet kálium-tartrát is. (GM)

⁸² Salétromsav. (GM)

⁸³ A kosenil-tetű egy közép-amerikai fügekaktuszon élősködő pajzstetűfajta, amelyből Amerika felfedezése óta kármin színű festéket vontak ki. KEMENDI Ágnes 1989, 20.

⁸⁴ Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

⁸⁵ Kálium-hidrotartrát, a kétbázisú borkősav savanyú kálium sója, de lehet kálium-tartrát is. (GM)

⁸⁶ A kosenil-tetű egy közép-amerikai fügekaktuszon élősködő pajzstetűfajta, amelyből Amerika felfedezése óta kármin színű festéket vontak ki. KEMENDI Ágnes 1989, 20.

⁸⁷ A festőanyag színe változik az oldatban levő fémionok függvényében, más a timsóból(Al), más a réz (Cu) és más a cín (Sn) jelenlétében. (GM)

Az indigót porrá törjük s egy üvegben folytonos keverés mellett, mindig egy kis indigót, egy kis vitiolt teszünk fölváltva addig, amíg az egésztest beletesszük. Arra kell vigyázni, hogy az indigó ne legyen szemcsés vagy darabos, teljesen fel kell oldani. És 24 órára elteesszük. (Tovább is állhat).

Ezt az oldatot használjuk a kék, zöldes kék, lila színek festéséhez.

Az indigóval festett gyapjút sohasem öblítjük nedvesen, hogy a festékből kivettük, hanem előbb megszáritjuk s csak azután öblítjük.

Albastru (kék)

Mérték: 250 g gyapjú
40 g timsó⁸⁸

Indigó oldat (aszerint,
hogymilyen sötétre kívánjuk).

1. nap: A gyapjút ½ órát főzzük a timsós vízben, s ebbe a lébe másnapig állni hagyjuk.

2. nap: Az üstbe teszünk tiszta vizet, s belecsepegtetjük az indigót 15–20 cseppet. A gyapjút egy botra tesszük, s addig forgatjuk a festékbe, amíg a víz teljesen tiszta marad. S azután még 15 percig az üstbe főzzük. Megszáritjuk, s csak azután öblítjük.

NB: Ha ezt a gyapjút egy botra akasztva leszűrödni hagyjuk s ½ órát a mesteacăn (nyírfa) levébe főzzük, akkor sárgás színt kapunk.

Világoskék indigóval

Mérték: 250 g gyapjú
32 g timsó⁸⁹
Indigó oldat

Festés: A gyapjút ½ órát főzzük a timsós vízbe, s abba a vízbe amibe főtt (eldobjuk a felét) teszünk még hozzá hideg vizet. Az indigó oldatból 10 cseppet adunk hozzá. A gyapjút botra téve addig keverjük a festékbe, amíg a víz teljesen tiszta marad. S azután ¼–½ órát még főzzük a gyapjút. Száritjuk s azután kiöblítjük.

Ha valamivel sötétebb színt akarunk, akkor 20 csepp indigót csepegtetünk bele.

Violet (lila)

Mérték: 250 g gyapjú
50 g timsó⁹⁰
13–30 g cochenill⁹¹ (preparált)

1. nap: A gyapjút ½ órát főzzük timsós vízbe, s a víznek a felét amibe főtt kiöntjük, a másikhoz adunk hozzá tiszta hideg vizet. Ebbe a vízbe teszünk 5 fok indigó oldatot. A gyapjút egy botra csavarva addig forgatjuk a lébe, amíg a víz teljesen tiszta marad. Azután még főzzük ½ – ¼ órát. Kivesszük és száritjuk. Ugyanaz nap a cochenillt is preparáljuk.

2. nap: Egy üstbe teszünk tiszta vizet, beletesszük a cochenillt, főzzük 10 percet, a habot leszedjük. A száritott gyapjút egy botra csavarva ½ órát forgatjuk a festékbe.

Világosabb színhez kevesebb cochenillt és kevesebb indigót teszünk. A közép színnek 1–2 fok indigót és 15 g cochenillt. Még sötétebb színnek 5 fok indigót és 20 g cochenillt. Sok indigó és cochenillből még sötétebb színt kapunk. Ha több indigót és kevesebb cochenillt krappal keverjük, szürkés lila színt kapunk. 5 g indigó, 10 g cochenill és 10 g krapp. Az első lébe főtt gyapjút még egyszer főzzük amibe több indigó és cochenill van, s akkor sötétebb színt kapunk.

Világos lila (lila után)

Mérték: 250 g gyapjú
50 g timsó⁹²
A lilától maradt festék leve

Eljárás: A gyapjút ½ órát a timsós vízbe főzzük s azután a lilától maradt lébe még ½ órát főzzük.

*Equisetum silvaticum*⁹³

Növény: Codie / pârul porcului, barba ursului / nő május és július hóban.

Szín: világos drapp 2 árnyalatban.

Eljárás:

Mérték: 250 g gyapjú
40 g timsó⁹⁴
1 veder növény

Az előbb megmosott növényt 2–3 órát főzzük, s azután leszűrjük. A gyapjút a timsóba főzzük botra csavarva, szűrödni hagyjuk. Azután a növény levé-

⁸⁸ Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

⁸⁹ Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

⁹⁰ Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

⁹¹ A kosenil-tetű egy közép-amerikai fügekaktuszon élősködő pajzstetűfajta, amelyből Amerika felfedezése óta kármin színt

festéket vontak ki. KEMENDI Ágnes 1989, 20.

⁹² Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

⁹³ Békáláb, Coadă calului. Lásd BORZA AL. 1968, 64.

⁹⁴ Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

be 1 órát főzzük. Öblítjük. Világosabb színhez 36 g timsót veszünk. Ha kevés eisenvitriolt teszünk bele, zöldes szürke színt kapunk.

Abies excelsa vagy *Picea abies*.

Fenyő. *Fichten spitzen*.

Szín: Hamu szürke

Mérték: 5 kg friss fenyő

250 g gyapjú

10 g eisenvitriol⁹⁵

Eljárás: A vagdalt fenyőt 2–3 órát főzzük s levét leszűrjük. A lébe feloldunk 10 g eisenvitriolt, s a gyapjút ebbe a lébe 1 órát főzzük. Öblítjük. Ha csak tisztán a növény levébe főzzük a gyapjút, zöldes színt kapunk.

Rumex acetosa.⁹⁶ Vad sóska

Szín: zöldes és fekete

Mérték: 4 kg növény, 1–2 órát főzni és leszűrni

1 kg gyapjú

750 g Brazílienholtz-piros⁹⁷

10 liter víz 40 g potase⁹⁸ /

fekete színhez

1. nap: A nedves gyapjút a növény levébe tesszük s 2 órát főzzük. A gyapjút addig tartjuk a lében, amíg kihűl, s azután öblítjük s szárítjuk. Szürkés zöld színt kapunk. A fekete színhez a brazílienholtzot beáztatjuk vízbe s eltesszük másnapig.

A brazílienholtzot egy zsákocskába 2 órát főzzük. A gyapjút a brazílienholtz levébe 2 órát főzzük s a lében hagyjuk addig amíg kihűl. Azután kivesszük s a potases vízbe tesszük és éjszakán át benne áll a vízben. Reggel kivesszük és szárítjuk. Csak azután, hogy megszáradt, öblítjük.

Betula verrucosa. *Frunza de mesteacăn*.

Nyírfa levél. Sárga

A leveleket legjobb június hóban szedni és szárítani

Mérték: A növény leve

250 g gyapjú

40 g timsó⁹⁹

25 g potase¹⁰⁰ (10 liter víz 40 g potase)

Eljárás: A leveleket főzzük és leszűrjük. A gyapjút a növény levébe tesszük (amibe előzőleg a gyapjúnak, 25 g potaset adunk még a vízhez hol beletéve a gyapjút 1–2 órát állni hagyjuk. Azután kivesszük és öblítjük. Ebből sárga színt nyerünk. Ha indigót adunk hozzá, zöld színt nyerünk.

Stellaria media (frissen használni). *Rocaia*.

Madárfű, március és októberben¹⁰¹

Szín: zöldes drapp, világos lila, sötétkék.

Eljárás: Egy jó tömött veder növényt 1 órát főzni és leszűrni.

A drapp színhez 250 g gyapjú

32 g timsó¹⁰²

A növény levébe 32 g timsót teszünk és ebben a lében a gyapjút egy órát főzzük. Szín: drapp (szűrődni hagyjuk).

Lila színhez: 50–100 g brazílienholtz piros.¹⁰³

A brazílienholtzot egy zsákocskába kötve ½–1 órát (főzzük a növény levében). Ezen idő eltelte után a zsákocskát kivesszük a vízből és a forró lébe beletesszük a gyapjút és egy órát főzzük. A gyapjút addig hagyjuk a lébe(n) állni, míg a víz tiszta marad. Öblítjük.

Sötétkékhöz: Tiszta víz

30–60 fok indigó

A száraz lila gyapjút boton ¼ órát forgatjuk az indigóban, s addig hagyjuk benne főni, amíg a víz tiszta (körülbelül ¼ - 1 óráig). Nagyon szép kék lesz.

Megjegyzés a lila színhez: Ha még adunk hozzá 120 g Brazílienholtzot, sötét lila színt kapunk.

Mirtus zöld

Mérték: 250 g gyapjú

4 g borkő¹⁰⁴

4 g Chrom-saurer-kali¹⁰⁵

90 g Brazílienholtz sárga¹⁰⁶

25 g Brazílienholtz piros¹⁰⁷

⁹⁵ Vas(II)-szulfát. (GM)

⁹⁶ Aktuális neve: *Acetosa pratensis*. BORZA AL. 1968, 151.

⁹⁷ Lignum Fernambuci. (GM). Brazílf, borsöny.

⁹⁸ Kálium-karbonát, ugyanaz a hatása itt, mint a bükkfahamunak. (GM)

⁹⁹ Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

¹⁰⁰ Kálium-karbonát, ugyanaz a hatása itt, mint a bükkfahamunak. (GM)

¹⁰¹ Coadă de găină, Răcoina. Magyarul: Gyenge csillaghúr. Tyúk-húr. BORZA AL. 1968, 164–165.

¹⁰² Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

¹⁰³ Lignum Fernambuci. (GM) Brazílf, borsöny.

¹⁰⁴ Kálium-hidrotartrát, a kétfázisú borkősav savanyú kálium sója, de lehet kálium-tartrát is. (GM)

¹⁰⁵ Talán kálium-kromát, vagy kálium-dikromát. (GM)

¹⁰⁶ A brazílf (Caesalpinia echinata) Indiában, a Ceylon-szigeten és Amerika trópusi részein ismert festőfa, amelynek már a középkorban fontos kereskedelmi szerepe volt. A régi füveskönyvekben Lignum presillum néven emlegették. KEMENDI Ágnes 1989, 20. Fustic. (GM)

¹⁰⁷ Lignum Fernambuci. (GM) Brazílf, borsöny.

1. nap: A brazilienholzot keverjük, hideg vízbe tesszük és másnapig állni hagyjuk.

2. nap: Tesszük a gyapjút borkő és chrom saurer kali oldatba $\frac{1}{2}$ –1 óráig. A levet, amibe(n) a brazilienholz ázott, főzzük $1\frac{1}{2}$ –2 órát, a zsákocskát kivesszük, s azután az üstbe még $\frac{1}{4}$ – $\frac{1}{2}$ órát főzzük. Öblítjük.

A mirtus zöld után

Mérték: 250 g gyapjú

4 g borkő¹⁰⁸

4 g Chromsaurekali¹⁰⁹

És a mirtus zöldtől maradt lé

Eljárás: A gyapjút $\frac{1}{2}$ órát főzzük a borkő és Chromsaurekali oldatban. Azután még $\frac{1}{2}$ órát a mirtus zöld levébe főzzük. Öblítjük és szárítjuk.

Juniperus communis. Jincapan.¹¹⁰ Szín: olív barna

Egy növény, aminek olyan gyümölcse van, mint a paprika, kevéssé szárítva használjuk. A drogériákban is kapható.

Mérték: 250 g gyapjú

32 g timsó¹¹¹

2 liter gyümölcs

18 g borkő¹¹²

18 g Kupfer vitriol¹¹³

30 g salamiák.¹¹⁴

1. nap: A törött gyümölcset hideg vízbe téve másnapig állni hagyjuk.

2. nap: Tegyük a gyapjút vízbe timsóval, borkővel, Kupfersaure-vitriol és salmiákkal 1 órát. Azután, hogy a gyümölcset 1 órát külön főztük anélkül, hogy leszűrnének, beletesszük a gyapjút és 1 órát főzzük. Azután kiszedjük a gyapjút. A levet leszűrjük és beletesszük a 16 g Essigsauere kupfert¹¹⁵ s még főzzük $\frac{1}{4}$ – $\frac{1}{2}$ órát. Öblítjük, szárítjuk.

Betula verrucosa. Supă de mesteacăn. Scoarța.

Nyírfá lé Eisenvitriollal.¹¹⁶ Szín: vöröses barna

Mérték: 250 g gyapjú

600 g nyírfahéj szárítva

10–30 g Eisenvitriol¹¹⁷

1. nap: A héjat hideg vízbe tesszük. Másodnap a héjat 1–2 órát főzzük és leszűrjük. A gyapjút anélkül, hogy timsóba főznénk, 1 órát a lébe főzzük. Öblítjük. Ha sötétebb színt akarunk, a gyapjút a potaséba tesszük. A tiszta lébe főtt gyapjút kivesszük, szűrődni hagyjuk, teszünk hozzá Eisenvitriolt és még főzzük 1 órát. Ebből szürke színt kapunk.

Megjegyzés: A második szín. Másodnap még egyszer főzzük 1 órát a gyapjút abban a lében amiben éjszakán át tartottuk.

Alnus glutinosa¹¹⁸. Arin (enyves éger) szárított héja.

Szín: barna 4 árnyalatban.

Mérték: 250 g gyapjú

32 g timsó¹¹⁹

2 kg arin

Szürkének: 15–20 g eisenvitriol¹²⁰

Eljárás: Az apróra tört héjat 2–3 órát főzzük és leszűrjük. A timsóba főtt gyapjút a növény levébe 1 órát főzzük. Öblítjük. Világos színt kapunk.

Ha sötétebb színt akarunk, akkor a gyapjút még 1 órát főzzük egy frissen főtt növény levében. Ha még sötétebbet akarunk, akkor egy harmadik lében főzzük. Ha zöldes színt akarunk, a lébe teszünk Eisenvitriolt és boton a gyapjút $\frac{1}{2}$ órát forgatjuk a festékben. A gyapjút az Eisenvitriolba szokás szerint forgatjuk.

Szürkés kék Alnus glutinosával. Arin.

Enyves éger¹²¹

Mérték: 250 g gyapjú

100 g héj

25 g timsó¹²²

3 g indigó oldat

30 g krapp¹²³ szokás szerint preparálva

Eljárás: A héjat 2–3 órát főzzük és leszűrjük. Az oldott timsóba és az arin¹²⁴ levébe $\frac{1}{2}$ órát főzzük a gyapjút. Egy üstbe teszünk tiszta vizet indigóval,

¹⁰⁸ Kálium-hidrotartrát, a kétbázisú borkősav savanyú kálium sója, de lehet kálium-tartrát is. (GM)

¹⁰⁹ Talán kálium-kromát, vagy kálium-dikromát. (GM)

¹¹⁰ Ienupăr, Borókafenyő. BORZA, Al. 1968, 91.

¹¹¹ Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

¹¹² Kálium-hidrotartrát, a kétbázisú borkősav savanyú kálium sója, de lehet kálium-tartrát is. (GM)

¹¹³ Réz(II)-szulfát. (GM)

¹¹⁴ Valószínűleg szalmiáksó, ammonium-klorid. (GM)

¹¹⁵ Réz-acetát? (GM)

¹¹⁶ Mesteacăn, Fehér nyírfá. BORZA, Al. 1968, 30. Vas(II)-szulfát.

¹¹⁷ Vas(II)-szulfát. (GM)

¹¹⁸ Az eredeti kéziratban: *Anus chitinoso*. Anin, Arin. Magyarul: Enyves éger. BORZA, Al. 1968, 16.

¹¹⁹ Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

¹²⁰ Vas(II)-szulfát. (GM)

¹²¹ *Alnus glutinosa*, vagy enyves éger.

¹²² Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

¹²³ *Rubia tinctorum*. A növény gyökeréről van szó. (GM)

¹²⁴ Enyves éger.

és a gyapjút kiszedve a fenti léből egy boton $\frac{1}{2}$ órát forgatjuk az indigóval.

Az arin levében beletesszük a preparált krappot és még főzzük a gyapjút ebbe a lébe $\frac{1}{2}$ órát. Azután hogy kivettük az indigós léből, jól leszűrödni hagyjuk. Öblítjük.

*Alectoria jubata. Netreăța de arbori neagră la uruca.*¹²⁵ Szín: sárgás barna

Mérték: 250 g gyapjú

35 g timsó¹²⁶

Növény leve

Eljárás: Főzzük a növényt 1 órát és leszűrjük. A gyapjút $\frac{1}{2}$ órát timsós vízbe főzzük és azonnal a növény levébe tesszük és 1 órát főzzük. Ha világosabb színt akarunk, a levet vízzel hígítjuk s 1 órát főzzük. Öblítjük.

*Polygonum persicaria. Iarba roșie, piros fű,*¹²⁷ legyen fekete pontja. Július és szeptember hónapban.

Szín: Világos sárga

Mérték: 250 g gyapjú

70 g timsó¹²⁸

Levél

Eljárás: Főzzük a gyapjút timsóba $\frac{1}{2}$ –1 órát. Azután egy üstbe elhelyezünk 1 sor levelet, 1 sor gyapjút, míg az egészet belehelyeztük, s annyi vizet öntünk rá, míg az üst megtelik. Egy órát folytonosan főzzük. Öblítjük.

*Rhamnus frangula.*¹²⁹ Faul baum.

*Rhebarbara: Crusin.*¹³⁰ piros boggyója van,

április, szeptember hónapban.

Színe: bronzsárga 3 árnyalat.

Mérték: 250 g gyapjú

35 g timsó¹³¹

60 g potase scoarta¹³²

Eljárás: Főzzük a növényt 1 órát és leszűrjük. A gyapjút megfőzzük timsóba, hagyjuk csak 10 percet tiszta vízbe, szűrödni hagyjuk és szárítjuk.

A növény levében feloldunk 35 g timsót, a gyapjút 1 órát főzzük ebbe(n) a lébe(n) (egyszerre mind a három árnyalathoz). $\frac{1}{3}$ részét a gyapjúnak kiszedjük és öblítjük. Ez a világosabb szín.

A másik 2 rész gyapjút másnapig a festékebe hagyjuk. A felét a gyapjúnak 1 órát főzzük. Öblítjük. Ez a 2. árnyalat.

A 3. részt 60 g-os potases vízbe tesszük, 2–3 órát állni hagyjuk benne, kivesszük és öblítjük.

*Prunus spinosa.*¹³³ Maibaum.

Szín: Drapp 2 árnyalatban.

Mérték: 250 g gyapjú

35 g timsó¹³⁴

Scoarța¹³⁵ szárítva

40 g potase¹³⁶ 10 liter vízhez

Eljárás: A héjat 2–3 órát főzzük, leszűrjük. Azután, hogy a gyapjút a timsóba főztük, a növény levébe 2 órát főzzük.

Azt, amelyiket világosabbra akarjuk, 2 órai főzés után kivesszük, megszáritjuk anélkül, hogy öblítsük. A másik gyapjút potases vízbe tesszük 2–3 órát, hogy sötétedjék. Öblítjük.

Ha a világos szín nem szép, még egyszer megfőzzük a lébe és egy órára a potases vízbe tesszük, hogy sötétedjen s ne fakuljon. Öblítjük.

*Prunus spinosa.*¹³⁷ Porumbe.

Szín: vöröses barna

Mérték: 250 g gyapjú

40 g timsó¹³⁸

A növény leve.

Eljárás: Főzzük a héjat 3 órán keresztül, leszűrjük. A timsóba főtt gyapjút 1 órát a növény levében főzzük. Öblítjük. Sötétebb színnek még főzzük a gyapjút ugyanebbe(n) a lébe(n).

*Szürkés-kék krappal*¹³⁹

Mérték: 250 g gyapjú

40 g timsó¹⁴⁰

¹²⁵ A növényt sem latin, sem román megnevezése alapján nem sikerült azonosítani.

¹²⁶ Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

¹²⁷ Disznóhunyor, hunyor. Iarbă roșie. Ardeiu broaștei. BORZA, Al. 1968, 135.

¹²⁸ Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

¹²⁹ Eredeti kéziratban *Rhamnus frangula*.

¹³⁰ Bűdös cseresznye, bűdösfa. Crușin. BORZA, Al. 1968, 146.

¹³¹ Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

¹³² Valószínű bükkfahamu lehet. (GM)

¹³³ Eredeti kéziratban: *Prunus padus*. Kőkény. Porumbar.

¹³⁴ Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

¹³⁵ Kéreg.

¹³⁶ Kálium-karbonát, ugyanaz a hatása itt, mint a bükkfahamunak. (GM)

¹³⁷ Kőkény.

¹³⁸ Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

¹³⁹ *Rubia tinctorum*. A növény gyökeréről van szó. (GM)

¹⁴⁰ Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

½ liter használt krapp

½ fok indigó oldat

Eljárás: A gyapjút ½ órát timsós vízbe főzzük. Egy üstbe tiszta vízbe beletesszük a krappot és a gyapjút 15 percig főzzük. Világos piros színt kapunk. A gyapjút szárítjuk.

Az üstbe tiszta vizet teszünk és beletesszük az indigót, a gyapjút boton addig forgatjuk a lébe(n), amíg teljesen tiszta marad a víz. Azután még főzzük az üstbe(n) fél órát. Öblítjük. Ha sötétebb színt akarunk, több indigót teszünk belé.

Juglans regia.¹⁴¹ / *Nuca* / *Dió*.

Szín: barna

Mérték: 250 g gyapjú

35 g timsó¹⁴²

1200 g diólevél

Eljárás: A levelet egy órát főzzük, leszűrjük. A gyapjút fél órát főzzük timsós vízben és a növény levébe tesszük egy órát főni. Ha világosabb színt akarunk, kevesebb levét teszünk és több vizet.

Narancssárga

Mérték: 250 g gyapjú

50 g borkő¹⁴³

50 fok Salpetersaure¹⁴⁴

8 g zink

10 g cochenill¹⁴⁵

90 g quercitrone¹⁴⁶

Eljárás: 1. nap: A cochenillt preparáljuk mint szokás. A Salpetersauerből és zinkből csinálunk egy oldatot, mint a purpur pirosnál s másnapig eltesszük. A quercitromot egy zsákokskába kötve üstbe tesszük, sok vizet öntve rá másnapig eltesszük.

2. nap: Egy üstbe teszünk tiszta vizet s amikor meleg, a borkövet feloldjuk benne és félórát főzzük, leszűrjük. Azután még főzzük a levét fél órát, beletesszük a cochenillt s 10 percig főzzük, a habját leszedjük, föl-fölkavarjuk s boton a gyapjút ¾ órát forgatjuk a festékbe, azután még főzzük a gyapjút negyedórát.

¹⁴¹ Eredeti kéziratban: *Iglau* *regia*. Dió. BORZA, Al. 1968, 91.

¹⁴² Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

¹⁴³ Kálium-hidrotartrát, a kétbázisú borkősav savanyú kálium sója, de lehet kálium-tartrát is. (GM)

¹⁴⁴ Salétromsav. (GM)

¹⁴⁵ A kosenil-tetű egy közép-amerikai fügekaktuszon élősködő pajzstetűfajta, amelyből Amerika felfedezése óta kármin színű festéket vontak ki. KEMENDI Ágnes 1989, 20.

¹⁴⁶ A *Quercus velutina* kérgéből kivont sárga festék. (GM)

*Calluna vulgaris*¹⁴⁷ / fekete fű / *iarba neagra*.

Július és szeptember hónapban nő, frissen használni.

Szín: zöld vagy sárga

Mérték: 250 g gyapjú

40 g timsó¹⁴⁸

Indigó oldat

Növény

Eljárás: A növényt 2–3 órát főzzük vas üstbe, ha zöld színt akarunk, és rézüstbe ha sárgát. Leszűrjük. A gyapjút fél órát timsós vízbe főzzük. A gyapjút minden árnyalathoz egy órát főzzük a növény levébe. Világos színt kapunk. Ha sötétebb színt akarunk, a gyapjút megszáritjuk s egy frissen főtt lébe 2–3 órát főzzük aszerint, hogy milyen sötétre akarjuk. Ebből a növényből oliv zöldet is festhetünk. Ebben az esetben, ha a gyapjú már főtt timsóba, főzzük indigó oldatos vízbe (½–1 fok indigó). Azután, hogy főtt már az indigóban, a növény levében egy órát főzzük. Öblítjük. Ha a növényt vasüstben főzzük, a gyapjút is az indigó után vasüstben kell főzni.

*Berberis vulgaris*¹⁴⁹ / *Dracila*.

Agriș roșu, *agrișul iepurelui*.

Szín: Viaszsárga

Mérték: 250 g gyapjú

32 g timsó¹⁵⁰

500 g friss növény

Eljárás: A növényt (a levelet és a szarát, de csak a hegyéről) egy órát főzzük, leszűrjük. A timsóba főtt gyapjút megfőzzük a növény levébe egy órát. Öblítjük.

*Olajzöld Rhamnus frangulából*¹⁵¹ / *Crușin*

Mérték: 250 g gyapjú

40 g timsó¹⁵²

5–10 fok indigó oldat

500 g növény

Eljárás: Főzzük a növényt sok vízben egy órát, leszűrjük. A gyapjút timsós vízben főzzük ½–1 órát. Egy üstbe teszünk tiszta vizet és 5–10 fok indigó oldatot. A gyapjút boton addig forgatjuk a festékben,

¹⁴⁷ Eredeti kéziratban: *Caluma vulgaris*. Csarab, Hangafű. Iarba neagră. BORZA, Al. 1968, 38.

¹⁴⁸ Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

¹⁴⁹ Sósakorbolya. Botbálya. BORZA, Al. 1968, 28–29.

¹⁵⁰ Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

¹⁵¹ Varjútvösbenge. Kutyabenge. Bűdös cseresznye. BORZA, Al. 1968, 146.

¹⁵² Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

amíg teljesen tiszta marad a víz. Azután még főzzük az üstben fél órát. (Ha világosabb színt akarunk, kevesebb indigót teszünk). Azután, hogy a gyapjút megfőztük az indigóban, még főzzük fél órát a növény levében. Öblítjük.

Tanacetum vulgare.¹⁵³ *Iarba lacului*.

Július és augusztus hónapban nő.

Színe: világos sárga. Ha a növény fiatal, zöldes.

A növényt frissen használjuk, addig jó, amíg nem virágzik és zöld sárga virággal.

Mérték: 250 g gyapjú

35 g timsó¹⁵⁴

20 g potase¹⁵⁵

A növény leve

Eljárás: Takarítjuk a növényt a szárától és jó apróra vagdaljuk. (frunze coloci).

1. nap: A gyapjút fél órát főzzük timsós vízbe. Egy üstben elhelyezünk egy sor gyapjút, amíg az egészet belerakjuk az üstbe, azután annyi vizet öntünk reá, hogy jól belepje és félórát főzzük. Miután megfőtt, még benne hagyjuk a gyapjút másnapig.

2. nap: A gyapjút kivesszük és a leve(növényét) egy rongyon keresztül szűrjük és beletesszük a potaset. Ebbe a lébe főzzük a gyapjút félórát. Öblítjük.

*Lycopodium complanatum*¹⁵⁶ / *Branca ursului*,
a havason nő.

Szín: ekrü

Mérték: 250 g gyapjú

175 g krapp (teracotta)¹⁵⁷

50–100 g brazilienholz barna
(sötét kék).

A növény leve

Eljárás: A növényt kissé megszáritani, apróra vágjuk, 2–3 órát főzzük és másnapig állni hagyjuk. Azután leszűrjük. A gyapjút a lébe tesszük és 1 órát főzzük, éppen úgy második és harmadik nap. (úgy látszik, hogy a növényt második és harmadik nap is főzni kell). Ha teracotta színt akarunk, teszünk krappot (vízben már előre elkészítjük) és a gyapjút ebbe a lébe egy órát főzzük.

¹⁵³ Mai neve: *Chrysanthemum vulgare*. Aranyvirág. Garádicskóró. Giliszaűző aranyvirág. Románul: Vetrică, Crucea păștii. BORZA, Al. 1968, 168.

¹⁵⁴ Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

¹⁵⁵ Kálium-karbonát, ugyanaz a hatása itt, mint a bükkfahamunak. (GM)

¹⁵⁶ *Diphasium complanatum*. Șerpușor. BORZA, Al. 1968, 103.

¹⁵⁷ *Rubia tinctorum*. A növény gyökeréről van szó. (GM) Bizo-

Sötétkék színhez: Előbb a brazilienholzot zsá-kocskába főzzük. A gyapjút a brazilienholz barna levébe egy órát főzzük. Brazilienholz pirosat a fekete színhez használunk. Brazilienholz sárga és barna a sötétkékhöz. Ha mind a két féle brazilienholzot összekavarjuk, zöld színt kapunk. Ha a növénylevet tisztán használjuk, ekrü színt kapunk.

*Anthriscus silvestris*¹⁵⁸ / *Haimacince*, május,
június hónapban.

Szín: sárgás zöld, sötét

Mérték: 250 g gyapjú

35 g timsó¹⁵⁹

Növény leve

Eljárás: A levelet egy órát főzzük, leszűrjük. A gyapjút a timsóban főzzük, azután a növény levében egy órát. Öblítjük.

Pirosas sárga

Mérték: 250 g gyapjú

50 g Salpetersaure¹⁶⁰

100 fokos víz

8 g zink

50 g borkő¹⁶¹

175 g krapp¹⁶²

Eljárás: 1. nap: A krappot és Salpetersauret preparáljuk ahogy szokás és másnapra eltesszük. A gyapjút 10 percig tiszta vízben főzzük és szárítjuk.

2. nap: Egy üstben tiszta vízben feloldjuk a borkövet, beletesszük a krappot és 5 percig főzzük, a habját leszedjük. Beletesszük a Salpetersauret, boton a gyapjút $\frac{3}{4}$ órát forgatjuk a lében, azután még főzzük negyed órát. Öblítjük.

Vöröses sárga után

Mérték: 250 g gyapjú

A megmaradt lé a vöröses sárgától

Eljárás: A gyapjút 10 percig tiszta vízben főzzük és szárítjuk. Azután főzzük félórát a megmaradt lében. Öblítjük.

nyára a kívánt színre utalt a teracotta szóval.

¹⁵⁸ Erdei turbolya, Vad turbuja. Románul: Hașmaciucă. BORZA, Al. 1968, 20–21.

¹⁵⁹ Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

¹⁶⁰ Salétromsav. (GM)

¹⁶¹ Kálium-hidrotartrát, a kétbázisú borkősav savanyú kálium sója, de lehet kálium-tartrát is. (GM)

¹⁶² *Rubia tinctorum*. A növény gyökeréről van szó. (GM)

*Cetraria islandica. Moha, fölül barna,
alul fehér szürke. Ez a növény a köveken
és fákön található. Szárítva használjuk.
Színe: szép drapp, világos és sötét.*

Mérték: 250 g gyapjú

A növény leve

8 g Eisenvitriol¹⁶³ sötétebb színnek

Eljárás: A mohát jól megmossuk és szárítjuk. Azután apróra vagdaljuk és főni tesszük. Amikor főni kezd, a gyapjút boton fél órát forgatjuk benne. Amit világosra akarunk, kivesszük és öblítjük. A sötétebb színhez tesszük az Eisenvitriolt a lébe, és a gyapjút boton 1–2 órát forgatjuk. Öblítjük. Ha még sötétebb színt akarunk, több Eisenvitriolt teszünk bele.

Svéd zöld. Dalecalia.

Színe: kiáltó zöld

Mérték: 250 g gyapjú

70 g timsó¹⁶⁴

200 g Brazílienholz sárga¹⁶⁵

4 fok indigó oldat

Eljárás: 1. nap: A Brazílienholzot hideg vízbe tesszük és másnapig állni hagyjuk.

2. nap: A Brazílienholzot 3 órát főzzük (zsákocskába). Ebbe a lébe tesszük a timsót és az indigó oldatot. (A lé csak meleg legyen). A gyapjút addig forgatjuk a lében, amíg sárga marad. Azután egy órát főzzük. Öblítjük. (Ha Chrom saure kali¹⁶⁶ oldatban (gyenge oldat) főzzük, sárgás színt kapunk).

Fekete

Mérték: 250 g gyapjú

40 g timsó¹⁶⁷

A krapptól¹⁶⁸ maradt festék leve

20 fok indigó oldat

Eljárás: A gyapjút fél órát timsós vízben főzzük, a használt krapp levébe tesszük és 15 percet főzzük. Szűrődni hagyjuk. Egy üstbe teszünk tiszta vizet és az indigó oldatot, a gyapjút egy boton addig forgatjuk benne, amíg a víz tiszta marad. Azután még egy órát főzzük. Az indigót két részben tehetjük bele, nehogy igen sötét legyen, szárítjuk és azután jól kimossuk. A krapp helyett cochenillt is használhatunk, csak akkor azután, hogy a gyapjút cochenillben főztük, megszáritjuk, s mielőtt az indigóba tennénk, jól megnedvesítjük, hogy fölvegye a színt.

*Purus malus.*¹⁶⁹

Szín: aranyárga

Mérték: 250 g gyapjú

40 g timsó¹⁷⁰

Vadalma haja

Eljárás: A héjat 2 órát főzzük és leszűrjük. A gyapjút fél órát timsós vízben főzzük és a héjnak a levében szintén főzzük egy órát. Öblítjük, szárítjuk.¹⁷¹

¹⁶³ Vas(II)-szulfát. (GM)

¹⁶⁴ Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

¹⁶⁵ A brazilfa(Caesalpinia echinata) Indiában, a Ceylon-szigeten és Amerika trópusi részein ismert festőfa, amelynek már a középkorban fontos kereskedelmi szerepe volt. A régi füveskönyvekben Lignum presillum néven emlegették. KEMENDI Ágnes 1989, 20. Fustic. (GM)

¹⁶⁶ Talán kálium-kromát, vagy kálium-dikromát. (GM)

¹⁶⁷ Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

¹⁶⁸ Rubia tinctorum. A növény gyökeréről van szó. (GM)

¹⁶⁹ Malus silvestris, vadalma.

¹⁷⁰ Kálium-alumínium-szulfát. (GM)

¹⁷¹ A kézirat még két recept vázlatát tartalmazza, de félig németül, félig magyarul, összevevén, nem érthetően, ezért ezeket kihagytuk a leírásból.

3. ROEDIGER ÉS A SZŐTTESMOZGALOM

Előterjesztés a f(olyó) év tavaszán Háromszék-vármegye Orbai járásában elhibázott néven és elhibázott irányban elindított népiesnek mondott népi ruhaviseletről¹⁷²

A f(olyó) év februárius havában értesültem arról, hogy a kovásznai ifjúság „szőttes bál”-t akar tartani, és hogy már mindenfelé folyik a szőttes készítése.

Azt véltem, hogy a csíki példán indulnak és lelkesednek asszonyaink, és nem törődtem többé a dologgal.

Május elején K(ézd)i vásárhelyre utazva, a helybeli autóbusz vállalat tulajdonosnője kezében láttam egy fehér vászondarabot, melyre ő színes hímzőpamuttal székely motívumú díszítményt hímzett. Kérdésemre, hogy mi lesz abból, azt felelé: „székely szőttes” ruha. Ijedten rákérdezék, talán a zabolai Mikes telepi tót asszonyoknak varrja? Na ő nem – felelé – mert ide Kovásznára varrja, mert ez a divat most.

Bőségesen felvilágosítottam őt is, másokat is a régi háromszéki női viselet felől, nem értve bele a divat furcsaságait követő úriasszonyok viseleteit. Mivel azonban sajnálatosan tapasztalom, hogy a távolság lakásomtól a piactérig is igen megnövekedett, nem igen topogok le arrafelé. Midőn azonban f(olyó) hó elején itt fent Kovászna felső részén megláttam eleven példányban egy teljes öltözetet ebből a „székely szőttes”-nek elkeresztelt – mondjuk tetszetős – viseletből, elindítám járókám, hogy világosságot derítsek erre a dologra. Utánjárásom eredményét a következőkben foglalom össze.

A múlt év végén jelent meg Kolozsvárott a Gyalmai Domokos unit(árius) kollégiumi tanár szerkesztésében, a Magyar Nép című folyóiratban egy közlemény a Magyar női viselet címen, amelynek illusztrálására szolgáló színes mellékletet VII. 24. megkapván, idecsatolom. (76. kép)

Már itt kiemelem, hogy ezen lapon ábrázolt leányruha egyesíti magában – úgy nagyjából – a háromszéki leány vörös-kék csíkos szőttes szoknyáját (a rajzon biz az – uram bocsáss – fekete-sárga lett) és az udvarhelyi lány vörös vállfűzőjét (lábiját).

Ezen a közleményen felbuzdulva, Kovásznán elsőnek dr. Hadnagy Károlyné úrnő készítetett magának és a kolozsvári ref. leánygimnáziumba járó leányának

nájmódis ruhát, melyhez ő a mintát egy imecsfalvi családtól kapta, kinek nőtagja a Kézdivásárhelyen megtartott „szőttes bál” jelent volt meg olyan ruhában. Annak a mintája pedig úgy a nevezett úrnő bemondása, mint Zathureczky Péterné Cserei Margit saját bemondásaik szerint egy 1870-béli családi kép után készült. Ez f(olyó) év kora tavaszán történt.

Majdnem ugyanakkor varratott Havadtői Sándorné úrnő a maga és a kolozsvári ref leánygimnáziumba járó leánya számára ilyen fehér vászonra székely motívumokkal, színes pamuttal kivarrott ruhát, de ő már az Ifjú Erdély című lapban, Haász¹⁷³ Rezső udvarhelyi róm. kath főgymn tanár cikkei, rajzai és az általa kidolgozott, megrendelt szabásminták és színes rajzok után készítette el. Nevét akkor tévesen „székely szőttesnek” keresztelték el.

Az egyik úrnő ruhái a kovásznai özv. Pap Sándorné, a másiké az itteni Magyarí fele kereskedések kirakataiban állítottak ki közszemlére. Mindkét kereskedőnek érdeke volt a terjesztés, mert ezáltal fogyni kezdett a vászon és az MDC hímző pamut. Azonfölül pedig özv. Papp Sándorné előnyomó mintákat is készítettén, olcsón – 40 leuért – csinálja meg a vászonra az előnyomást. A vásznat pedig egy gyári szövőszéken szövi meg Orbánné asszonyom itt Kovásznán, és nem otthon szőtt vászonra varrják. Így magyarázható meg, hogy magában Kovásznán mintegy 200, Barátoson 40 leány és ifjabb asszony viseli a nájmódis ruhát, és pedig olyan kitartóan, hogy – amint tegnap láttam – a malomba induló gabonás zsákok tetején ott ülve a fehér ruhás, nájmódis leány.

A viselet „eredete” tehát kolozsvári. Az egyik forrás „Magyar viseletnek” nevezi, a másiknak nem tudom még, mi nevet adtak.

Ámde az itt nálunk imecsfalvi eredetűnek mondott ruha alighanem a zabolai Mikes telep tót munkásai asszonynépe ruháinak emlékezte. A tetszető tiszta fehér, alól színesen kivarrott szoknya és az ahhoz tartozó „kurti” (derék) legalább arra mutat.

A Malonyay szerkesztésében megjelent A magyar nép művészete című mű IV-ik kötetében (A Dunántúli magyar nép művészete) a Tolna megyei Sárközből leközlött népviseletről felvett fényképmások azt bizonyítják ugyan (52-től 62. oldalig, 86, 87, 90, 92, 93, 94, 96, 98, 100, 105, 106, 107, 109, 110. ábrák) hogy a magyar nép is viseli hellyel-közzel a kivarrott fehér gyolcsból (bíborvászonból) készült

¹⁷² SZNM Irattára, 148/1932-es iktatószám.

¹⁷³ Haász Rezső.

szoknyát és kabátkát, de az nem a székely, és éppen a háromszéki székely nép viselete.

A háromszéki székely leány ruhája jó széles bordába felvetett kender mejjébe ujjnyi szélességben felváltva vörös és kék fejtőből egy szélben készült rokolya, és sötét színű szövetből készített ujjatlan és a nyaknál kivágott „váll” (az Alföldön „pruszlik” stb)-ból állott, mely alól kilátszott a nyaknál korcra szedett ing, a „kaláris”-sal (de nem csokorra kötött nyakkendővel) és kilátszott a ~~hart~~ befedő hosszú ing-újj, mely a kéznél korcra volt szedve. Kiegészítette a fehér házilag kötött strimfli, a lábon a papuccsal (télen a veres csizmával, melyben a k(ézd)i vásárhelyi mesterek remekeltek), a fejen a „Florentin kalap” hátul lelógó szalaggal.

A szoknya éppen olyan volt mint az általam bevitt, özv. Olasz Tamásné által ajándékozott, és a néprajzi osztályon kiállított rokolya.

Az asszonyok már nem kék és veres, hanem fekete és zöld, fekete és kék, fekete és barna, kék és barna, kék és zöld fejtőt használtak ontoknak (beverő fonálnak) és fejüket a csepesz födte.

Mindkét úrnővel megállapodtunk abban, hogy ha későn is, de más nevet adnak ennek a „kreációnak”. Legyen a neve „magyar varrottas”, és abban is, hogy mégiscsak a háromszéki régi viseletet „kellene” divatba hozni.

Annyiban ez a viselet is jó volt, hogy jobban befedte a női combokat és kebeleket. Legyen ez átmenet.

A Székely Nemzeti Múzeum Igazgató Választmányának és Igazgató Tanácsának

Megkülönböztetett tisztelettemmel,

Roediger Lajos

Kovácsna, 1932. július 28.

Tanulság: A múzeumban nem csak a myriapódákat, de minden kiállított és kiállítandó viseleti darabokat el kell látni fejcédulákkal.

Roediger Lajos levele Kernné Bibó Erzsébethhez, 1933. február 8.¹⁷⁴

Mélyen tisztelt Nagyságos Asszonyom!

*Ami szöttes mintát hamarjában ki tudtam kaparni, ide csatolom.*¹⁷⁵

Az I. sz. mintájú szöttest asszonyok és kisebb leányok viselték. A legegyszerűbb szövésű. Két nyüstösbe szőtték.

A széles kék csikban látható „tarkázás” akkor jött „módiba”, mikor a kereskedésben készen árulták a tarka fejtőt. Ennél kék-fehér-kék-fehér volt a változat.

A II. sz. szöttest élteesebb asszonyok viselték. Ez a minta is a legegyszerűbb szövésű, két nyüstösbe szövődött. A fekete csikban látható tarkázás is tarka fejtővel készült. Itt: fekete-sárga-fekete-sárga tarka fonállal. A kék csikban nincs tarkázás, de a meggyzsin csikba egy pár kék mejjék fonál van bevetve és az adja a tarkázást.

A III. számú szöttes minta már 4 nyüstös sávoly kötésű, párnahajnak való, de az ilyen minőségűt egész kis lányok is viselték.

A nagy lányok viseletére nem kaptam mintát egyelőre, de a IV. sz. rajz érthetően ábrázolja. Tisztán kék (világos kék) é vörös (meggyzsin) színek voltak módisak.

1. A leányok viselete ez volt:

Fejük: födetlen, hajuk egy ágba fonva pántlika csokorral. Nyáron széles Florentin kalap (rizsszalmából) fekete szalaggal – avagy szalmakalap.

Derékon sötét színű ujjatlan mellény (pruszlik) mely alól kilátszott a nyaknál korcra szedett ing, és a kéztőnél korcra szedett bő ingujj.

Alsóttest: A leírt szöttesből varrott ruha, a derékon jó sűrű ráncba szedve, az alján (job módúaknál) fekete csipkével szegve. Elöl az előruha (kötény) sötét szöttes vagy éppen fekete, de mindkettő fekete csipkével szegve.

A láb fehér strimfliben, félcipőben nyáron, télen csizmában. Vidékenként fekete vagy vörös csizmában.

2. Az asszonyok viselete pedig ez volt:

Fejükön: csepesz (A néprajziban van ilyen szerzőszám). Hajuk a csepesz alá tűzve. Rossz időjárásakor: kendő is a fejen, és pedig saját szöttes.

Derékon: Legtöbbször a lajbin felül „bujbelé”, vagyis „vizitka” nevű „rékli”.

Alsóttest: Sötét és szélesebb csikokkal szőtt szöttes, a nélkülözhetetlen „előruvával”. A fekete csipke elmaradozott.

Lábukon inkább csizma mint félcipő, de fehér „rámfli” strimfli.

A szöttes minősége pedig egyenlő mennyiségű anyag felhasználása mellett is igen különböző lehet, másfelől pedig, az egyenlő nagyságú (területű) szövetet igen különböző mennyiségű fonalból lehet kiállítani.

A csiki szövevény éppen azért olyan súlyos portéka, mert igen sok anyag kell a szövésnek azon módjához, mellyel azt előállítják. Kevesebb súlyú anyaggal is lehet érne ugyanazon színhatást.

¹⁷⁴ Iktatatlan irat, SZNM Irattára.

¹⁷⁵ Sajnos a levél mellékletei elvesztek.

Erről azonban majd ha Isten besegít a „város”-ba, alig egy esti beszélgetésben – az ott meglevő segédeszközök kapcsán – többet is tudnék mesélni.

Készséges jelentésemet ezzel befejezve, maradok mélységes tisztelettel készséges és igaz hive,

Roediger Lajos.

Kovácsna, 1933. febr. 8.

A Rikán belőli Református Nőszövetség felhívása a szöttek felgyűjtése céljából, 1933.¹⁷⁶

Habár egy kissé megkésve, a sepsii ref. egyházmegyei Nőszövetség is megmozdult, hogy a háromszéki népviseletet az évtizedek rétege alól kiássá. Szöttek-láz ragadta meg a lelkeket s a mi derék háromszéki asszonyaink minden meggondolás nélkül importáltak Csíkból, Udvarhelyből, sőt a saját fantáziájukat is elővették és úgy komponáltak valamit, ami magyaros ugyan, de nem székely és éppen nem háromszéki. Senki sem vette magának azt a fáradságot, hogy az idő mélyéből előkeresse a nálunk már módiból régen kiment népviseletet s azokat az eredeti szöttek mintákat, amelyekben a háromszéki néplelek nyilatkozott meg.

A sepsii egyházmegyei Nőszövetség a rikánbelőli Nőszövetségek bevonásával a háromszéki specialitás felújítását vette terbe és ehhez kéri minden lelkes ügybarát szíves munkáját és segítségét.

Mint a sepsii ref. egyházmegyei Nőszövetség megbízottja, tisztelettel kérem, szíveskedjék a 100-120 esztendősi ládafiakban felkutatni a mi háromszéki szöttek-mintáinkat, akármilyen kis darab, nem baj – azonkívül leírásokból, esetleg régi képekből, vagy öregek emlékezőtehetségéből rekonstruálni a mi jellegzetes háromszéki népviseletünket és azt vagy leírásban, vagy rajzban hozzám minél előbb beküldeni.

Nagy nyereség volna, ha egy régi teljes öltözetet kaphatnánk. Persze minél régiebb, annál jobb, mert a közlekedési eszközök hiánya, a gyári munkák ismeretlensége, régebben biztosította a népművészeti alkotások eredetiségét.

A beküldött dolgokért felelek.

Remélve, hogy megértő munkásra találok, a legőszintébb tisztelettel köszöntöm

Sepsiszentgyörgy, 1933. március hó 1-én.

Roediger Lajos levele Kernné Bibó Erzsébethez, 1933 március 23.

Mélyen tisztelt Nagyságos Asszonyom!

A sepsii ref. nőszövetség megítéző felhívásának megfelelni igyekezve, nyitogatni kezdtem azon kapukat, melyeken belül 100 esztendősi tulipános ládákat véltem találni.

Tulipános ládát ugyan szép számmal találtam, de óhajtott tartalmukat, majdnem kivétel nélkül kiürítette a volt magyar kormány azon parancsa, hogy 1916 augusztus 28-ának déli 12 órájáig itt kellett hagyunk tűzhelyeinket.

Az itthon maradtak aztán szájuk íze szerint elégitették ki szívók vágyait, és ebben a munkában a megszálló katonaság se akart hátrább maradni.

Körsétámból már én is leszűrtem azt a tanulságot, hogy Kovátsnán – mivel az már 100 év előtt is látogatott fürdőhely volt, népünk pedig tanulékony és találekony – népünk magának másmilyen módit eszelt ki, mint amilyen a többi háromszéki népé, úgyhogy itt nem lehet tösgyökeres háromszéki népviseletet találni.

Háromszéknek a K(ézd)i(vásárhelyen felőli része, a „szentföld” népe, a szellemi (vallási) összetartozandóság révén (L. somlyói és esztelneki, perkői búcsúk) az én ifjú koromban is a csíki népviselet után indult.

A K(ézd)i(vásárhelytől délfelé eső községek népének, Torjától kezdve Bitáig azonban egységes volt a viselet.

Szötteik csíkos mintájúak voltak, melyből – mivel széles szövöszéken, széles szöttek szöttek, egy szélben tellett ki a szoknyának való.

Asszony, leány egyaránt alól kb 6 sing (1 sing=62 cm) bőségű felül korcra szedett szoknyát viselt. A szoknya hossza egyenlő¹⁷⁷ volt a szöttek szélességével 1 röffel (1 röf=78 cm). A szoknyának való leginkább 2 nyüstben szöttek. A leányok szoknyája ujjnyi széles kék-vörös csíkokkal szövődött, az asszonyoké pedig nagyobb pompájú volt, 2 ujjnyi széles, kék, vörös, vil(ágos) kávészínű, fekete, ki amint kedvelte a fonalak számolgatását, sűrűbben vagy ritkábban, „hasogatva” a színeket, hogy valamiképpen ne legyen egyszínű a szöttek. Igen-igen szerették a sített (2-3 százból sodrott) felleget hasogatásokat, amint azt ma is kedvelik. Ünneplő szoknyákhoz vékonyabb „masina” fejtőt használtak úgy mejjék, mint ontok fonalnak.

Az előruha (kötény) változatosabb volt, rendeltetésének megfelelően. A munkánál használt kötény durvább

¹⁷⁶ Iktatószám nélküli irat, SZNM Irattára. Megfogalmazta: Kernné Bibó Erzsébet.

¹⁷⁷ A lap fordítása miatt véletlenül megismételte a *hossza egyenlő* szavakat.

anyagból készült és sűrűn hasogatott volt, már azért is, hogy ne látszasson meg azon – a használat. Ünnepeleysebb alkalomra sötétebb egyszínű, és legalább az alján csipkével (fekete) díszített kötény járta.

A felsőtest ruhája a váll (mellény) és az ujjas (vizitka, kurti) igen változékony volt.

A vállfeléknél, úgy nyaknál mint a karoknál ki-látszott a szokásos kurta ingnek úgy a nyaknál mint a kézfejeknél való korcra szedett része. Az ujjasfeléknél azonban – mint a név is mutatja – úgy a kar mint a mell fedve volt. Egyik faluban sötétebb, másokban világosabb volt a felső test takarója.

A Székely Nemzeti Múzeumban a váll és ujjasfelékből egy kocsiládával van.

Amennyiben az idő rövidsége engedte egy pár mintát mégis tudtam kihalászni, és azt idecsatolva küldöm is.

Ruhafélékből mindössze egy szoknyát tudok majd bevenni, mert azon feltétellel adják ide, hogy vigyem és hozzam! Így!

Van szerencsém bejelenteni, ha Isten is úgy akarja, a 30-iki közgyűlésre bemegyek.

Magamat nagyrabecsült jóindulatába ajánlva, maradok mindig kész híve

Roediger Lajos

Kovácsna, 1933. március 23.

Kernné Bibó Erzsébet levele Roediger Lajoshoz, 1933. július 12.¹⁷⁸

Kedves Tanár úr!

Most mikor kérek, azt kellett volna írnom „Kedves soha meg nem öregedő, lelkes Barátunk!”, mert a bizalmam Kovásznát illetőleg csak a Tanár úrban van.

A mellékelt felhívást én elküldöttem a Nőszövetségek elnökségéhez, de onnan én – bizalmasan legyen mondva – azt hiszem kevés segítséget kapok. Arra kérem hát, hogy ismert lelkesedésével fogjon meg valakit, könnyen mozgó fiatalot, aki ezt az ügyet – különösen a ruhakészítést – a kezébe veszi. Mellékelek egy pár mintát is, képet, leírást stb. Jó volna, ha a „félvér” mellett valódi is megjelenne.

No meg aztán, ha érkezne a mi háromszéki szobánkba igazi értéket képviselő népművészeti és népipari alkotás, milyen nagyszerű dolog volna. Mert hiába itt az ügybuzgalom is megbukik hozzáértés nélkül. Ezért kérem a Tanár úr segítségét.

A jó Isten áldja meg, a viszontlátásig köszönti tisztelő híve

(Kernné Bibó Erzsébet)

(1933)3. július 12-én.

A Rikánbelői négy egyházmegye nőszövetségeinek konferenciája Sepsiszentgyörgyön¹⁷⁹

A Rikánbelői négy egyházmegye nőszövetsége, amely az összes háromszéki s néhány udvarhelyvármegyei és csikmegyei nőszövetséget is magában foglalja a sepsii egyházmegye nőszövetségének rendezésében 1933. március hó 30-án Sepsiszentgyörgyön a ref Székely Mikó kollégium tornacsarnokában konferenciát tartott, amelyen a székelység földjét, történelmét, vallási életét és népművészetét ismertették. A konferencia egyik legfontosabb feladat(a) volt a népművészeti alkotások közül éppen azoknak a megismertetése, amelyekben derék székely nőtestvéreink teremő ereje, munkássága nyilatkozik meg. Hogy ezt mindenki meg is szemlélhesse, a különféle székely szőttesekből, székely varrottasokból, kézimunkákból kiállítás rendeztek.

Mivel ugyancsak ennek a konferenciának a feladatai közé tartozott az eredeti háromszéki népviselet felújítása, a sepsiszentgyörgyi nőszövetség hónapokon keresztül gyűjtötte a régi 100-120 esztendő emlékeket, szőttes mintákat, régi ruhadarabokat és megfelelő tanulmányok végzésére szakembereket is felkért. Az összegyűjtött adatok alapján a mindkét nembeli történeti, néprajzi és művészeti szakértőkből álló bizottság márc hó 29-én a leánygimnáziumban tartott tanácskozás rendjén megállapodott a háromszéki népviselet jellemző sajátságait illetőleg és azt másnap a Rikán belőli ref nőszövetségek konferenciáján előszóval és testet öltve is bemutatta.

A szorgalmas firtatásokból a homálybaveszett háromszéki viseletről annak következő sajátságai voltak megállapíthatók: A szőttesekhez a következő színeket alkalmazták: kék, fekete, piros, világos fabarna, de már a sötétebb fabarna, a kávészínű önállóan nem, csak „sírített”-en fordul elő. Jellemző, hogy a zöld csak ritka kivételképp s még így is csupán gyéren található. A mintázatra jellegzetes a keskeny csíkozottság a csíki és udvarhelyi széles sávokkal ellentétben – változtatott színekkel, sokszor sírített szállal, ami jellemző „felleget” mintát ad.

¹⁷⁸ SZNM Irattára, iktatószám és aláírás nélküli irat, a Kernné Bibó Erzsébet összegyűjtött iratai közt.

¹⁷⁹ A konferencia eredményeinek összegzése, a SZNM Irattárában, iktatószám nélküli irat, Kernné Bibó Erzsébet iratai közt.

A legrégebb leírások (Apor, Kőváry) igazolják, hogy hordták a „lájbi”, a vállviselőt, ami általában egyszerű volt és rendszeren a szoknyával azonos anyagból készült, de módosabbaknál, ha selymet vagy bársonyt alkalmaztak, az eltérő színű lájbi is előfordul. A lájbi elől kapcsolódott és gombok ritkábban fogták össze, alján fekete zsinórszegéllyel, mely a kapcsolásnál is folytatódik. A vagyonosabbaknál keskeny (1/2–2 cm széles) bársonyszegély, felette olykor pár rend zsinór is.

Az ingváll fenn mintegy 10 cm-nyire sima, testhez álló, ehhez varródik a ráncbaszedett, bő, hosszú ujj, mely a csuklónál másfél centi széles behúzással korbba szedődik és kiszélesedő része keskeny csipkedísszel zárul.

A nyakkivágásnál szintén ráncba szedődik, csipkével végződik. Nagyon sokszor a nyak magas, ráncba szedett, amely két gombbal záródik.

A szoknya korcbaszedett és az alján két-három sor 1–1 1/2 cm széles fekete zsinór. A szoknya sohasem volt vágott.

Az idősebbek „vizikét” viseltek. A kötény sohasem volt hímezett. A fiataloké fehér, az öregebbeké fekete, csipke széllel. A lábon puhaszárú csizma, felül piros pánttal.

Az így feltámasztott viseletet pár háromszéki lányon jelenítették meg, de összehasonlítás okából a csiki, gergyói, udvarhelyi, sőt marosszéki ruhákba öltöztötteket is állítottak be.

Csütörtökön reggel a konferenciára csaknem minden faluból a székelység ezeret jóval meghaladó sokasága sereglett be úgy, hogy a Mikó-kollégium tornacsarnoka befogadásukra szűknek bizonyult.

A délelőtti összejövetel kezdetén Kiss Albert esperes emelte fennszárnyaló imájával magasba a lelkeket. Az ima és elhangzott ének után sajnálattal jelentette, hogy báró Huszár Pálnét körülményei akadályozták az elnöki tiszttel betöltésében, de levelében szíves köszöntését küldte a konferenciának. Miután felkérte Kiss Albertné ügyvezető alelnököt a konferencia vezetésére. Kiss Albertné, a sepsi nőszövetség ügyvezető alelnökének rövid megnyitója után dr. Török Andor rajzolta meg plasztikusan a székely nép szervezetének történeti kialakulását. Nyomában dr. Nagy Géza theol. tanár a székely kálvinista egyház történeti fejlődésének széles vonásokkal való megrajzolása után a talajából kinőtt, világító egyéniségekkel szemléltette a háromszéki néplelek jellemző vonásait. Végül Csutak

Vilmosné változatos, színes előadásában meglepően edtek a székely iparművészet szépségei azzal a meghagyással, hogy a teremtő szépnak ezt a múltban oly gazdag aratású mezejét ne hagyjuk parlagon, hanem a székely varrottasnak, székely női viseletnek és fafaragásnak régi dicsőségét támasszuk fel. Még csak a helyi nőszövetség elnöke ismertette a háromszéki népviselet fent elősorolt sajátosságait, hogy aztán annak és a testvérszékek ruháinak élő mintáit felvonultassa.

Délután dr. Balogh Ernő kolozsvári tanár költőien tudományos magyarázatai kíséretében a Székelyföld szépségeit vetítette elénk pompásabbnál pompásabb felvételekben. Majd a sepsiszentgyörgyi református és magyar dalárdák formás művészettel megszólaltatott, két dala között Vajda Gáspár szemerjai lelkész tolmácsolta a tőle megszokott erővel Petres Kálmán „Székely nóta” című talpraesett költeményét. A kedves falusi székelyek a nap eseményeit a múzeum gazdag látnivalóinak megtekintésével tetézték, hogy a lelki gyönyörűségekkel eltelve a szép nap emlékével térjenek haza.

Roediger Lajos levele Kernné Bibó Erzsébethez¹⁸⁰

Kedves jó Nagyságos Asszonyom!

Megcsúfolt a memóriám, mert nem tudtam megmondani hol is lett ismertette a Marsigli féle cikk.

Most, hogy tanácsot tartottam az Archeológiai Értesítővel, meg tudom írni, hogy: Marsigli Alajos Ferdinand grófnak (Tábornok) a „La population di Transilvania composta di varie natiuni di diverse lingue, religioni vesi e uestiti” cím alatt írt művét dr. Seprődi János: Adatok az erdélyi női viselet fejlődéséhez a XVII. században c cikkében ismertette az Arch Értesítő 1907 június 15-iki füzetében (XXVII. Kt. 3. sz.) (9 tábla 35 képpel).

V. tábla 1. képe: székely hajadon

V. tábla 2. képe: csiki székely asszony

Hanem hát azok azt erősítik meg, amit én is állítottam, hogy a régi váll fűzős volt. Hát ez így!

Nagyobb baj annál az, hogy tisztára megfélekedtünk a bivalyokról, melyek tudvalevőleg megvadulnak a vörös szín láttára. Azoktól való féltükben hasogatták (csépekkkel) a kovászna népek a rokolyájukat feketével, fehérrel, kávé színnel, kézzel, hogy ne legyen az vörös.

Vallomásokat tettem, bár előbb tehettem volna.

Kezeit tiszteletteljes szeretettel csókolja

*Igaz híve
Roediger Lajos*

¹⁸⁰ SZNM Irattára. Iktatószám, keltezés nélküli levél a Kernné Bibó Erzsébet iratai között.

4. ADALÉKOK A GELENCEI TEMPLOM KUTATÁSTÖRTÉNETÉHEZ

Roediger Lajos levele Fadgyas Annához,
1931. aug. 17.

Kedves jó Annuska!

Abbion a levelező lapom ma vasárnap delőtt itt ragada. De holnap reggel átadom az autóbusz vezetőjének, hadd dobja be Szentgyörgyön a postáladába. Levelem pedig íme itt van.

Aranyos gyerkőm, ha csak lehetséges – és maguknak majdnem minden lehetséges – kerítse elő a gelencei régi r. kath. templomnak Huszka úr és özv. Csereynéni által napvilágra kapart festménynek mását. Talán a Szalay történelmében, avagy a Révay Lexiben lesz. A Pallasban nincs meg, se a Műveltség könyvtárának történelmi könyveiben. A nálam meglevő Ethnografia (1905–1917), az Arch. Ért (1903–1916), a Magy. Nemz. Múz. Néprajzi osztályának (kezdetől 1916-ig) füzeteiben nem található. Ha jól emlékszem úgy mondta hogy Huszka úr Szentgyörgyön is időzik. Ha talán tőle megtudhatná, hálára madzagolna le engem (kötelezni nem lehet, mert az drága).

És valjon K. Sebestyén Úr megjárta-e már Gelencét? Nem lehetne-e tőle egy kópiát kapni? Hej az keserűségét! Az én öreg vendégem már húz ki a bőrömből Gelencének miatta.

De Gelence ide, Gelence oda, annál is nagyobb baj, hogy annak a cirillbetűs írásnak végire járván (a dr. Prof. Stănescu leirat román szövegét) végén kiderüle hogy 3 lipován pap írta alá. Egyik Karlovai, a másik Snineri (?) pópa volt. 3 napig vallatott e helyek felől, de persze csak a fejemet vakargattam, míg tegnapelőtt este elibem tárt egy Cioban nevű szerzötől írt egyházi sematizmust az 1710–1790 évi csász. levéltári feljegyzésekből, a hol szerepel egy Alba Karlova nevű egyh. község. Erre megvillámlék a gondolat agyamban, felrohanék az emeletre, elő egy katonai térkép lapot, megnézém Gyulafehérvárat, és hát ott ragyoga neve mellett Karlsburg, Belgrad.

Heuréka kiáltással rohantam a térképpel az öreghez, be elemézve neki hogy biz az nem volt Alba Iulia mint most tisztelik Gyulafehérvárat, de a románok csakugyan nevezhették Alba Karlovának. Ámbárhogy az 1914-ben revideált térképen is Belgrad néven nevezték a cs. és kir. katonai mérnökök szerint.

És most úgy vélekszem, hogy az a Belgrad név vezet helyes magyarázatra.

Szerb nyelven: Bich – fehér, Grad – vár.

Tudva vagyon, hogy az oroszországi lipován szektát száműzték Russiából és azok a Deltára és Dobrudzsába menekültek, de úgy látszik, Gyulafehérvárra is elvetődtek. Erre mutat a Belgrad név. És itt elrománosodtak az üdők folyásával.

Még csak a Karlova szóban levő -va végződés bántotta az öregemet. Akkor éjjel eszembe jutott virrasztási közömben. Hogy nini! Bácskában a török idők előtt való Tündéres község nevéből Vilová-t csináltak a szerbek. Na persze! Vila – tündér. Vilova – tündéres. Tővárosból lett Tovarisa. Békásból lett Békova etc etc.

Ezt a sok betűt azért vetettem, hogy a lipován ügyszökhöz értő jó lelkek valamelyikéből esdekelyen ki valami-nemű tüzetesebb írást illetve könyvet.

Biz az is előkerült – a gelencei fali kép kapcsán – hogy mi is az a Szt László legenda. Hát amennyi a Pallas lexiben van azt kiolvastam, de többet nem tudok annál.

Végül pedig megírom, hogy ha Isten éltet szerdán reggel bevonulok az öregemmel a múzeumba, hadd vigyen jó emlékeket magával.

Érdeklődik a praeistoria iránt. Azzal majd ellátja a mi kedves József öcsénk.

Adja Isten hogy kellemesebb hírek zengedezzenek felém mint utóbbi bentjárásom alkalmával esett meg.

Szeretettel üdvözlö
Öreg Roediger bácsi.

De ha még Konsza kedves kollegám uramnak is megsúgná, hogy kérem szépen jöjjön be reggel jókor a kollégiumba, akkor nagy hálára kötelezne le.

Pá.

Roediger Lajos levele Csutak Vilmoshoz,
1932. aug.

Kedves Direktorom!

A gelencei templom mához egy hétre eső felszentelésére úgy vélekedem, a múzeum is kiküld valakit (talán elnök urunkat), és az jár az eszembem, nem kellene-e – ha ugyan ott van Szentgyörgyön – Huszka urat is „kiküldeni”.

Hála legyen az Istennek, hogy ilyen jól végződött a múlt évi fürdővendégem által megbabályított dolog.

Valjon a falképek átvándorolnak-e másolatban a múzeum folyosójára? A holnap reggel induló Bódi gyerek ált beküldött tárgyat Hászmann Pál zabolai rómkat kántor küldte. Állítólag 12 méter mélységben találták kút ásás közben. Na! Lehet, hogy a 12-ik méternél esett be az oldalból felülről ez az általam pipának vélt

„izé”. Faragott 7 domború díszítményének felső részén minden 2-ik helyen valamely zöld, a többin fehér bera-kás volt. Ürtartalma kicsiny, a nyakrész furata feltűnő szűk. Alighanem a török korból fennmaradt hasis és ópium pipa. Kéri a meghatározást.

Ha 8 és fél havi gázsim jelentősebb részét megkap-nám, 28-án elkirándulnék Gelencére magam is.

Hászmann (de nem Bihásznám) kéri a tárgy meg-határozását, melyet ő a múzeumnak ajándékoz.

Szeretettel ölel
Öreg Roediger bácsi.

**Csutak Vilmos levele Roediger Lajoshoz,
1932. aug. 26.**

Kedves Öregem!

Szíveskedj, kérlek szépen, a vasárnapi gelencei ün-nepségeken résztvenni, mint múzeumunk egyik képvi-selője, ha valami vis major ebben meg nem akadályoz, mert egyetértek Veled abban, hogy helyes lesz, ha mú-zeumunk megfelelő küldöttség útján képviselteti magát ott is.

Ezért a részvételre még felkértem Dr. Török Andor elnökünket, Erős Józsefet és Felszeghy Istvánt s ha vala-mi közbe nem jön, én is elmegyek.

A pipának vélt „izét” én is pipának néztem és épen most mondja ugyanezt Bogáts Dénes barátunk is, tehát már hárman abszolút függetlenül egymástól.

Huszka bátyánk egy héttel ezelőtt hazament Pestre.

A falképek átvándorlása még csak tervezet, de ko-moly terv; csak ez is lassan megy, mint minden jó dolog pénz hiányában.

Ellenben mit értesz az alatt, hogy a restaurálást a múlt évi fűrdővendéged gabalyította meg?

Ezt szíveskedj majd levélben jelentés alakjában megírni a történelmi igazság kedvéért.

Szeretettel öllelek
Sepsiszentgyörgy, 1932. augusztus hó 26-án.

**Roediger Lajos levele Csutak Vilmoshoz,
keltezetlen**

Kedves Vilmos!

Íme a bekvánt felvilágosítás.

A gelencei ünnepség rendezője, nem gondolván arra hogy az ünnepségre kies hazánk minden irányából fel-vonuló sokaság és főleg a küldöttségek tagjai találkozni is óhajtanának egymással, a lapokban közölt program-ban nem nevezte meg a „találkozó” helyét, és így esett

meg, hogy lemondtam a gyülekezőről, és nem volt alkal-mam Veled társalogni.

Mivel pedig Kónya A úrék kiknek szívességéből ké-nyelmes hintóban utaztam, fűrdő vendégekre való te-kintetből délutánra haza kellett térniök, akarva nem akarva ott kellett hagynom úgy a közebédet, mint a délutáni ünnepi játékokat (Vide: football) és a miatt nem cserélhettünk szót.

Végtelenül sajnálom, hogy a restauratio munkáiból kimaradt, egy kellően illusztrált ismertető füzet, a mely ismertesse ezen ősi emléket, hogy a közönség (értve a „nemzetet”) ne csak „csepü rádióból” szerezzé értesülése-it ezen klenódium felől.

(A mint én is megtanultam az innen át rándult „nemzettől”, hogy ahajt egy török templom állott, és más hasonlókat.)

Mivel penigh én a küldött 200 leuból egy fityinget se költöttem el (lévén hogy Kónyáék az általam fogadott előfogatost is lelkesen kifizették) most már úgy véleke-dem hogy biz azt, ki kell szállnom a helyszínére, fel kell mérnem a várat, templomot, és ki kell vadásznom a plébánia könyveiből a kápolnára vonatkozó adatokat etc etc etc, és módot kell nyújtanom Gyallai Domokos uram ő kegyelmének egy újabb 20 leus ismertető füzet kiadására, hadd lássák a népek, hogy a hitteli k(is)ébség nem választ el egymástól minket magyarokat. Dixi.

Gondolom, hogy K. Sebestyén jó társunk nem feled-kezett el az általam felsorolt mércsikélésekről(!), de még csak a Szt. Ceciliától ajándékozott orgona „felvétele” lemércsikélése és más ily haszontalannak látszó dolgok-ról se, azért előbb – benyargalok – Szt. Györgyre tudo-másul veendő minden munkálkodását, s ha Isten éltet, annak utána őszi mulatságnak a gelencei ősi kápolna témájával fogok mulatozni.

A Deákoktól vékonyan folynak be az akták, de így látszik a Csoma familia levelei fognak sorra kerülni.

Addig is azonban saját külön házi ünnepségünkre kell gondolnom, és „megrajzolgatnom” most az utolsó előtt napokban egy néhány „magyar varrottas ruhára” a székely motívumokat. Mert Havadrőiné 200 magyar varrottas ruhába öltözött leányt akar felvonultatni f. Hó 18-iki templomszentelésünkre.

Lesz itt csoda is! A pap mikrofonba fog beszélni, és műk bennszülöttek a templom udvaron fogjuk mega-fon útján hallgatni a 3 részekre osztott szentbeszédet, mivelhogy a belső ülések az idegenből jött küldöttségek számára lesz(nek) fenntartva, és minekünk egynéhány familiának példaadás okáért kell türelmünket bemu-tatni. (...)

Adatok a gelenczei ősi falfestéses r. kath templomról, az Universul c. lap f. Évi junius 12-től 3 egymásutáni számában megjelent cikksorozatnak az én tudomásom szerint való eredete felől.

A múlt 1931. év nyarán, mint kovásznai fürdővendég, nálam tartózkodott dr. Pr. Stănescu D. Bucuresti ny. líceumi hittanár, ki 28 rendbeli, részben egyházi régiségekről szóló könyvet írt, és aki nagy érdeklődést tanúsított az én azon időbeli munkálkodásom – a Geréb család leveleinek rendezése iránt.

A ma már a Sz. Nemz. Múzeumban őrzött egyik acta, az illyefalvi M. Molnárnak román nyelven cyrilicával írott végrendeletét szíves volt átírni a mai írásmódra, mely alkalommal kiderült, hogy a három aláírt tanu mindenike „lipován” sectai pap és kántor volt, ketteje „karlova”-i, a harmadik „szentimre”-i egyház alkalmazottja volt.

Nagy fejtörést okozott nekünk a „Karlova” helynév, míg Ticușan Irimie helybeli lelkész, kivel vendégem állandó összeköttetésben volt – fel nem mutatott a gör. kel. egyháznak a bécsi cs. kir. levéltár eredeti összeírásaiból 1750 év körüli jegyzékéből kiírt kimutatást, melynek legelején rátaláltam az „Alba Karolina” egyházra. Azonnal tisztába voltam a dologgal. Levittem hozzájuk a katonai térképnek gyulafehérvári lapját, és rámutattam Gyulafehérvárra. Kérdéseikre aztán elmondtam, hogy ez a latinok idején Apulumnak nevezett hely a gyulafehérvári püspökség aláírásában „episcopus alba-juliensisként, később a Habsburgok uralomra jutásával alba-caroliensis néven szerepelt, a Gyulafehérvár név akkor Karlsburgra változott, mint azt a térképlap igazolja. Román neve még 1900 elején is Belgrad volt. A Karlova pedig úgy alakult mint pl a Bácskában Tündéresből lett Vilova vagy Békásból Békova (Tündér – vila, tündéres – vilova). A -va rag szláv képző (Szántód – Szántova, Tóváros – Tovarisoa etc etc).

Ez a Belgrad név volt oka annak, hogy dr. Pr. Stănescuval beutazzam Szt Györgyre. Ám ott még határozottabban megtudta, hogy Apulumnak a román köznépnél máig fenntartott neve „Belgrad” volt.

Hogy a Belgrad név miatt támadt homályt elűzzem homlokáról, mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa, elküldtem őt Gelencére ősi falfestményű templomot látni. Ez a bűnöm. Azt hittem – világlátott embert küldtem oda.

Már másnap mikor Ticușan úrral megjárták Gelencét, vallatóra fogott a falfestmények felől, de mivel én azokat csak rajzból ismertem, hiába mutogattam Huszka úrnak a besenyői és a derzi templomok falfestményeiről készült rajzait, a román nyelvben való járatlanságom miatt is, nem tudtam vele megértetni a Szt László legendáját, és ez volt a másik oka, hogy bevittem Szt Györgyre őt, holott is Erőss tanár úr szíve gondjaiba adtam át.

Úgy egy hét múlva, egy fotografiai felvételt mutattak be nekem, melyet egy ablakpárkányról vettetett fel Stănescu ur, melyen egy szám volt bevésve, és a melyet én habozás nélkül 1573-nak olvastam le, mivel a kezemen akkoriban megfordult Geréb okmányok számos példányán láttam azt a szokatlan alakú 3-as jegyet.

Mivel én a mikor ottjártam, a hadikár felvételi időben – 1917-ben – csak elrohantam társaimmal e templom mellett, és csak most, lakásaimból való kiharcoltatásunk 16-ik évfordulóján, 1932 aug 28-án láttam belülről a várudvart és a templom belsejét, megvallom, a mi temetőinkben szokatlan alakú síremlékek meglepettettek, és arra gondoltam, hogy Stănescu úrékat is a troița alakú sírkövek vezethették tévútra.

Már f. év aug 27-én du mondták el Kónya A úréknak az ők Bucuresti fürdő vendégeik, midőn előttük másnapi kirándulási szándékukról beszéltek, hogy az Universul f. évi junius 12 és a következő 3 számában (jelent meg) egy cikksorozat, melyben a kolozsvári tudós a gör. kel. egyház számára akarja elvitatni e kis templomot, mert úgymond, közösen használták rom. katolikusok és görög keletiek mint az kitetszik a Szt Demeter kép használatából. Ő szerinte ilyen nevű szentje nem volt a rom. kath egyháznak.

Kovácsna, 1932. aug. 31.

Roediger Lajos.

PS: F év aug 28-án végig sétálván a vár udvaron, néhány sírkőről leolvastam a Csoma és a Kádár gelencei családok elhunyt tagjainak neveit.

Deák Imréné sz. Lázár Ilona úrnőtől értesültem, hogy oda van eltemetve a Kádár családból származott ref vallású nagyanyja is. Uő említette – Orbán B után – hogy a templomból egy alagút vezetett Basa T gelencei kuriájához.

5. A SZÉKELY NEMZETI MÚZEUMBAN ŐRZOTT SZÉKELY EREDETŰ VARROTTASOKRÓL¹⁸¹ (33–42-es, valamint 78–80 képek)

Vallomást kell tennem arról, miként kerültem – más irányú életfoglalkozásom dacára – a varrottasok birodalmába, mert ez a kis kitérő igen rátartozik a varrottasainkra.

Az 1904 év nyarán Múzeumunk fennkölt gondolkodású alapítónőjénél, özv. Cserey Jánosnéál Imecsfalván tisztelegvén, feltűnt a beüvegezett veranda függönyzete, mely akkor merőben szálhúzásos (subrikált, ma ún. á jour-os) „madaras varrottasok”-ból állott, körülbelül 70 darabból. Csereyné észrevéve meglepetésemet, megmutatta varrottasokkal telt gyűjtő ládját, akkor még sok más „madaras varrottas”-ban gyönyörködhettem.

A rákövetkező 1905 évi tisztelgéseim alkalmával már fényképező gépemmel jelentem meg. Az akkor felvett madaras varrottasok egy spanyol fal díszítésére szolgáltak. A negatívokat a Sz. N. Múzeum őrzi, azon 3 drb „madaras varrottas”-sal egyben, melyet akkor az alapító úrnőtől kaptam emlékül. Őtöle tudom, hogy a madaras varrottasokból körülbelül 200 darabot gyűjtött össze, egy nagy részét Háromszékről és pedig azok közül sokat hajdani katonai és jobbágy-családbeli asszonyoktól. Kovásznán még él a 85 éves özv. Kozma Lászlóné asszonyom, ki az ő nagyanyjától, Kocsis Mária katonarendű zágoni lakostól egy lepedőfejnek használt subrikált madaras varrottast 1888-ban 2 (két) forintért adott el özv. Csereynének.

Alapító úrnő felhívván figyelmemet a Sz. N. M. Varrottasaira, 1907-től kezdve 3 éven át haza hordogattam a Múzeum varrottasait és azok közül 150 drb keresztszemes varrottast leolvastam és megnagyítva lerajzoltam (minden keresztszem 1/3 cm oldalú négyzetben) és 20 drb írás utánit azon gondolattal, hogy átengedjem valamely lelkes székely műbarátnak, ki ezeket székely leányiskoláink számára kinyomtatván, az ősi formák fennmaradását elősegítsük.

Az idevágó irodalomnak általam is hozzáférhető szűkös részét olvasgatva odaadóbban kezdtem megfigyelgetni a kezemen megfordult darabokat, főleg Szmik Antal műgyűjtő¹⁸² és dr. Pekár Károly iparműv.

Múz. Igazgató¹⁸³ közleményeinek behatása alatt.

Nem mellőzhetem Szmik Antalnak az Orsz. Iparműv. Egyesület 1904 március 10-én tartott szakosztályi ülésén, a magyar háziipar akkori állapotáról szóló fejtegetéséből felemlíteni a következőket: „Csodálattal emlékezik meg előadó az 1700-as évek derekáról származó szép magyar hímzésekről és szőttesekről. Gondosan tilott len vagy kenderből, finom vékony egyenletesen sodrott fonálból, az ősi osztóvátán szőtt nyüstös egyforma tömött vászonra hímeztek, varrtak nagyanyáink. Tökéletes és komoly hatású a munkájuk. Maguk festették a fonalat, a háznál termelt festékes növények gyökereiből, leveleiből készült színekkel, a patak vizében tették színtartóvá. A kivarrásnál nem kímélték a szemet, így jöttek létre a szebbnél-szebb varrottasok, hímzések, subrikáltasok, melyek maradandó alkotások.”

Ezen idézethez – Múzeumunk anyagára való tekintettel – csak annyit kell megjegyezni, hogy abban, ha „patyolat ing kivarrva” nem is fordul elő, de „patyolat vállkendő kivarrva” annál szebb példányokban mutatkozik. Ám varrottasaink alapanyaga mégis túlnyomó számban jóféle kender-vászon és nem is mindig a könnyebb fajtából.

Itt hálás terület mutatkoznék kitérni a kender és lennek a Székelyföldön való termelése, feldolgozása és az azoknál használt eszközök, a fennmaradt festések néprajzi szempontból való leírására, de feladatom korlátolt terjedelme nem engedi azt meg.

Múzeumunk varrottasai a következő 6 csoportba oszthatók be:

I. Keresztszemesek.

II. Írásutániak.

III. Szálhúzásosak (Subrikáltak).

IV. Urkolások (Hurkolások = slingélések. Ma: á-jour-osak).

V. Ruhaneműek kihímzése.

VI. Tüll varrások.

Vegyük sorjában szemle alá az egyes csoportokat.

I. Keresztszemesek

A Múzeumunkban őrzött keresztszemes varrottasokat tanulmányozva, a következő eredményekhez juthatunk:

A). A székely asszony keresztszemes varrottasainak színe: vörös vagy kék, ritkábban ezen két szín együttesen. Más színt nem használt.

¹⁸¹ Megjelent a SZNM Emlékkönyvben.

¹⁸² Szmik Antal: Házi iparunk és a külföld igényei. Ethnographia, 1904 é 3–4. Füzet Múzeumi melléklet, könyvismertetés.

¹⁸³ Dr. Pekár Károly: A magyar díszítő motívumokról. 1906. Magyar Művészet I. kiadv.

B). Anyaga mindig háziszőtt kender vagy lenvász. Sok darabnál durva vászon (Rúdi lepedők. Lepedő szélek. Párna бүтүк. Төрүлкөзөк).

C). A keresztszemes varrottásokon megkülönböztethetünk: 1. Egy középrészt, amely után kapja a nevét a minta. 2. A középrészt mindkét oldalon határoló keskeny szegély vonalat. 3. A szegély vonalak külső oldalain eső szegély díszeket.

A középrész mintája után neveződik el a keresztszemes varrottas és pedig Kovács Tamásné kászonszakabfalvi és özv. Tima Lajosné K(áson)feltízi, továbbá László Ignácné K(áson)jakabfalvi asszonyaim bemondata szerint a leggyakrabban előforduló minták és pedig a). a nagysájos b). kis sájos c). asztallábas. Továbbá d). nagy tányéros, e). tüzes nyilas, f). nagy almás, g). kakas tarás, h). kereszt szeges (kerek szeges), i). fenyő gallyas (fenyő tobzos), j). kűs rózsás (sűrű rózsás), k). papos, l). tüzes papos, m). tűz-vasas.

A ritkábban előfordulók közül:

n). Sósdi lapis, o). kakasos, p). pávás, – nevükben még hordják jellemzőjüket. r). De játszi kedvében a „sűrű rózsás” végébe oda szorította a tevét is vezetőjével, sőt – nyilván idegen hatásra – kihímezte több változatban Ábrahám és Izsák történetét is.

D). A minták középrésze – nagyszámú méréseim szerint – az egész kivarrott rész összes szélességének átlag $\frac{3}{4}$ (háromnegyed) részét teszi.

E). A középrészt határoló szegélyvonal igen keskeny ugyan, rendszerint csak¹⁸⁴ 1, 2, 3, legfeljebb 4 keresztszemre terjed. Ennél szélesebb szegélyvonal már szomszédos – szász, román, csángó – hatásra mutat. A szegélyvonal csak ritkán marad el.

F). A szegély vonalaktól kifelé eső díszítmény, a minta teljes szélességének átlag $\frac{1}{8}$ – $\frac{1}{8}$ (egynolcad-egynolcad) részét teszi magával a szegély vonallal együttesen. Ez a szegély dísz is csak ritkán marad el.

G). A szegély vonalakon kívül eső díszítmények mintái (levelek, ágak, virágok stb) igen sok esetben hozzáillők a középrész mintáihoz, de elhelyezésük független a középrész alakjaihoz képest. Elhelyezésükben nem kereste a székely asszony a szimmetriát.

H). A székely asszony keresztszemes varrottasai, a hátsó oldalon, a fonákján is némi mintát mutatnak, mert rendet tartott az öltés vezetésében.

J). Az előszeretettel használt vonalvezetés a „nagysájos”, melynek úgyszólván minden darabja önálló változat. Fényes bizonyítéka ez ősi eredetének. Az ősrégi leletek ezeknek turáni eredete mellett bizonyítanak. Az Arch. Értesítőnek csupán az 1904–1910 évfolyamaiban¹⁸⁵ agyarszék határain belül – származó bronz, ezüst, arany szíjvégen találjuk föl a nagysájos vonalvezetést. Másfelől dr. Almásy György¹⁸⁶ és dr. Princz Gyula¹⁸⁷ turáni tanulmányaik során a díszítő elemek közt megtalálták a karakirgizet kezén ma is a nagysájos vonalvezetést. Ezekkel igazolva van, hogy a magyarságnak nem kellett nyugatról kölcsön vennie a nagysájos vonalvezetést.

K). A keresztszemes varrottas mintái nem túltömtek.

És mindeme szép „mustrákat”, mint saját szememmel meggyőződtem arról, Kászonszakabfalván lakó Anikó húgomasszony – 1910-ben 61 éves korában jártam nála – csak úgy fejből hányogatta a vászonra. Igaz, hogy csak 10 cm láttávolból öltögette a „fejtőt”.

Ma is megvan a veleszületett rátermettség székely leányainkban a díszítő elemek emlékezetből való kivarrására. Itt a falunkban látom, hogy ha 2–3-szor levarrta már a minta elemet, azután már emlékezetből varrja a folytatását.

II. Írásutániak

A Múzeumunkban őrzött írásutániakat tanulmányozva, csak akkor tudunk eredményhez jutni, ha a magánkézen és más székely múzeumokban őrzött példányokat is bevonjuk megfigyeléseink körébe. Ezek alapján aztán a következő megállapodáshoz jutunk:

A). A székely asszony az írásutáninál már sokféle színt használ. De színei közt első helyet foglal el a vörös, aztán jön a barna, kék, fekete és sárga (e két utóbbi szín igen gyakran együttesen, annak bizonyosságul, hogy hosszú időn át feküdt a székelységen a fekete-

¹⁸⁴ A nyomtatott szövegben: C) a mintái a vékony és kevéslevelű száraz miatt elég sűrűek ugyan, de... Ezt a nyomtatott szöveget maga Roediger húzta át és írta rá a javított változatot kézírással.

¹⁸⁵ Arch. Értesítő 1902. évf. 312. o. – 1903. évf. 385. o. – 1904. évf. 305. o. – 1905. évf. 18., 19., 23., 25., 27., 28. o., 364., 365., 373., 377. o. – 1906. évf. 150., 214., 294., 295., 297., 298., 299., 301., 309., 310., 312. o. – 1907. évf. 349., 361. o. – 1908.

évf. 213., 217., 223., 332., 335, 407, 425 o. – 1909. évf. 100., 104 o. – 1910. évf. 92. o.

¹⁸⁶ Dr. Almásy György: A karakirgizet ornamentikája. Ethnographia 1904. évf. 6–7. füzet melléklete. A Magy. Nemz. Múzeum Népr. Oszt. Értesítője 165. o.

¹⁸⁷ Dr. Princz Gyula: Néprajzi megfigyelések a Tiensánban. A Magy. Nemz. Múzeum Népr. Oszt. Értesítője, 1908. Évf. 69. o.

sárga átok). Kiváló szép hatásúak a régibb darabokon a meggy szín (gránát szín), zöld, ezüst, arany (skófiom = aranyzállal körül csavart selyem szál).

B). Az írásutániak anyaga is a kender és len házi-szötte. A legaprólékosabb és legszebb darabok anyaga is, a finomnak éppen nem mondható kendervász, főként a mindkét oldalán egyforma varrású, ezüsttel, arannyal kidolgozott domború hímzések. (Úrasztala és oltárterítők, rúdi lepedők, párnabütök, lepedőszélek és fejek).

C). A mintái a vékony és kevés levelű szárak miatt elég sűrűek ugyan, de semmiként se tömöttek.

D). A motívumok, melyekből az írásutániak mintái összetevődnek, amint arra Huszka¹⁸⁸, Walter Crane¹⁸⁹, Zaya Aknal¹⁹⁰ és dr. Pekár Károly¹⁹¹ rámutattak, mind virágmotívumok, emlékeztetnek a perzsák díszítő elemeire.

A használatban és gyakorlatban előforduló díszítő elemek ezek:

a) tulipán (a turáni steppék virága), b) szemes virág, c) aranyvirág (krizantémum), d) gránátalma, e) szegfű, f) szív, g) napraforgó, h) liliom, i) rózsza, j) rózsabogyó, k) makk, l) madár, m) indák, leveles ágak, kacsaringók.

Őjában az a)-tól m)-ig felsoroltakon kívül, gyakrabban előfordul a páva, kakas, gyöngyvirág, szappanvirág. Ezek a motívum alakját nevükben hordják.

E). A felsorolt díszítő elemekből, könnyed kézzel kivarrt, éppen nem zsúfolt, írásutáni varrottasok csak ritkán vannak szegélyvonalakkal határolva és akkor is csak egyik oldalukon, a keresztaszemes varrottasok „kissájos” mintáira emlékeztetve. Ha szegély-vonalas a minta, akkor a szegélyvonal külső mezején keskeny díszítő sorozat csatlakozik melléje.

F). Ha van szegélyvonal, akkor az igen keskeny, 1–3 keresztaszemnek megfelelő.

G). A párnabütökön alkalmazott írásutáni minták igen gyakran kosárból, kehelyből, cserépből indulnak ki, csokor benyomását keltik.

H). Az írásutániak kihímzésénél használták a száröltést, láncöltést, a lapos öltést, zsinóroltást (több együvé vett szállal varrt láncöltést), a domború (magas) hímzést és egyáltalában minden keletfelől behatoló nép hímzés kitöltési módját, így Divald szerint a kazul (perzsa) öltést is.

Semmiként sem szabad elfelejtenünk, hogy a Székelyföld keletfelőli szomszédságát az 1200-as évekig a történelmi adatok és atlaszok szerint „Cumania”-nak nevezték, melynek területéről előbb kereskedés, majd az onnan betelepülő kunok, besenyők révén a turáni minták újraéledhettek. Innét később a keleti tatárság révén is hozzájuthattak a keleti ornamentumokhoz, és még később, midőn 160 éven át közelebbi összeköttetésben állott Székelyföldünk a törökökkel, ezek révén pedig a tatárokkal, bőséges alkalom nyílt az ősi motívumok felélesztésére.

A részrehajlatlan igazságosság miatt azt se szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy újabban 1764-től a határőri idők alatt, az ide betelepedett tiszti családok révén nyugat felől is bekerülhettek újabb keleti minták.

III. Szálhúzásosak

A Múzeum szálhúzásos (subrikált) varrottasai között vannak olyanok, melyeknél az egyébként írásutáni modorban hímzett munkadarab csak aránylag kicsiny felületén van subrikálva és vannak olyanok, melyeknél igen nagy területre terjed ki a subrikálás. Az első csoportbeliek igen élénk benyomást keltenek. Azok a darabok azonban, hol a terület nagyrésze terjed ki a subrikálás, majdnem merev hatásúak és ezeknél a gyakorlatban a minták száma igen korlátozott. Ezeknél leginkább madár (kakas, páva) és egy bizonyos virág motívum fordul elő. Így az alapítónő birtokában 200, legtöbbszörre madaras subrikált darab fordul elő, melyek közül a Sz. N. Múzeum ma 35 darab madaras és 7 darab virágosat őriz.

Mindkét csoportnál találunk tiszta fehérhímzésűeket, – ez esetben a motívumok inkább szétterpeszkedők – és találunk színes hímzésűeket, mely esetben a szélesen indult világos motívumnak mintegy a tetejébe varródik lapos öltésekkel, de már keskenyebben a motívum, a kakas (néhányek pávának látják) és az a bizonyos virágmotívum.

A változatok száma nem is nagy és az egyes példányok közt a különbség sem lényeges.

IV. Urkolások

Ámbár a kilyukacsolt és huroköltéssel bevarrt „urkolások”-ból (lyukacsolás, hurkolás, slingelés) Múzeumunkban több darab fordul elő, de mert

¹⁸⁸ Huszka József: Magyar díszítő stíl. 1880. A magyar ornamentika. 1898.

¹⁸⁹ Lásd Dr. Pekár K.

¹⁹⁰ Zaya Aknal. Vasárnapi Újság.

¹⁹¹ Dr. Pekár Károly: A magyar díszítő motívumokról.

nincs elegendő példányunk azok tanulmányozására és a meglévők is inkább nemzetközi jellegűek, ezen alkalommal nem is foglalkozunk azokkal.

Míg hajdanában szabad kézzel rajzolták rá a vászonra a mintavonalakat, melyeket huroköltéssel kivarrva aztán lyukacsoltak, ma készen kapják az előnyomással ellátott vászondarabokat és emiatt aztán jellegük is nemzetközi lett.

V: Ruházati darabok kivarrása

Múzeumunkban az utóbbi 2 századból van ugyan jó egynehány kivarrott ruházati darab, de ezen viseleti tárgyak inkább csak a korszak divatjáról adnak számot. Mivel pedig azok úgy a helyszűke, mint a megfelelő szekrények hiánya miatt is ezidő szerint nem voltak kiállíthatók; mivel továbbá azokat rajzban a hatalmas költségek miatt (jelenleg) nem mutathatom be – az érdeklődők kedvéért – hogy igen-igen érdekes példányok vannak ezek közt, csak megállapítom, de ezek ismertetését rábízom szerencsésebb érdeklődő társaimra.

A fehérhímzés(es) igen díszes vállkendőkön kívül, a sok színes vállat, kötényt, szoknyát nem is említve, találunk skóffiummal (aranyfonal) kivarrt, islóggal (aranyozott fémpikkelyke), boglárral (ezüsből, aranyból készült, ékkövekkel kirakott kisebb, gömbded örvösmű) kirakott darabokat. Szépek a régi misemondó ruhák is.

VI. Rece kitöltések. Tüllhímzések

A Sz. N. Múzeumban, ha ideszámítjuk a házilag szőtt hímzővászonra varrott hímzésmintákat és a tüllvarrásokat is, jelentősebb számú, ezen cím alá sorolható, összegyűjtött anyag van. Ezek egy része azonban inkább művelődéstörténeti emlékeink közé tartozik.

Magát a „rece” alapanyagát, az azzal foglalkozó egyén fáradságos munkával készíti el és ha a megfelelő nagyságú darab kész, csak akkor térhet annak „kitöltés”-ére. Párna бүтүket, terítőket, régi divatú öltöző asztalkák terítőit, sőt vállborító kendőket készítenek recével.

Mivel a rece hálózatainak kitöltése igen sokféle ügyeskedéssel lehetséges, azért a recemunkával elkészíthető minták száma is igen sokféle lehet. A tüllt is igen apró hézagokkal bíró recének tekinthetjük, éppen ezért a tüllvarrottasok mintái már valóban nagyszámúak, amelyekből lehelletkönnyű darabok állíthatók elő.

Inkább csak emlékezet okáért említtem fel, hogy még gyermek koromban is sok szép súlyos aranyat vettek föl a háromszéki leányok tüllvarrottasáikért a szomszéd nép fátyolt viselő gazdag asszonyaitól.

Ezen emlékezet buzdította ezelőtt mintegy 24 évvel most már özv. Bálint Benedekné, hogy megkísérelje felújítani a tüllvarrottasok divatját. A férje által tervezett és általa előállított színházi belépők, menyasszonyi zsebkendők, sztórok, függönyök, vitázsok, úrasztal és oltárterítők, miseingek sokasága, szemet, lelket gyönyörködtető látványt nyújtottak. Fájdalom, nem valósíthatták meg szép eszméjüket, melyet e munkákkal elérni óhajtottak, hogy azzal a székely árvaleányoknak kenyérkereső alkalmat nyújtsanak.

A Cserey-család nagy kiterjedtsége miatt, – hiszen rokonságban áll Erdély igen sok családjával – nem csodálható, hogy özv. Cserey Jánosné pl a szászvárosi Dobay, az Alsó-Járába bebíró Endes, a gyerőmonostori br Kemény, stb családok révén idegen, éppen nem székely típusú varrottasokkal is gyarapította Múzeumunkat. Ezekre a nem székely eredetű darabokra azonban nem terjeszkedhettünk ki.

Áldott emlékü alapító úrnőnk, midőn az apósa, Cserey Zsigmond által megpendített „Cserey Múzeum” eszméjét megvalósítani kezdte, nem ok nélkül helyezte a súlyt a székelyföldi varrottasok gyűjtésére. Mintegy az ő gondolatmenetének ad szót dr. Pekár K már idézett művében, midőn így ír:

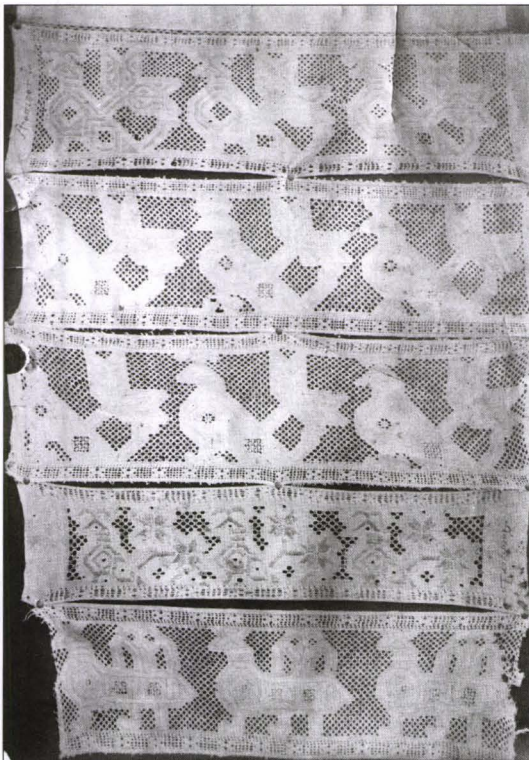
„Becsüljük meg e motívumokat, melyeknek nem egyikéről több ezer év gondolatszedítő régisége imponál felénk, megkövetelve tőlünk továbbra is – fajunk erős konzervatizmusától el is várható – tiszteletben tartásukat, megőrzésüket és szeretettel való továbbfejlesztő ápolásukat. Egyik európai nép sem mutathat föl eredetükben ily ősi motívumokat.

Ne nézzünk ezekre a nemzetit kevélyen megvető, a klasszikus ornamentikába belehabarodott rajzprofesszorok idegen szemüvegével, hanem magyar lelkünk belső szemeivel, magyar szívünk belső melegével szeretettel ápolva továbbra is, mind örökre, nemzeti létünk e sajátos jellegét a vonalak művészetében is.

Őrizzük meg a régmúlt eme hagyományait, mert ezeknek megőrzése kezekeskedni fog a jövődőkéről is. Különösen a családi szentély, a családi tűzhely van erre hivatva, amelynek csendes világában fennmaradhat évszázadok, évezredek hagyománya és nemesítheti, acélozhatja, formálhatja a jövődők nemzedékét erősnek, nemzetinek, magyarnak.”

33. kép Varrottasok a Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményéből, RL. Néprajzi Múzeum, Fotótár, 68086a lelt. sz.

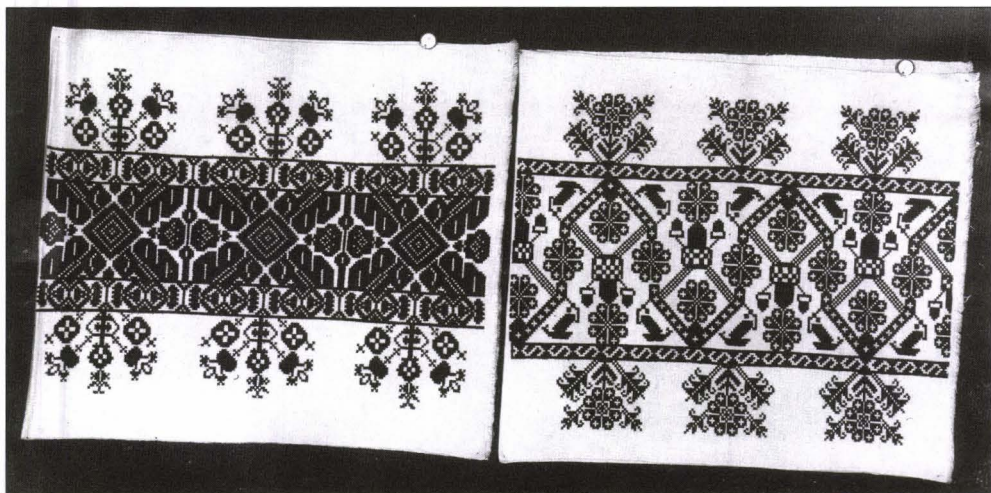
34. kép Varrottasok a SZNM gyűjteményéből, RL. Néprajzi Múzeum, Fotótár, 68086b lelt. sz.

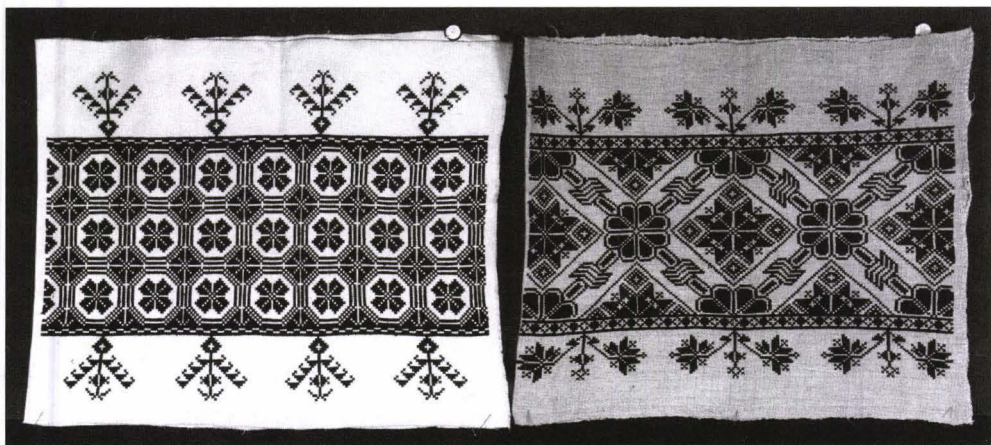
35. kép Varrottasok a SZNM gyűjteményéből, RL. Néprajzi Múzeum, Fotótár, 68086c lelt. sz.

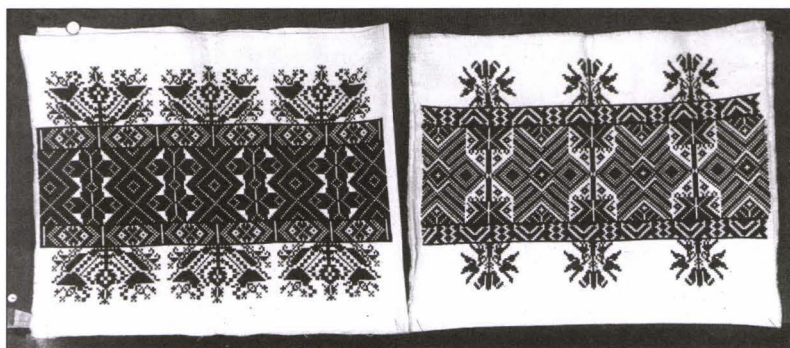
36. kép Madaras varrottas a SZNM gyűjteményéből, RL. Székely Nemzeti Múzeum fototékája, Neg-11-7-es jelzet

37. kép Varrottasok a SZNM gyűjteményéből, RL. Székely Nemzeti Múzeum fototékája, Neg-11-3-as jelzet

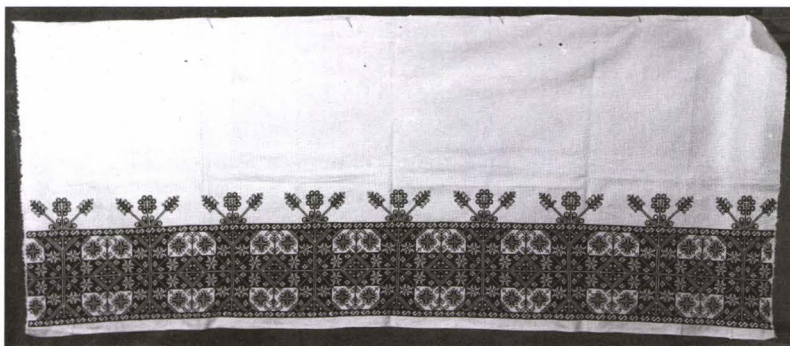
38. kép Varrottasok a SZNM gyűjteményéből, RL. Székely Nemzeti Múzeum fototékája, Neg-11-8-as jelzet

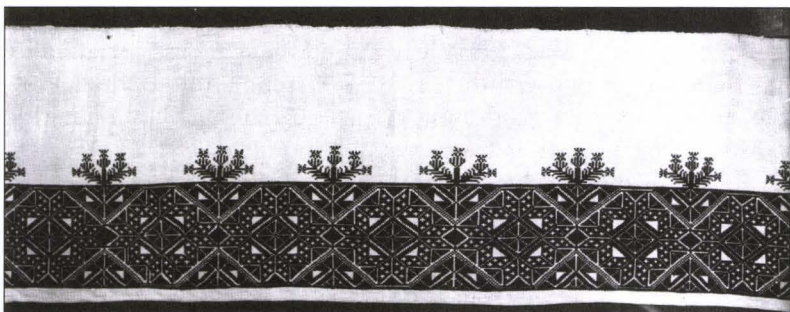
39. kép Varrottasok a SZNM gyűjteményéből, RL. Székely Nemzeti Múzeum fototékája, Neg-11-9-es jelzet

40. kép Varrottasok a SZNM gyűjteményéből, RL. Székely Nemzeti Múzeum fototékája, Neg-11-10-es jelzet

41. kép Varrottas a SZNM gyűjteményéből, RL. Székely Nemzeti Múzeum fototékája, Neg-11-14-es jelzet

42. kép Varrottas a SZNM gyűjteményéből, RL. Székely Nemzeti Múzeum fototékája, Neg-11-15-ös jelzet

6. BÁLINT BENEDEK EMLÉKEZETE Felhívás Háromszék vármegye hölgyeihez¹⁹² (81–82-es kép)

Lapjaink az utóbbi napokban közölték, hogy művészek, szakemberek, tudósokból álló nagyobb németországi csoportok fogják néprajzi tanulmányi útjukban felkeresni a Székely Nemzeti Múzeumot, mivel az az érdeklődésük célpontja.

A Székely Nemzeti Múzeum ügyei iránt kezdettől melegen érdeklődő öreg székely fejemet úgy érintette e híradás, mint a házmeszeléssel foglalkozó háziaszszonty kedves férjének azon üzenete, ma pedig vendégek érkeznek ebédre.

Évek óta fojtogatom magamban a vágyakozást, néhai való jó szentkatolnai Bálint Benedek és neje gyönyörű székely zamatú túllvarrásainak és székely slöjdjének összegyűjtésére, de a sorscsapások megátoltak abban, hogy e székely nemzeti kincseket – amennyiben lehet – a Székely Nemzeti Múzeum számára megmenthessem.

Annak idején hiába próbálkozott meg ezen feladattal az Erdélyi Kárpát Egyesület, később a kézdivásárhelyi Székely Társaság, a rövidlátókat, kicsinyeskedőket nem lehetett meggyőzni arról, mily fontos nemzeti feladat lett volna azon gyönyörű kézimunkákat ismét életre keltetni, a legtragább körben.

Ma már mindenki át tudja érezni – aki csak látta – milyen értéket képviselnek e remek, melyek az 1909 november 27-iki kolozsvári bemutató előadásakor ilyen nyilatkozatra ihlették dr Hermann Antal egyetemi tanárt, a néprajz művelőjét: „A magyar házi berendezési művészet új korszakát érzem ez ősi és mégis egészen új, e hagyományos és mégis teljesen eredeti műalkotásokban, melyek itt a maguk sokoldalúságában és gazdagságában, egész képzőművészeti rendszert, népművészeti programot képviselnek.”

Már azért is jelentőségteljes Dr. Hermannnak ezen nyilatkozata, mert ő Kolozsvárra, a Bálinték kiállítására, közvetlenül a Budapesten rendezett svéd népművészeti kiállítás után való napon érkezett és megtekintve ezen kiállítást, a bemutató felolvasást, megnyitó beszédében ilyen szókkal adott kifejezést elragadtatásának: „Mégis, sovinizmus nélkül, a szakember tárgyilagosságával állíthatom, hogy itt, ebben a teremben, a Bálinték művészetének közös alkotásában egymagában majdnem annyi az eredeti műv-

szí érték és zamat és a kultúrpolitikai tanulság, mint azon egész ország méltán híres, százados népiparának kiállításában.”

És a székely néplélek ezen kincsei veszendőben vannak.

Pedig ha ezen kincseknek csak kis hányadát mutathatnók is be, a Székely Nemzeti Múzeumban mind sűrűbben megjelenő külföldiek előtt, milyen benyomást szereznének népünk művészi érzékéről.

Talán kegyeletsértőnek tűnik fel Hölgyeim azon bátoratlan kérésem, hogy a Bálintéktól emlékül kapott túllvarrásokat, székely slöjd mintadarabokat engedjük át – ha másként nem, hát letét gyanánt – a Székely Nemzeti Múzeumnak. Mivel nekem van legközvetlenebb tudomásom ezen túllvarrások jelentőségéről, nekem kellett megkockáztatnom ezen alázatos kérelmemet.

Mentsük meg Bálinték székely népművészeti hagyatékát.

A Székely Nemzeti Múzeum bizonyára hálás köszönettel fogja fogadni önzetlen adományait.

Roediger Lajos levele Dr. Keresztes Károlyhoz¹⁹³

Ha átolvassa és átérzi felhívásomat, talán tudni fogja, hogy egy nagy mulasztást, helyesebben szólva: hibát, kellene, amennyiben lehet és nem késő, jóvátenni.

A Bálinték székely népművészeti munkálkodásáról nem tudom van-e biztos tudomása, azért röviden leírom.

Bálint Benedek, a B(álint) Gábor orientalista testvéröccse rajztanárnak készült, de mivel a xylographiában igen kitűnt, mielőtt vizsgálatát kiállítá volna, Munkácsi M(ihály) magával vitte Párizsba és beszerezte a leghíresebb párizsi fametszés-intézetbe Mesonnier mellé, ahol B(álint) B(enedek) négy éven át segített a L' Illustration-t illusztrálni. Ezenközben M. M(ihály) – Keresztfrefeszítette, Vide: M. M Krisztus képze.) Mesonniertől Londonba ment a Graphic című lap illusztrátorának. Onnan hazahívták *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen* című mű illusztrálására (hatodmagával dolgozott a M(agyar)o(rszág) részen) azzal, hogy a munka bevégezte után évi 700 ft nyugdíjat kap vagy állami alkalmazást. Egy családi szerencsétlensége miatt a 17 éven át tartó munka

¹⁹² Megjelent: Székely Nép, 1929. március 17, évf. 21. szám.

¹⁹³ Megjelent: Székely Nép, 1929. március 17, évf. 21. szám.

után lemondott a nyugdíjról, és csak akkor kért állami alkalmazást, midőn az őt gyalázatosan becsapó első felesége férjhez ment.

Ekkor Benczur Gy(ula) közbenjárásával állami alkalmazást kapott, kinevezték őt a kézdivásárhelyi polgári iskolák rajztanárává.

Elgondolhatja, mennyi apró bosszantásnak volt kitérve a bugris tanítótársai közt ez a „diplomátlan” tanár.

Itt a vajnafalvi villasoron érte őt az a tanfelügyelői rendelet, hogy vonuljon be slöjd kurzusra. Felindulásában magával húzott engem az erdőbe egy más társammal, mondván: megmutatom nektek, hogy milyen a „székely slöjd”. Egy órába sem telt bele, és egy száraz borsika ágából elkészült 8 oszloppal kaszat módjára alakítva egy tentatartó és egy belül korhadttá ágából egy kesztyűtartó bölcso. Második felesége (kézdivásárhelyi özvegy) láttára ezen felbuzdulásnak arra kérte őt, hogy rajzolna neki sztór, zsebkendő, fátymintákat székely motívumokkal, hiszen ő lánykorába sokat hímezett moldvai bojárnék számára. Így született meg az a gyönyörű tüllvarrások gyűjtemény, mely utóbb 50 db menyasszonyi zsebkendő, 17 színházi belépőfátyol, 10 függöny, 14 sztóból etc állott (és amelyre ők 5 év alatt 30.000 ft-ot költöttek), és amelyet ők székely csipkének nevezve, bemutattak Budapesten, Kolozsvárott, Gyergyószentmiklóson, Kézdivásárhelyen (fájdalom csak Sepsiszentgyörgyön nem) mutatták be felolvasás kapcsán e remek darabokat, az lévén életük egyetlen vágya, hogy ők egy székely árvaleányháznak adják át azokat és ők tanítsák a leányokat.

Budapesti bemutatójukat hiába akarták elgáncsolni a kalotaszegiek élükön K Lippich-hel, Benczúr Gy(ula) közbenjárására az Iparművészeti Múzeum helyet adott a kiállításnak és felolvasásnak, de a szerencsétlenség ott is üldözte B(álint) B(enedek)e(t). A felolvasás kezdetén herceg Battyányiné sürgőnyt kapott, hogy a mozgósítás el van rendelve (Bosznia) és ő a Vöröskereszt hölgyeivel eltávozott.

7. HÁROMSZÉKI LAKODALMAS Vajna Gergely vőfélyi feljegyzéseiből¹⁹⁴

1. Az egek urának tetszett Ádám atyánk
Sok maradékjának mind patriarkának
S evangélistáknak páratlan életet kevesen tartának.
Bizony boldognak is lehet azt mondani
Kit az Ur jó társsal szeret megáldani.
Sok példát lehetne itt előhordani
Mellyel meg lehetne azt bizonyítani.
Boldog kinek vagyon hív s jó felesége
Mert a jó feleség a ház ékessége.
Boldog kit úgy megáld Isten őfelsége
Ezt minden elhiggye s itt versemnek vége.
(Háztűznézéskor)

2. Az asztaltól felköltés.
Uraim halljátok, szót szólok igazságot
Nem beszélek tréfát, hanem valóságot.
Adjanak hát nékem egy kis szabadságot
Míg itt elbeszélem a szent házasságot.

Ádámot az Isten mikor teremtette,
A szent házasságot még akkor szerzette,
Egy oldala csontját Ádámnak kivette,
Melyből Éva asszonyt mellé készítette.

Maga volt a vőfély az egek királya,
Amint azt Mózesnek szent könyve felsorolja,
S ezt minden értelem bámulva csodálja.
(Kérés alkalmával)

3. Vőfélyek. Polgár. A behívás.

Örvendek ha friss és jó egészségben tisztelhetem
kegyelmeidet jó Uraim. Mint a gerlicze madárrák
s a galamb madárrák sietnek a páros életre, hát az
emberi nemzet hogyan sietne, mikor a páros életet az
Isten a világ teremtetésekor szerzette volt, így hát a mi
kedves atyánk fia örömelegény Kedves Jóska is elszán-
ván magát a páros életre, ugyan is kéreti és tiszteli jó
uram kegyelmeidet, hogy ha magukat megaláznák,
fáradtságukat nem sajnálnák,

Az ő kegyelmök második tiszteletökre megjelen-
nének úgy mint következő kedden reggeli 6 órakor.
Őkegyelmeik ajánlják magokat és kötelezik, hogy ha
a bölc Isten élni engedi, ennekutána bővebb Atyafi
szeretettel lesznek kegyelmeitekhez jó uraim.

¹⁹⁴ Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár, F. 82 – Roediger Lajos hagyatéka, V-ös fasc. 51–57. old.

4. Hitre induláskor

Bölcs Úr Isten ki az eget szépen kormányozod,
Az ég kárpitját fel és alá hordozod,
Hogy én mit akarok, talán azt is tudod,
Hogy én mit csinállok, azt is jóvá hagyod.

Kiszállt egy új vitéz Marsnak mezejére,
Villog a kard szegénykének az végére.
Segéld meg Úr Isten életünk vezére,
Szállíts áldást égből mindnyájuk fejére.

5. Egy ujságot mondok, minnyájan halljátok,
Új barátok támadt, amint láthatjátok,

.....¹⁹⁵
Azért kezem alá adjátok magatok.

Csapj fel tehát pajtás, adsza a kezedet,
Ne bucsálódj többé, ne törd az eszedet.
Jó barátom vagy te, látom személyedet,
Hidd el, hogy kürtőssel megtöltöm zsebedet.

Vagynak mán barátim mindnyájan tudjátok,
Tudom okosságim bámulva csudáljátok,
De habár táncomat csak egyszer látnátok,
Az nagy kaczagásba kihasadna szátok.

Kedves jó barátim, nincs már egyéb hátra,
Készen van itt minden, készüljünk az útra.
Legyen az Isten dicséretére
Násznagyunk vegye a kezére.

6. Mikor a hitről a lakodalmas házhoz visszamegyen.

Szerencsés jó napot kívánok. Örvendek ha frissességben tisztelhetem jó uraim kegyelmeteket, nem különben tisztelt lakodalmi közt kik megjelentek, s hívásomat meg nem vetették.

7. Mikor leányos házhoz méssz először

Szerencsés jónapot kívánok uraim, először ismét magunkot hirdeténk, amint látják hogy nyilván meg is érkezünk új tudósítással, és csak az iránt jöttünk.

Látnók meg először kik vannak előttünk,
e háznak gazdája van-e egészségben,
ennek szószólója kíván békességben.
Völegényünk párja takaros épségben,
Vagynak-e minnyájan friss jó egészségben,

De nevezetesen a háznak gazdája,
Vele egyetemben úgy házasságra lépő
szerelmes szép lánya,
Egységben van-e testi alkotmánya.

8. Mikor a főköttöt viszi, így beszél.

Haljon szót kegyelmed öröm lányunk, kegyelmednek az a maga kedves eljegyzett mátkája ily szép ajándékval sziveskedik kegyelmednek, az melyet mindnyájan tulajdon szemeinkkel látunk, ez nem hazugság. És megígéri magát, hogy ha az Isten élteti, ennél többet fog kedveskedni, ezt vegye tiszta szívvel.

9. Mikor az asztalnál osztják a ruhát, így beszél:

Halljon szót kegyelmed násznagy úr, megemlékezve vala magáról az, mi haza hozott leányunk öröm asszonyunk nosza mily szép ajándékokkal kedveskedik, a melyet mindnyájan szemeinkkel látunk, de megígéri magát, hogy ha az Isten élteti, még ennél többel is fog kedveskedni. Ezernyi jókkal. Ezt vegye tiszta jó szívvel kegyelmed. Hallod-e te vőfély pajtás, nesze neked is mily szép ajándékokkal kedveskedik neked is a mi öröm asszonyunk. Micsoda tarka baraka. De ezt nem azért adja, hogy a kutyákkal egyik utcáról a másikra ugassák magukat, hanem tiszta jó szívvel. Én ezt elveszem, a zsbembe teszem, alásan köszönöm.

10. Búcsúzás az apjától

Mostan hegedűknek álljon meg zengése,
Kérem egy keveset legyünk csendességbe.
Oda hátra szűnjék a suttogás,
Míg itt rövideden foly a búcsúztatás.

Elsőbenis hozzád nyújtom szavaimat,
Kedves édes apám, én búcsúztatásomat.
Mert Isten után te viselted gondomat,
Mostan de sajnálom tőled válásomat.

Megengedj, jó Atyám, ha megbántottalak,
És én téged sokszor háborítottalak,
Az Istenre kérlek, engedd el vétkemet,
Hogy el ne veszítsem a szegény lelkemet.
Köszönöm énhozzám jószívűségedet,
Melyet nem érdemlék, s gondviselésemet.
Azért Rád kívánom az Úrnak áldását,

¹⁹⁵ Szakadt laprész.

És mikor elvégzi éltednek folyását,
Adja meg a mennyben lelkednek szállását.

11. Az édesanyától.
Majd kiesik nyelvem megbágyadt helyéről,
Könnyeim mint patak, úgy folynak szememből.
Midőn hozzád nyújtom ezen búcsúzásom,
Kedves édes anyám, tőled megválásom.

Oh szerelmes anyám, látom miként indul
Ámulásod többé talán meg sem vidul.
Ismerem te gyenge asszonyi szívedet,
Ismerem asszonyi erőtlenségedet.

Azt fogod sajnálni, engem mint neveltél,
Emlőddel tápláltál, szélről is őrzöttél,
Mint anya lányával, vélem cselekedtél,
Jóra tanítottál, rossztól megőriztél.

12. Megengedj, jó anyám, ha megbántottalak,
És én téged sokszor megháborítottalak,
Az Istenre kérlek, engedd meg vétkeimet,
Hogy el ne veszessek én szegény lelkemet.

Köszönöm velem tett jócselekedeteket,
Melyet nem érdelek, gondviselésedet,
Azért rád kívánom az Úrnak áldását,
És mikor elvégzed éltednek folyását,
Adja meg lelkednek örökös szállását
A mennyben nyerhesd meg a hívek országát.

13. Hogy szeretetekről ma útnak indulok szomszédba, Isten hozzátok.

Nem leszen már többé veletek mulatásom,
Már férjem házában leszen maradásom,
Hogy az uram fújja, úgy lesz táncolásom,
Jaj be hamar elmúlt az én leányságom.

14. Mikor a násznagy a készüléket viszi
Becsületes nemes becses közösség,
Engedelmet kérek, most legyen hallgatás.
Násznagy uram és násznagy asszonyunk
Ajándékot küldött az üres asztalokra.
Egyék meg hát frissen, meghűl nemsokára,
Aki abból eszik, forduljon javára.

15. Muzsikásnak pénzt kéri
Drága jó Uraim, még egy vagyon hátra,
Szegény muzsikásunk kesereg bújába,

Majd megöli magát szegény haragjába,
Fél hogy semmit sem kap az muzsikájába.

Szánom szegényt nagyon, még inkább a baját,
Gyászos haragjába kitépi a haját.
Evődik, törődik, majd megöli magát,
Vágja el az hóhér az fekete nyakát.

16. Jaj de mit is mondok, talán kár is volna,
Aztán akkor itt minekünk ki muzsikálgatna.
Ez a sok szép vendég vajon mit csinálna,
Lába a nyugvástól mind megpókosodna.

Megemlékezzünk hát a muzsikusokról,
Ne feledkezzünk el a füstös fiakról,
Amit nekik szántak, ide tegyék elém
.....

Én pedigis velük mindjárt ráhuzatom,
Ha pedig nem húzzák, mindegyre nyúzatom,
Bőrüket kaptára, sámfára vonatom,
Kordovány képibe mind elárulgam.

17. A hitre kérés

Tisztelt lakodalmi kör, minthogy már mindenki
előtt tudva vagyon, hogy a mi kedves atyánkfia fel-
találván ezen nemes és nemzeti házat és feltalálván
benne az ő tulipánját és el is jegyzé magának nőül
Borát, kéreti jó uram kegyelmeidet hogy ha magu-
kat megaláznák, fáradságukat nem sajnálnák, az Isten
szentegyházába megjelenjenek, hol az kettejük arany
lánczával egybeköttesük eloldthatatlan lészen.

18. Hitre indul, búcsúzik
Már Isten hozzátok, kedves jó szüleim,
Engemet nevelő kedves jó dajkáim
Az Isten addig maradjon veletek
Míg az Úr házába hitmondani megyek.

Most nem mehet senki a páros életre,
Míg hit által nem lesz egybekötterése.
Az erősségen Istenünk segedelme
Isten hozzátok, Töletek elváltak kedves
jó szüleim.

19. Mikor a vendéget meghívod (a lakodalmás háztól)

Szerencsés jó napot kívánok, örülök ha frissen
tisztelhetem kegyelmeidet, nemkülönben a mi

örömlegényünk én általam tiszteli kegyelmeteket és azon kéreti, hogy ha olyan szívesek lennének, hogy az ő kegyelme tiszteletére eljönni nem terheltenének egy pár öröm pohár bor köszönésér, e végett megjelenni. Igen szívesen fogadná mint rokonait.

Kezemben a korsó, jó bor vagyon benne,
Várja a menyasszony is ha rákerülhetne.
Még a vőlegény is gondolom rámenne,
Máris hozzányulna, ha előtte lenne.

Isten áldása ez, azért bátorsággal
Ki-ki hozzálasson örömmel, vígsággal,
E házban ne legyen senki komorsággal,
Ne töltse az időt bús szomorúsággal.

Az én bizodalmas gazdám azt kívánja,
Ki ebből részt veszen, egészség utána,
Hogy a hideg csömör ne¹⁹⁶
Magam is kívánom, egészség utána.

24. Káposzta előtt
Káposztát is hoztam, mert nekem úgy tetszik,
Mellyel sok éhgyomor, tudom, hogy megtelik,
Az ifjú diákok azt igen szeretik,
A barátok, legtöbb, olajjal is főzik.

25. Kása feladásakor
Itt van a kása is egy kis pecsenyével,
A kinek foga nincs, rája az inyével.
A ki ebből eszik, fizet erszényével,
Mert majd megdöfődik a kalán nyelével.
De azért csak tessék bátran az uraknak,
Akkor diskuráljunk arról, hogy hamar jóllaktak.

26. Más ételhez
Utoljára jön már a kitoló kása,
Jó ízű, mert mézes, nem tom, hol van mása.
Ki döfölést szenved, önnön maga bánja.

27. A menyasszony biztatása
Menyasszony asszonyom, miért olyan szomorú,
Hiszen régen elmúlt a török háború,
Ha már én menyasszony vagy mi a kő volnék,
Enném, innám, aztán virradtig táncolnék.

28. A vőlegény biztatása
Hát vőlegény uram min töri a fejét,
Tán hogy belepte a hó a háza tetejét.
Sohase törődjék, a bút hagyja másra,
Imhol egy korsó bor, igyunk a rovásra.

20. A szakács asszonyunknak kásapénz kérés
Bezzeg jó Uraim, szomorú hír vagyon,
A szakácsnének keze sebesüle nagyon.
Szegény mikor az ételt keverte,
A tűz az elejét nagyon elégette.
Ennek a számára hát erszényt oldjanak,
Garast és petákot öneki adjanak.
Pestről és Budáról flastromot hozzanak,
Hogy mérges sebei jól bégyógyuljanak.

21. A menyasszony felkontyolása
Jó reggelt kívánok e ház gazdájának,
Vele egyetemben kedves násznagyának,
Mind közönségesen a frekvenciának,
Mint az elejinek, úgy az utoljának.
Tekintsenek reám, jaj de pórul jártam,
Ezt a kedves órát régtől fogva vártam,
Ami rajtam történt, régen így akartam?

22. Édes kedves násznagy uraimék! Bölcsen emlékeztetükben kegyelmeteknek, hogy a mi menyasszonyunk a tegnapi napnak estvéli óráján az éjjeli nyugalomra elmenvén, ő kegyelmét az Úr Isten életben és egészségben felvirrasztotta, és a miképpen látják kegyelmetek, ökigyelme feje az asszonyi rendnek tisztességes födelével bé is fődöztetvén. Melyet is kívánom, csendes békességgel viselhessen holtig, kívánom egészséggel szolgálhasson Istennek, drága kegyességgel s egész emberséggel szolgáljon, hasznára legyen kegyelmeteknek is.

23. Vacsora felköszöntés
Azt kiáltja szájam, legyetek csendesek,
Hogy elvégezhessem dolgaim rendesen.
Annak szolgálók én házánál szívesen,
Aki szépen mulat és becsületesen.

Minthogy házatoknál ígéretet tettem,
Hogy kedves gazdámtól itthon megérttettem,
Étetl, italt nektek szívesen ígértem,
Melyeket már most(an) kezembe is vettem.

¹⁹⁶ Olvashatatlan szó.

29. Más

Hogy a táborban puskaapor helyébe
Mákot hintenének bőven a mellére,
Bizon az a legény minden este nyelné,
Ne vonogasd magad, állj a többi közé.

30. Más

Kilencz pusztá falut akárki átjárhat,
Míg ilyen löcslábú, nyalka tagút láthat.
Jaj lesz a lábával, ha elibe akad,
Met a pofájával a nyaka szétszakad.

31. Más

Vagy nyerek, vagy veszteket, szerencsét próbálok,
Még egy derék legényt közünkbe buzdítok.
De ha kezet nem ad, ugyan mit csinállok,
Én biz haragomba majd csihánt kaszálok.

32. Más

Magam es még könnyű friss legénke voltam,
Friss majom módjára lóhátra ugrottam,
De már úgy megülök akármék paripán,
Valamint áll tövén a kinyílt tulipán.

33. Más

Talpra magyar, lóra szász,
Menni nem tud, mássz tovább.

34. Mikor a leányos¹⁹⁷ indul a vőfély, így beszél
Ismét legelsőbb is elmegyek, próbálok
Amíg el nem jutok dolgomnak céljához.
Kész vagyok mindenkor bátran menni harcra,
Minden jót kívánok e királyi házra.

35. Mikor a leányos házhoz érsz, így beszélj
Örülök, hogy látom friss jó egészségben
Királyi házának lelki ismeretében.
Kívánok mindenben állandó szépséget.
Mostan majd átlépek e háznak küszöbét.

36. Párta felköszöntés

Legyen áldott az Úr a ki élteteket,
Eddig megtartotta egészségeteket.
Be nem borította gyásszal fejeteket,
Ezután is híven őrizzen titeket.

Mióta kimentem, nagy viadalt láttam,
Kukoricza szárat, torzsát sokat vágтам,

A nagy viadalban, szinte elfáradtam,
A vár tetejére keményen felhágтам.

Valakik itt vagytok, rám figyelmeztetek,
Mint egy derék vitézt, engem úgy néztek,
Bátor ember vagyok, nem félek tőletek,
Éles fegyveremtől meg ne ijedjete.

Éles fegyveremnek megtompult az éle,
Násznagy uram láttam erősen szemlélte.
Nem tudok köztetek senkit kiismerni,
.....¹⁹⁸

Most szalmavarából érkeztem hozzátok,
Derék vitéz vagyok, amint láthatjátok.
Beszédemet, pajtás, jól meghallgassátok,
Előbb egyet innám, ha nem sajnálnátok.

Mihelyt a vár tetejére a lábam rátettem,
Mindjárt reám lőttek, attól csak szédültem,
Hogy szólott a fegyver, attól megijedtem,
Csak egy kicsibe múlt, hogy vissza nem estem.

Már igazat mondok, eddig csak tréfáltam,
Nem esett hiába, hogy ismét megváltam.
Nálam a korona, amelyet találtam,
A kardom hegyén van, melyért kardot álltam.

Minthogy fáradságot szereztem magamnak,
Levettem fejről szerelmes húgomnak,
Akinek pénze van, váltsa meg magának,
De ingyen ugyan én nem adom másnak.

38. A táncz kezdetére

Becsületes ifjak, kik itt jelen vagytok,
Felszabadul a táncz, de úgy vigyázzatok,
Hogy a becsületet el ne tapodjátok,
A ti mulatástok, mely itt végbe megyen,
Isten előtt kedves, tisztességes legyen.
Távozzék tőletek búbanat és szegyen,
Nemes kompánia, ezt kívánom, ámen.

39. A bor elfogyása

Édes násznagy uram, elfogyott a borunk,
Higgyék el kelmetek, kihullott a csapunk.
Hanem öt-hat garast mi is ne sajnáljunk,
Gazdánk jóvoltából immár ettünk, ittünk.

¹⁹⁷ Leányos házhoz.¹⁹⁸ A lap szakadása miatt hiányzik egy sor.

Legények, a szépet csak itten csaptátok,
De ott kint a nagy kár, még nem is tudjátok.
Hogy egy tarka macska kirúgta a csapatot,
Borunk egy toborzó káplárnak felcsapott.

Kifolyt a hordóból, amint kiszabadult,
Le az utcán végig, katonának indult.
Hanem azt a macskát, jertek, verjük agyon,
Ő okozta, hogy a hordó kongjon nagyon.

Na, most már ne féljete, hozok bort eleget,
Mert már a molnárok betörték a jeget.

40. Ajándék adásra felszólítás
Hogy a másik után mostan kalandoztam,
Onnan kegyelmednek egy tyúkgégét hoztam.
Aki küldte pedig, velem azt izente,
Velem pedig ugyan szívesen beszélte,
Hogy ha ajándékát szívesen fogadja,
Háromezer tyúknak nyakáért nem adja.

Hogy a kegyelmed friss s jó egészségének
Jobban örült mint száz olyan gégének.
Én is azt kívánom, friss jó egészsége,
Állandón maradjon úgy a békessége.

41. Pohárköszöntés
Áldja meg az Isten ez háznak gazdáját,
Melléte leendő tisztas gazdasszonyát,
Áldja meg az Isten számos csemetéikkel,
Mint a tulipánfát számos levelével.

Felsütött a hajnal piros sugarával,
Áldja meg az Isten minden javaival,
Mint kertben a rózsát vizes harmatjával.

Adjon Isten erőt, hogy nyerhessünk
Boldogságot Krisztus urunk előtt
A jó Isten ne hagyjon el,
Színe elől se zárjon el,
Adjon erőt amíg élünk,
És áldást, hogy tisztelhesük,
Barátságot, áldást,
Tisztelhesük egymást.
Szervusz, magam,
Ereszd nyakam,

Fogadd hasam,
Éljen halálig köztünk az igaz barátság.

42. Borköszöntés
Szív vidámításul Isten a bort adta,
Amint zsoltárában Szent Dávid megírta,
Azért hát a gazdánk hordóját kifurta,
Teli kancsó borát ide felhozatta.

Azért hát e borból mindnyájan igyanak,
E lakodalomban vígan mulassanak,
Egymásra köszöntve vígan daloljanak,
De pár pohár borocskát nekem is nyujtsanak.

43. Borkérés
Násznagy asszony, gyöngyvilójám,¹⁹⁹
Köszöntsön egy pohár bort rám,
De vizet ne töltsön belé,
Mert kedvem eltűnik tőle.

Egyszer ittam vizet, el akart a halál vinni,
Már hordjon jeget, csónakot tartson,
De a számba ne akadjon.
Azóta bor tart engem,
Hogyha egy nap nem ihatom,
Azon van szörnyű bánatom.

44. Páros beszéd
Jónapot, vitézek, tőlem ne féljete,
Hogy ez házba jöttem, szemembe nézzetek.
Majd olyan dologra fakadok, higgyétek,
Amilyent felőlem soha el nem hisztek.

Kérdhetné valaki, mit hoztam Rómából,
Beszélek én mindjárt filozófiából.
Sokat jártam, tudok hírt mezopotámiából²⁰⁰
Tudok tanítani a filozófiából.

Ahol hallasz ebet tyúkudvaron,
Borzas szörnyű macskát ágyon avagy puczkon,
Szennyes, mocskos vánkost s lepedőt az ágyon,
Hidd el ecsém, hogy ott keringő az asszony.

Hol virradtig nyugszik az asszony az ágyba,
Lánya is addig aluszik, nem bánja,
És reggel felkelvén, a kenyeret vágja,

¹⁹⁹ Violám, népies elnevezés.

²⁰⁰ Az eredeti szövegben kisbetűvel írták. Mivel ez az írásmód jelzi,

hogy nem ismerte az író a Mezopotámia nevet, így – mint műveltségi szintet jelző elemet – kisbetűvel hagytuk e földrajzi nevet.

Cseppet sem lesz jobb a lánya, mint az anyja.
 Az hol a gyermekek nagy későn ébrednek,
 Ki sem nyílik szemük, s már kenyeret kérnek,
 És mosdatlan kézből kenyeret is szelnek,
 Ne keresd ott hírét a tiszta életnek.

Az hol a guzsalyból gyakran tüzet tesznek,
 Tavasszal ott vásznat nem fehérítenek,
 Amelyik gazdasszony tálát akkor mossa,
 Mikor éppen megfőtt a sóatlan kása,
 Az asztalhoz ülvén, tányérját vakarja,
 Annak a tányérját ne kérd el a torba.

Amely leány esméig borzos fővel szítál,
 Fején a lisztláng mint malompor megáll.
 És miként nappal jár, éjszaka is úgy hál,
 Ki ott leányt keres, igen rosszra talál.

Esmég amely leány a tehenyét feji,
 Akkor mikor más már a csordába üzi,
 A tejszűrőt pedig pad alatt keresi,
 Nem kár, ha kérető azt el is kerüli.

Mindnyájan kedvesim, kik ez házban vagytok,
 Ily szép versmondónak sustákat adjatok.
 Minden lépésre áldást kívánjatok,
 Kívánom, békével aztán maradjatok.

45. Pohárköszöntés
 Mint a habok, oly sielve tűnnek éltünk napjai,
 Mint a rózsák, úgy hullnak le életünk virágjai.
 Örülök, hogy felvirradtál vagy elértél feltett
 célod napjára,
 Kívánom, hogy örömmel érj annak végórájára
 Mindenféle áldással vegyen körül a jó ég,
 Házatokban lakjék boldogság, meglegedés,
 csendesség.
 Távozzék tőletek minden váratlan csapás
 Adjon az elmúlt év után kíváncsú napokat,
 Állandó friss egészséget adjon Isten, kívánom,
 Magam pedig jóindulatodba tiszta szívvel
 ajánlom.

46. Más
 A virtusok hív lében
 Szállja öröm naptokot
 Boldog idők kebelében

Töltsd örömmel azokat
 Ki azt mondja, a fárságnak vége,
 Így az jókedvnek is már vége.
 Jókedv lakozzon vidámságban
 Bármikor kinek magyar szíve vagon
 Vigan lenni ily alkalom
 Ohajtja szívem nagyon.
 Téged bizony meg is illet részünkről a szeretet
 Mely minket ide vezetett győződj meg
 Ily egészséges vidám napokat, meglegedve
 számosokat kívánok
 Magyar és családi körbe légy nevetéseknek
 tükre örökre. Éljen!

47. Derék vitéz vagy te egész termetedbe
 Füzfa kard illenék látom a kezedbe.
 Régen kerestelek, most jutsz az eszembe
 Lepjen meg a fehér köldökű bolha sarka

48. Más
 Kik enyimek vagytok, jertek, fogjátok el,
 Valjon mit csináljak ezer rossz emberrel,
 Vágj a pofájába bár a balkezeddel,
 Hogy lógjon az orra, lóduljon ezennel.

49. mit beszélsz te s....
 Most mindjárt kardot rántok
 Kettőt-hármat vállad közé rántok
 Hogy a czondrácskádból mind kihull az ontok.

50. Más
 Oh te szájmosó ficska
 Majd kikenem-fenem fekete pofádat,
 Tarisnyába raknak, mint egy disznólabát.

51. Más
 Látom a garatra hogy jól felöntöttél
 A szekszárdiból jól behörpentettél,
 A házasság ellen azért beszéllettél,
 De azzal még engem el nem hitegettél.

52. Más
 Tudjátok-e, hol van a tokaji pusztá,
 Ahol nainyátok egymás haját húzta,
 Ottan főzték néktek bőven a káposztát
 Mitől nainyátok elbődülte magát.

Kovásznai székely lakodalom

Leánykérés:

Az ismeretség lassacskán megy. A legény sokáig jár vizitába (guzsalyosba). Együtt járnak templomba, sokadalomba, tánkra és minden mulatságra. Mielőtt a legény megkérné a leányt, a leány rokonai révén megtudakolja, hogy hozzá adnák-e a lányt. Kedvező válasz esetén saját szüleivel közli szándékát.

Az ünnepélyes megkérés előtt a leány rokonai előbb elmennek háztűznézni a legényesházhoz. Bezeg – mivel a legényes ház értesítve van a háztűznézőkről – van dolog. Mindent szépen rendbehoznak, a hiányosságot – ha másként nem lehet – kölcsönkéréssel pótolják.

Megérkezvén, a háztűznézők beköszöntenek és egy kis nyugalomra bekéredzenek, de furton-furt kutatnak benn a házban, künn az istállóban, csűrben, mindent alaposan megnéznek, azután következik egy bőséges lakoma. Majd visszatérve közlik a lánnyal a tapasztaltakat.

Ezután, amint én láttam, következik az ellenpróba. A legény hozzátartozói ellátogatnak az előre kirakott „parafernum” meglátására, de újabban a parafernum meglátása csak az ünnepélyes megkéréskor, az eljegyzés alkalmával történik, mikoris a leány hozományáról jegyzéket vesznek föl, melyet a megkérésnél jelen voltak mindenki aláír.

A parafernum levélbe minden apróra beíratik, mit a leány az új házhoz visz. A leánykérést lásd O(rbán) B(alázs) III. 151. Mondókák.²⁰¹

A parafernum tárgyai: tehén, kész gabona, bútorok, párna, paplan, ágy, asztalterítők, keszkenők.

Ruházat: rokolyák, ingvállak, vizitkák, nagykendők, fejkendők, előruhák (surcok vagy kötények), bundák, kisingek, pendelyek, cipő, csizma, fehérnemű.

Végváznak (tűrésváznak), lepedők, párnahéjak, abroszok, asztalkendők, zsákok, tarisznyák, evőeszközök, konyhaedények, kertmunkáló szerszámok.

Mindkét alkalommal tánc is esik: Játéktánc és párnatánc.

Ennek utána a lakodalom úgy néz ki mint O(rbán) B(alázs) III. 151-ben.

Az hol az gyerekek későre ébrednek, / Ki sem nyílik szemök s már kenyeret kérnek, / És mosdatlan kézről kenyeret is szelnek, / Ne keresd ott hírét a

tiszta életnek. // Az hol a guzsalyból gyakran tüzet tesznek, / Tavasszal ott vásznat nem fehérítenek, / Az hol a varrottast boltból veszik készen, / A kézi munkának becsülete nincsen. // Az mely leány es-még borzos fővel szítál, / Az fején a lisztláng, mint malompor megáll, / És miként nappal jár, éjszaka is úgy hál, / Ki ott leányt keres, igen rosszra talál. // Esmeng amely leány akkor kezd el fejni, / Mikor más tehenyét a csordába üzi, / A tejszűrőt pedig pad alatt keresi, / Nem kár, ha a kérő lakását kerüli. // Mindnyájan kedvesim, kik a házban vagytok, / Példás rendjét közelről láttátok, / A tiszta életnek mását találtátok, / Az egész háznépre áldást kívánjatok.

A vidáman folyó estebéd közben az ifjú ember szülei is módot találnak, hogy meghívják a legény háznépét az egész vendégsereggel barátságos ebédre egy kitűzött napra. Elengedhetetlen volt ez a legényesháznál való háztűznézés is, főleg ha a legény másfalusi volt, melyre még a koma és komaasszony is pontosan megjelentek a leendő násznagy és násznagyasszonnyal egyetemben. Ha volt a leányosháznál készülődés, de bezzeg volt az ifjúembernél is erős készülődés, csattogás-pattogás, hogy még akkor sem volt külömb, mikor Tulutóék a szép Palkó helyett egy éjszaka a nagy állat erdőt kivágták, a helyét felszántották, haricskával bevetették és szemlátomást megnőtt, megérett, a haricskát le is kaszálták, ki is csépelelték, meg is örölték, főztek is abból egy istenes haricska puliszkát, melyet meg is emlegetnek a kovásznaik. Az udvar, az istálló, a csűr rendbehozása sok dolgot adott, és biz azt ha némi hiányosság fordult volna elő a felszerelés körül, teszem azt, ha hiányzott volna egy-két borjú vagy csitkó, egy hordó szekér vagy más ilyen, azt ha másképpen nem, kölcsönkéréssel is felpótolni kellett, mert a sok háztűzlátó ugyan körülkászálta a házat és besyámoltak a látottakról a leány szüleinek.

De a legény szülei is kitettek magukért, olyan nyárson sült malacpecsenyével kínálgatták a vendégsereget, hogy annál csak a pompás kürtöskalács ha finomabb volt, és sűrűn ürült a Küküllőmentérről még a tavaly hozott jóféle borral telt korsó vagy annak hiányában a jóféle mézes gabonapálinka, esetleg a frissen főzött édes sör.

Feloldódik nyelve a leendő vőfélynék és pohárköszöntőt mond:

²⁰¹ Az előadás alkalmával bizonyára itt a vőfélyversekből felolvas-hatott valamit.

Becsületes, nemes, kedves társadalom, / Engedelmet kérek, ha netán zavarom. / Hogy elvégezhessem dolgomat én immár / A házi népekért egy pohár bort innám. // Ez háznak gazdáját áldja meg az Isten, / Tisztas életpárját vele egyetemben, / Mint a pátriárkák, úgy élnek ők ketten, / Jó példát mutatva, élnek békességben. // Boldog, kit úgy megáld Isten öfelsége, / Vagyon jó hívséges, gondos felesége, / S gondos feleségnek iparkodó férje, / Ezt nekem szívből mindenki elérje. // Az ilyen házasság család büszkesége, / A boldog életnek jövő reménysége, / Ifjak előtt álló élet példaképe, / Istenes életnek igaz kedvessége. // Becsületes ifjak, kik itt jelen vagytok, / Poharat ürítve, szómot fogadjátok, / A házasság életre magatok szánjátok, / Éljent velem együtt hármat kiáltsatok. // Szervusz magam, / Ereszd nyakam, / Fogadd, hasam.

Aztán szó esik a dús lakoma közben arról, hogy mivel Isten rendeléséből páros életet kell élni, a ház ifjú vitéze pedig kívánva sem kívánhatna külön életársat mint vendég uramék leánya, ha meg nem vetnék, mához egy hétre estére tisztas házukhoz nász-

nagyával, násznagyasszonyával, vőfélyével tisztességgel beköszöntene leánykérésre.

A leány atyja úgy felel, részükről vagyon a megtiszteltetés (...), mire aztán az örömapa felel ily formán: Tudjuk, hogy Jóska derék, szorgalmas fiatal ember, és azt is most már, hogy a fiatalok jó szívvel vannak egymáshoz. Örömmel bízzuk reá leányunk jövődjét, és felszólítsuk, váltsanak jegyet.

Az ifjú ember ekkor, az ősi szokásnak megfelelően, anyagi módja szerint ezüst vagy aranypénzt ad a leánynak, 1 vagy 2 forintot, aranyat, a leány pedig az ifjú embernek átadja a jegyruhá, ami keszkendő s 1 ing volt.

Úgy bizony, kész pénzen vette meg a legény a leányt, amin nem kell csodálkozni, mert az összehasonlító néprajz nevű tudomány ugyan alaposan kiderítette, hogy a leányvétel szokása majdnem az egész földkerekségen egyformán szokás volt, egészen napjainkig.

A jegyváltás után ugyan alaposan megkötötték a rokonságot, de mielőtt a válogatott ételekből álló vacsorához ültek volna, megírták a parafernum, vagy ha jobban tetszik, a móringos levelet. (...)

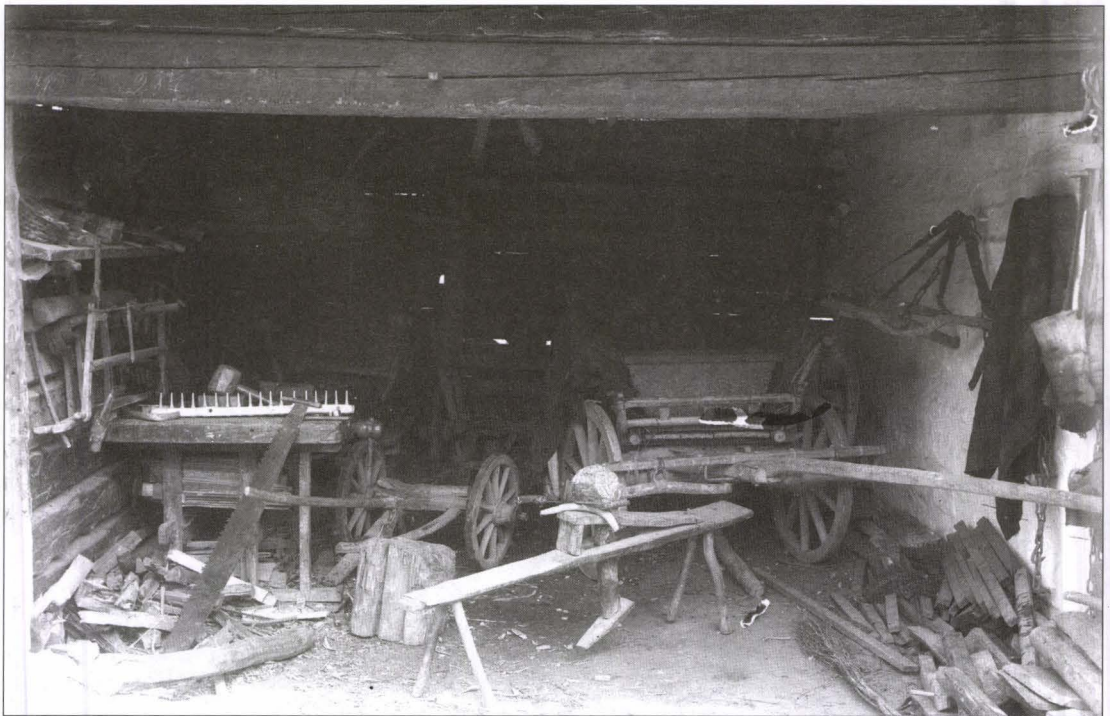
43. kép Kovászna-vajnafalvi román lakodalom, 1920-as évek, RL. SZNM fototékája, Neg-50-152-es jelzet

44. kép Kovászna-vajnafalvi román lakodalom, 1920-as évek, RL. SZNM fototékája, Neg-50-77-es jelzet

45. kép Kovászna, Butyka Elek szekérszíne, 1912, RL. SZNM fototékája, Neg-50-72-es jelzet

46. kép Kovászna, Vajna Dénes szekérszíne, 1912, RL. SZNM fototékája, Neg-49-1-es jelzet

47. kép Kovászna, Némethi asztalosmester tükör- és képrámája, RL. SZNM fototékája, Neg-21-14-es jelzet

48. kép Kovászna, Fullner Károly asztalos által készített szekrény, RL. SZNM fototékája, Neg-50-76-os jelzet

49. kép Polgári viseletbe öltözött nők Kovásznán, 1911, RL. SZNM fototékája, Neg-50-119-es jelzet

50. kép Kovásznai betlehemesek, 1920-as évek, RL. SZNM fototékája, Neg-50-156-os jelzet

8. MAGYAROS DÍSZÍTMÉNYŰ MENNYEZETFESTÉSEK HÁROMSZÉK VÁRMEGYÉBEN²⁰²

Régi dicsőségünk emlékeinek kutatói, kulturális rátermettségünk bizonyságainak összegyűjtői előtt már majdnem fél százada, hogy feltűnt régebbi templomaink lapos deszkamennyezetének sajátos díszítése. A lapos deszkamennyezet tulajdonképpen a keresztény templomépület ősi alkalmazásai közé tartozik.

„Az ókeresztény templomoktól a korai román templomokig, tehát abban az időben, amikor az építőművészet technikája még nem fejlődött annyira ki, hogy a templom terjedelmes hosszanti hajóját beboltozhatták volna, a legtöbbször ez a szerkezet adja meg a templom belsejének felső befejezését.” – írja Éber L. Dr. Ráth K. Iparművészet című műve II. Kötetének A bútor című fejezetében. Egyet kell értenünk vele, midőn a hazánkban még most is nagy számmal található ilyenmű díszítményekről szólva konstatálja: „A magyarországi templomok famennyezetek közvetlen kapcsolatban állanak ugyan az ilyenmű (ti. ókeresztény) régi mennyezetekkel, de sokkal fiatalabbak. Még a legrégebb sem megy vissza a XV. század második felén túl, legnagyobb részük meg éppenséggel a XVII. és XVIII. századból való.”

Készítésüket vagy a technikai képzettség hiánya, vagy a kellő anyag, esetleg anyagi eszközök híjával magyarázza Éber vagy más mód – esetleg az ellenség által szétdőlt vagy leégett templom helyreállításánál rögtönöztek ilyen mennyezetet. Ehhez mi – ha a földrajzi elterjedtséget figyelembe vesszük – mint létrehozó faktort a lábra kapott divatot sorolhatjuk fel.

Már Éber kiemeli, miszerint a magyarországi ilyenmű emlékek földrajzi elterjedtségük szerint – három nagy csoportba osztályozhatók, mi úgy sejtjük, hogy jellegük szerint is éppen e hármas csoportba oszthatók be. Legtöbb Erdélyben fordul elő, legkevesebb a Nagyalföldön és Dunántúlon.

Az irodalomban ismert erdélyiek közül a Gógánváralja (XV. Század második fele), Csíkdélne (1613),²⁰³ Dálya, Magyarfülpös (1642), Homoród-szentmárton (1664), Csíksomlyó, Énlaka (XVII),

Póka (1666), Deés (1720), Ajton (XVIII. vége), Nagy- és Kiskede (XVIII. vége), Ketesd, Magyarbikal, Magyarvalkó, Magyargyerőmonostor, Gyerővásárhely, Bánffyhunad, Magyarókerék (1746), Bodonkút (1751), Nagypetri, Sztána, Damos, Kiskapus, Daróc, Farnos templomaiban s a háromszékiek közül a Köpec (1767), Maksa (1766) templomaiból ismerteket említem az említendő zabolai, barátosi, szacsvai, kézdimartonosiakon²⁰⁴ kívül.

A felsőmagyarországi csoportból a Vibornya, Gyula, Megyaszó, Noszvaj, Mezőcsát templomaiban lévőket említve az elég szép számmal találhatók közül, és az Alföldről és Dunántúlról Abony, Nagykörös, Vilonya, Sály. Szmeccsány megemlíti, miszerint az erdélyi csoporthoz tartozók közül a gógánváraljai, makasai, nagy- és kiskedei, bodonkúti, barátosi, a többiek közül a megyaszoói, mezőcsáti, nagykőrösi, vilonyai, sályi, töki nyertek hazai múzeumainkban elhelyezést.

Az irodalom tanúsága szerint a legtöbb, legrégebb és legszebb mennyezetfestmény az erdélyi csoportban található. A gerendázatban elhelyezett, keresztgerendák által alakított, néha négyzetes, legtöbbször téglalakú mezőkben elhelyezett deszkázatra a legtöbb esetben növényi díszítő elemekből magyaros ízléssel alkotott kép van festve, leginkább piros, fehér, kék, zöld, sárga színekkel. Régi népies díszítőművészetünk eme fennmaradt emlékei még több díszítő elemet mutatnak föl, mint festett bútoraink. Huszka a csíkdélnei (1613-ból való)²⁰⁵ mennyezet ismertetésénél azt mondja: „a négyzetekben mintegy 14 díszítő motívum ismerhető, bár a renaissance acanthus virágaival és leveleivel meg különböző rosettaival váltakozón jönnek elő az egyes magyar díszítmények. Megpróbáljuk ezekben a mennyezetfestményekben a pávaszemcses díszítő elem mellett (---)²⁰⁶

Az irodalomban már ismertetett háromszék-megyei mennyezet festéses templomok közül most azabolai ref. templomról akarok megemlékezni. (51–60-as kép)

A zabolai várkastélyos csúcsíves stílusú ref. templom a hajdani zabolai vár helyén áll és hihetőleg annak anyagából épült föl. Eredetileg bolthajtással épült, mit a még most is meglévő oldaltámaszok és belől a szentélyben meglévő gyámkövek igazolnak.

²⁰² Befejezetlen előadás vázlata, melyben – a címtől eltérően – nem pusztán háromszékiek, de erdélyi és magyarországi festett famennyezeteket is számbavesz.

²⁰³ A csíkdélnei templom mennyezete, amint a későbbi kutatások megállapították, 1673-as datálású.

²⁰⁴ Nyilvánvalóan Kézdimartonfalváról van szó, nem Martonosról, amelynek templomában nem volt kazettás mennyezet.

²⁰⁵ Lásd előbb.

²⁰⁶ Szakadt laprész.

A templom falainak vastagsága 1,30 m már elárulja, hogy maga a templom is védelmi mű volt. A boltozat magasságán felülnyúló falazaton még Orbán Balázs báró felvétele alkalmával (1868) láthatók voltak köröskörül a felfelé metszett körídomú lőréses, s csak a legutolsó renoválás idején rakattak be azok, de megmaradt körös-körül ezen falazaton a falak színvonalán kívül szökő rág nyílású félkörös fríz; ahol a fríz fogai a külső oldaltámaszokkal egybe vannak fogva, ahol pedig nincsenek oldaltámaszok, ott consolokra van levezetve. Hogy valóságos védelmi mű volt a fal, a fríz félköralakú nyílásában akkor még meglévő zúzóüregek is bizonyították, ma már ezek is be vannak tömve. A templom teljes hossza a falakkal együtt 33,1 méter, ami már mutatja, hogy a jelentősebb nagyságú templomaink közé tartozik. A hajó hossza 18,5 méter, magassága a mennyezet deszkázatig 8,5 m. A szentély hossza 12 m, magassága pedig 7 m, szélessége mindkettőnek 8,5 m. A hajót a szentélytől csúcsíves diadalív választja el. A templomban még ma is őrzik a falból kivett csúcsíves ízlésben készült szentségtartó fülkét. Déli oldalán eső 5 ablaka közül 4 csúcsíves ívezetű, a karzatra szolgáló ötödik kis ablak köríves díszművezetét a kettős félkörív fölé helyezett körív szolgáltatja. A hajón lévő két ablak csúcsíves, egyiknek díszművezete a kettős csúcsív fölé négylevelű lóhere, másiknak pedig a kettős csúcsív fölé helyezett kör alakzat, melyben eredetileg kereszt volt helyezve, de a legutolsó renováláskor – mivel az egész mű a földrengés által megrepesztett – onnan kitörvén eltávolították. A szentély két csúcsíves ablakának díszművezetét a kettős csúcsív fölé helyezett kör illetőleg két körív alkotja. (---)²⁰⁷

Mezőcsáti ref templom, mely az Iparművészeti Múzeumban nyert elhelyezést.

Az Alföldön és Dunántúlon csak kevés van. Abony, nagykőrösi ref templom (Nemzeti Múzeum régiségtára), Vilonya (Veszprém megye) ref templom (Nemzeti Múzeum), Sály (Veszprém megye) ref templom (Iparművészeti Múzeum), Tök község (Iparművészeti Múzeum).

Erdély:

Bodonkúti mennyezet képek Szádeczky Lajos dr ref templom (EKE²⁰⁸ Múzeum) – Asztalos Szász Lőrinc (Umling) – ő készítette a dési ref templom kórusát is. Tülnyomó a növényi díszítmény, sok tulipán, rózsza, cserepes virágok. Vannak állatalakok is. Legérdekesebb az Isten mindenható hatalmát jelképező szem kép (Isten szeme), 8 ágú csillag közepében.

Malonyay *A magyar nép művészete I.* kötetében Nagypetri-i, sztánai, bánffyhungyadi, magyarókeréki, damosi, jákótelki, kiskapusi, daróci, magyarbikali, farnosi, győróvásárhelyi stb templomok mennyezetfestményeiből mutatványokat közöl.

Gogánváraljai – Szépművészeti Múzeum

Maksa – Iparművészeti Múzeum

Nagy- és Kiskede – EKE Múzeum²⁰⁹

Megyaszó – Miskolci Múzeum

Mezőcsát – Iparművészeti Múzeum

Nagykőrös – Nemzeti Múzeum

Vilonya – Nemzeti Múzeum

Sóly – Iparművészeti Múzeum

Bodonkút – EKE Múzeum

Barátos – Székely Nemzeti Múzeum

Zabola – Székely Nemzeti Múzeum²¹⁰

Kézdímartonfalva – Székely Nemzeti Múzeum.²¹¹

Kisküküllővármegye – Gogánváralja. Csúcsíves stílusú, most ev ref templ(om). Először Schultz ismertette. 1903-ban felkerült a Szépművészeti Múzeumba, 48 fakeretbe foglalt négyzet alakú deszkamennyezet. 2. Csoport: tisztán ornamentális 30 db figurális és címerekkel 18.

Ádamosi unitárius templom – 1526 évsszámmal van jelölve. Ez a legrégebb. 56 négyzet, mind növényi díszű. 1694-ben alapos renováláson ment át.

Csíkdeleni templom: 1613-ból.²¹² Huszka ismertette: „A négyzetekben mintegy 14 díszítési motívumot találtam, melyek nagyrészen az eredeti magyar jelleg felismerhető, bár a renaissance acantus virágai-val és leveleivel meg különböző rosetteivel váltakozva jönnek elő az egyéb magyar díszrészletek.” – Már ezen is előfordul a többé-kevésbé díszes edényből kinövő csokor, mely akkora szerepet játszik a magyaros orna-

²⁰⁷ Gyaníthatóan a leírás többi része elkallódhatott. A zabolai mennyezetről készített sok fénykép és a kezdeti bevezető szöveg alaposága szerint nem valószínű, hogy a leírásból csak ennyi készült volna el. A későbbi mennyezetek felsorolása vázlatos.

²⁰⁸ Erdélyi Kárpát Egyesület.

²⁰⁹ Erdélyi Kárpát Egyesület.

²¹⁰ A zabolai református templom kazettás mennyezete nem ke-

rült be a Székely Nemzeti Múzeumba. Csupán ebből a listából láthatjuk, hogy Roediger szándékai közé tartozott a mennyezet múzeumba való beszállítása.

²¹¹ A kézdímartonfalvi kazettás mennyezetnek a Székely Nemzeti Múzeumba való beszállítása szóba került ugyan, de nem történt meg.

²¹² Eredeti évszáma 1673.

mentikában, habár a nagyon elterjedt és kedvelt olasz kora-renaissance motívum változatának látszik is.

A dályai ref templom (Dálya) – magyaros ízlésben komponált virágcsokrok díszítik.

Magyarfülpösi ref templom mennyezetét János asztalos 1642-ben remekelte Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna támogatásával. Szekfű, tulipán, rózsza sok féle változatban.

Homoródszentmártoni templom mennyezetét Szász András asztalos és Muzsnai György festők készítették 1664-ben.

Csíksomlyói Salvator kápolna donga bolt alakú mennyezete szentek alakján kívül növényi díszíté-
nyekkel is tele van festve.

Énlaki unitárius templom XVII. Századból (Muzsnai Gy.) – erősen renaissance jellegű.

Pókai templom mennyezete 1666-ban készült, de 1706-ban újjáépítéskor állíttatták helyre. Igen változatos növényi díszíté-
nyekkel bír.

Dési ref templom karzatát 1720, 1765 évekből Umling Lőrinc (kolozsvári mester) festette.

Köpeczi ref templom – József asztalos készítette 1767-ben. A zöld, piros, fehér és kék színű nagy virágok helyenként ízlésesen sötét lendületesen vannak komponálva.

Maksai ref templom nagy 75 négyzetes mezőből álló mennyezete 1766-ban készült és most az Iparművészeti Múzeumba került. Mindenik négyzet sötétkék alapon feltűnően egyszerű de szép növényi díszíté-
nyeket visel.

Ajtoni ref templom mennyezete valószínűleg a XVIII. sz. vége felé keletkezett, „Hajdu Sámuel és Bét-
si Sámuel két betűletes asztalos mesterek” műve.

Nagy- és Kiskedei unitárius templom mennyezete

a XVIII. Sz. végéről, esetleg a XIX. sz. elejéről való, most az Erdélyi Kárpát Egyesület Múzeumában van elhelyezve. A mezők inkább derékszögű egyenközény alakúak és a mezők festett díszé igen változatos, a díszíté-
nyek többféleségénél fogva figyelemre méltó.

Ketesd, Magyarbikal, Magyarvalkó, Magyargyerőmonostor, Bánffyhunad kalotaszegi községekben Umling Lőrinc festő készített (mennyezetet).

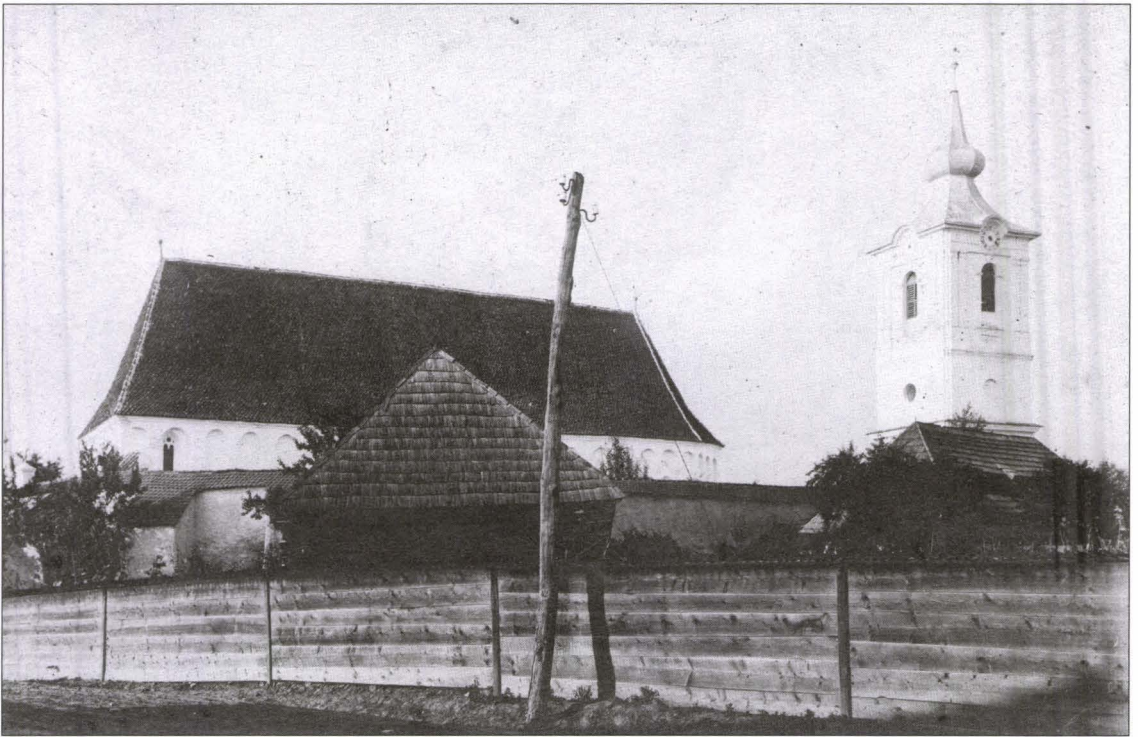
Magyarókeréki 1746-ban készült. 55 mező, mindenik fehér feketével tarkázott alapon sárga keretben pompás színezetű díszíté-
nyeket mutat. A motívumok változatossága igen nagy. Csak 2 mező van figurális elemekkel díszítve.

Barátosi ref templom, kézdimartonfalvi ref templom, zabolai ref templom keresztbe fektetett összecsapozott gerendák közeit töltötték (ki). Egyik kivé-
ve, a barátosi mintájára készült.²¹³

Felső-Magyarország – legrégebb a szmrencsányi, mely Myskovszky szerint 1349-ben épült, és amely nincs felosztva kazettaszerű négyzetekre, és patroirozással készült, de ennél is a növényi díszítő elem a túlnyomó, helyenként keleties jellegű. Csokraiban, palmettaiban, pávaszemes motívumaiban annyi eredetiség van, hogy a meglévők közt joggal tarthatjuk a magyaros díszítőművészet legrégebb emlékei közé. Ilyenszerű éppen a topporcsi(?) pléb(ánia) templom mennyezete is.

Szepes, Sáros, Árva, Zemplén, Borsod megyékben éppen nem ritkák a festett díszű famennyezetek, és ezek nagyon változatosak. Nevezetesebb a vilonyai, szentsimoni, gyulai és legszebb a megaszói ref templomé a XVIII. Századból, melynél a magyaros díszítő stílus minden elemével találkozunk. Ez jelenleg a miskolci múzeumban van.

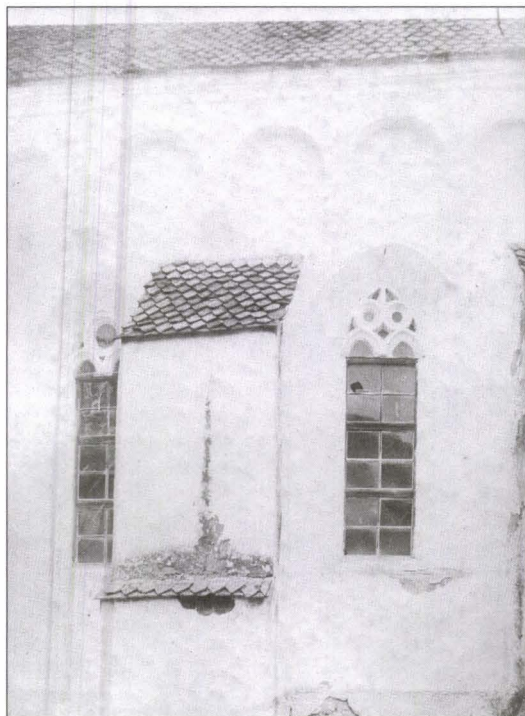
²¹³ A kivétel nyilván a zabolai mennyezet volt. Érdekes, hogy – ámbár látta – a maksai mennyezettel való rokonságot nem vette észre.

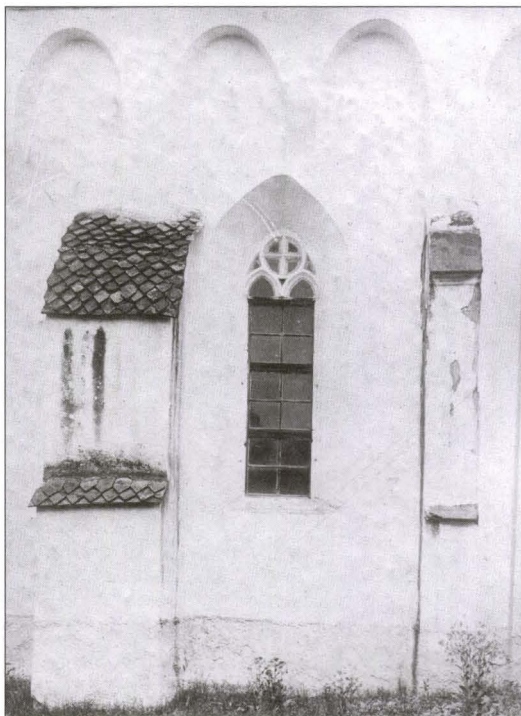
51. kép A zabolai református templom, 1902, RL. SZNM fototékája, 676-os jelzet

52. kép A zabolai református templom portikusza, RL. SZNM fototékája, 673-as jelzet

53. kép A zabolai templom első és második ablaka keletről, RL. SZNM fototékája, 1161-es jelzet

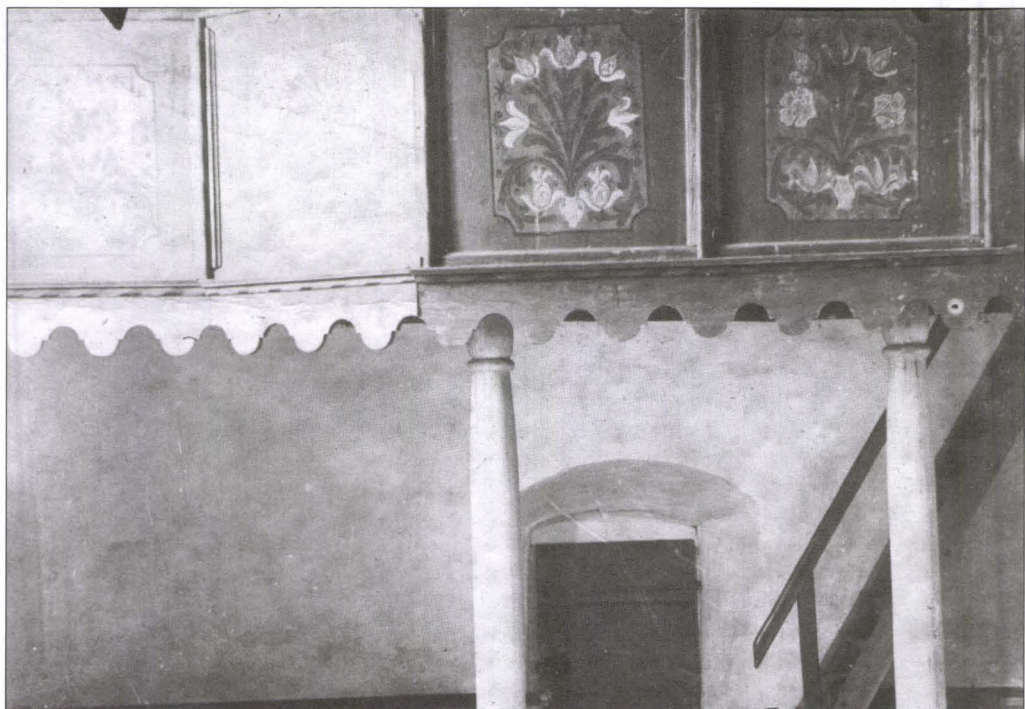
54. kép A zabolai református templom harmadik ablaka keletről, RL. SZNM fototékája, 1160-as jelzet

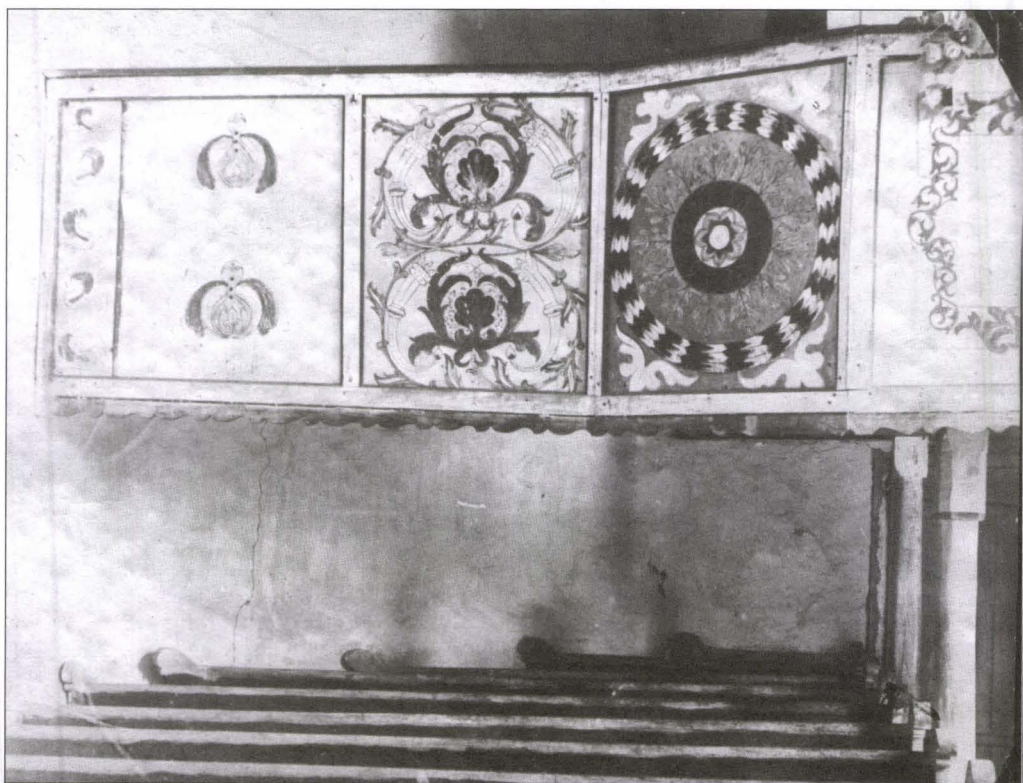
55. kép A zabolai református templom gótikus szentségtartó fülkéje, RL. SZNM fototékája, 1162-es jelzet

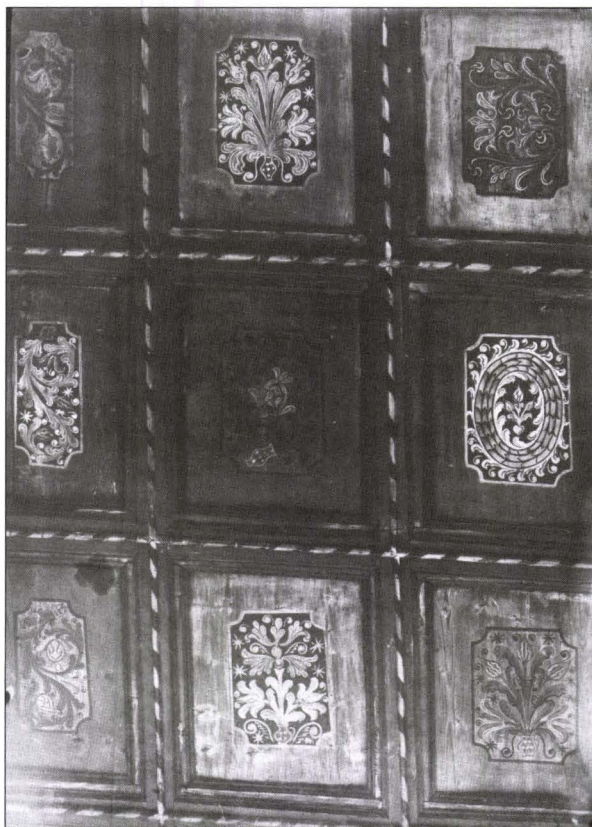
56. kép Zabolai református templombelső, RL. SZNM fototékája, 1159-es jelzet

57. kép A zabolai templom hátsó karzata, RL. SZNM fototékája, 1167-es jelzet

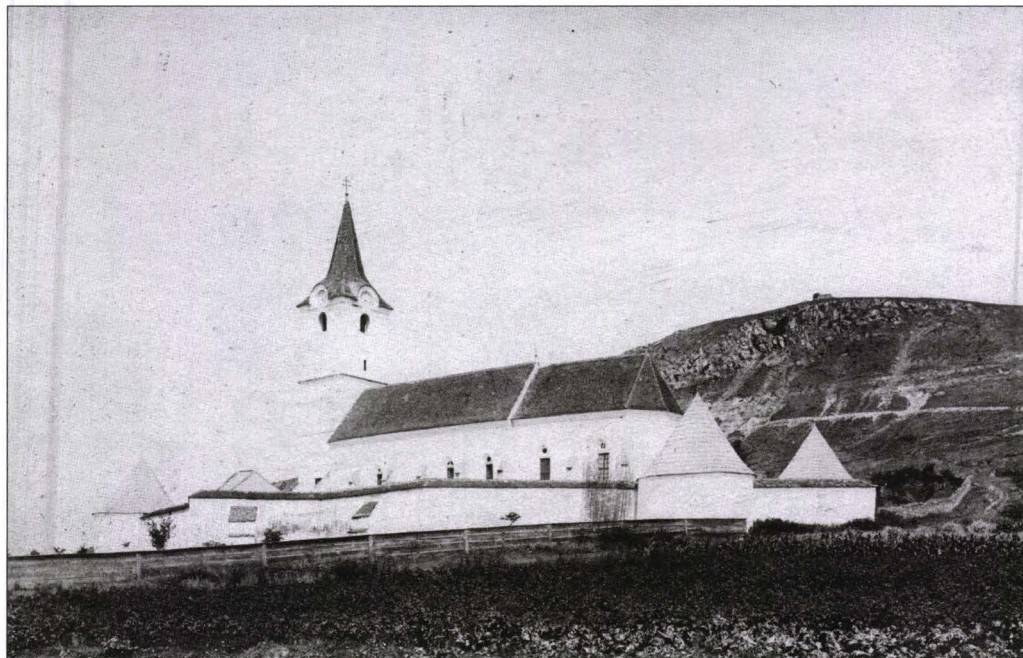
58. kép A zabolai templom orgona karzata, RL. SZNM fototékája, 1168-as jelzet

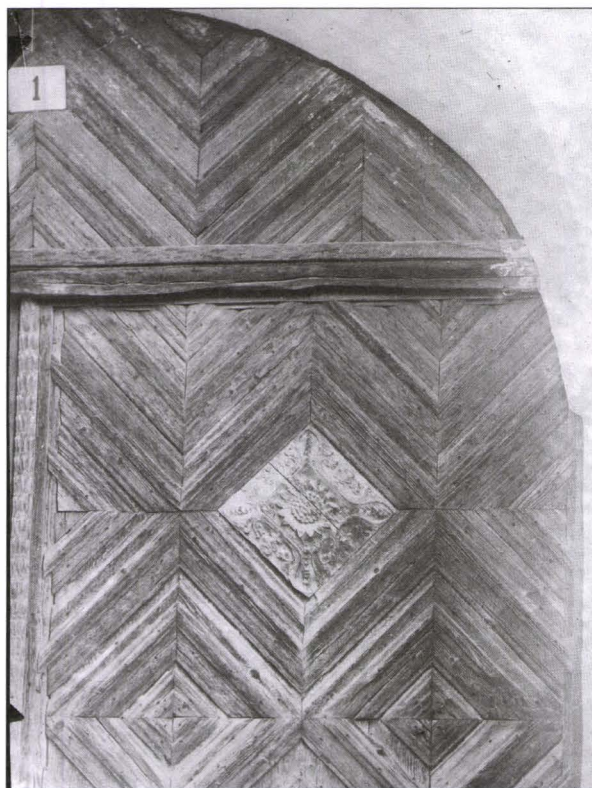
59. kép A zabolai református templom festett mennyezete, RL. SZNM fototékája, 1164-es jelzet

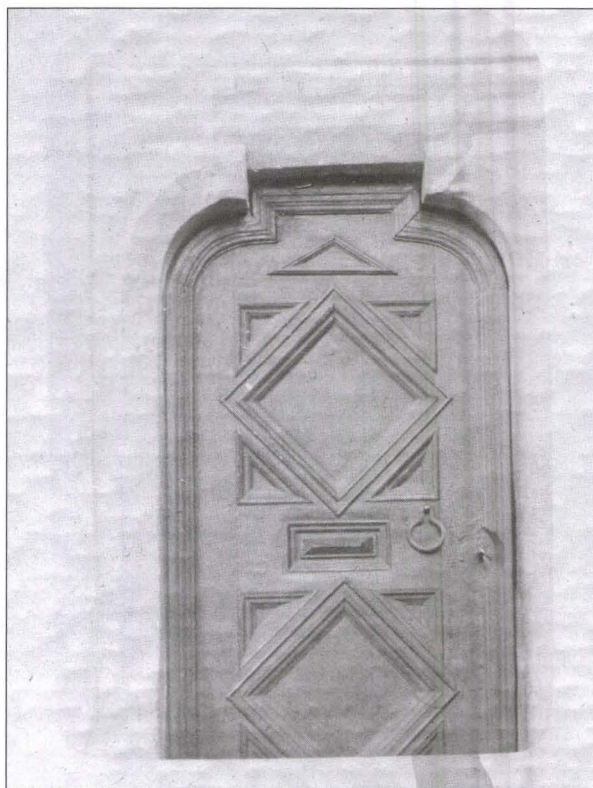
60. kép A zabolai református templom festett mennyezete, RL. SZNM fototékája, 1166-os jelzet

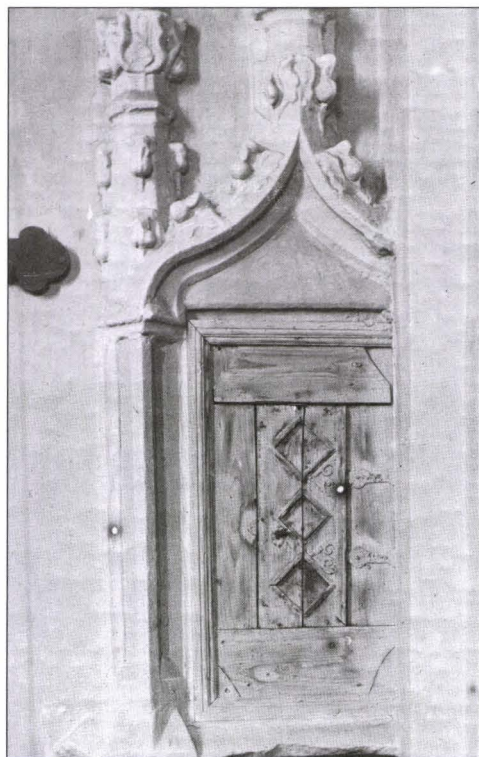
61. kép A kézdiszentléleki Rákóczi-vár, 1902, RL. SZNM fototékája, 675-ös jelzet

62. kép A kézdiszentléleki vártemplom kapuja, RL.
SZNM fototékája, 1156-os jelzet

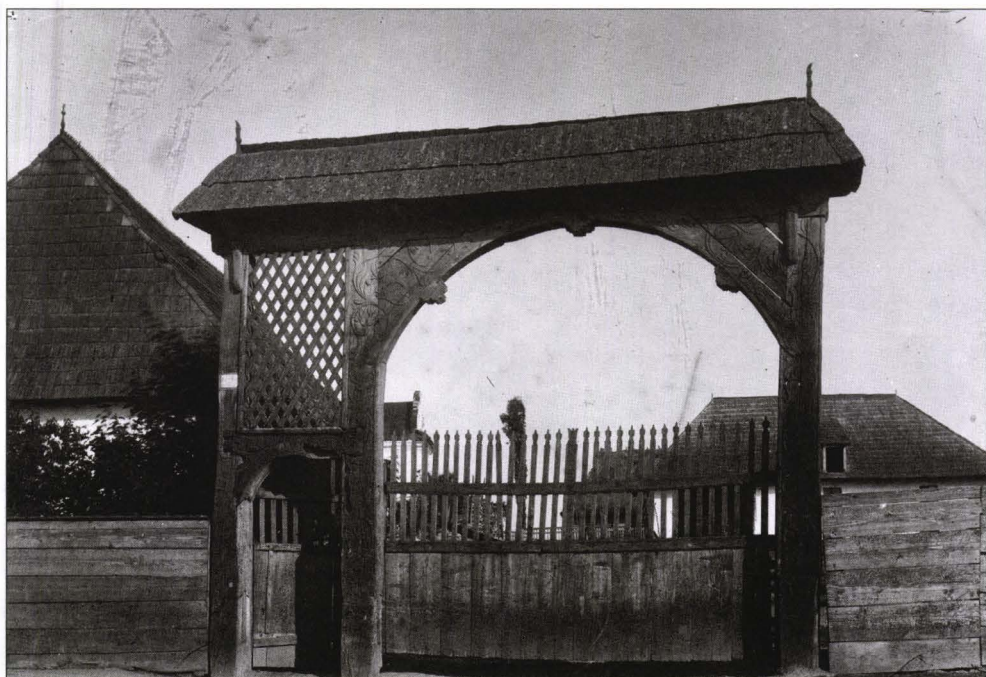
63. kép A kézdiszentléleki templom sekrestye ajtója, RL.
SZNM fototékája, 1157-es jelzet

64. kép A kézdiszentléleki templom szentségtartó fülkéje, RL.
SZNM fototékája, 1158-as jelzet

65. kép A pávai Miskolczy kúria kapuja, 1898, RL. SZNM fototékája, Neg-50-101-es jelzet

66. kép Kézdimátisfalva, Forró Imre kúriájának kapuja, 1896, RL. Felirata: *Reg. Fran. Secun. Cvr. Spect. Nic. Sz. Becző filio Alexandro Consor. Bor. Miklos et Maria Lazar de Dalmok 22. Octob. 1807.*
SZNM fototékája, Neg-50-158-as jelzet.

Roediger Lajos: Scaunele Secuiești Casin și Treiscaune din punct de vedere etnografic

(Rezumat)

Cercetătorul muzeograf Roediger Lajos (1854–1941) – secretarul consiliului științific al Asociației Istorice a Județului Bács-Bodrog (Ungaria) – s-a reîntors la începutul secolului al XX-lea în scaunele secuiești, stabilindu-se la Covasna-Voinești. El a căpătat notorietate în Ungaria în urma săpăturilor sale arheologice și ca fondatorul secției etnografice a Muzeului Asociației Istorice a Județului Bács-Bodrog, dar a participat și la redactarea monografiei județului Bács-Bodrog. Întoarcerea sa pe pământul natal secuiesc (s-a născut în Turia) a stat în strânsă legătură cu prietenia sa cu fondatoarea Muzeului Național Secuiesc din Sfântu Gheorghe, Emilia Csereyné Zathureczky.

Stabilindu-se la Covasna, Roediger s-a încadrat în activitățile științifice ale Muzeului Național Secuiesc. Începând cu 1903, a documentat cimitirul cu stâlpi funerari ciopliți din Covasna și Voinești, dar s-a interesat mult și de bisericile cu tavan casetat din Zăbala, Ghelița și biserica fortificată din Sânzieni. A documentat prin desene peste 100 de broderii din zonele secuiești, întocmind albume pentru a fi utilizate ca manuale în atelierile și școlile de industrie casnică. Din zona Covasna, Casin și scaunele săsești a notat peste 70 de rețete despre vopsitul lânii – o colecție inedită despre metodele arhaice de vopsit cu plante.

Începând cu anii 1910, Roediger a organizat „expediții” etnografice în satele din scaunul Casin (Iacobeni, Plăieșii de Sus și de Jos, Imper). Sosind în sate cu aparatul de fotografiat, a documentat detaliat arhitectura populară specifică din zonă, casele țărănești cu prispă și frumoasele porți sculptate secuiești. Cu gândul de a amenaja interioare secuiești în muzeu, specifice zonei Casin, a documentat în schițe tipurile de locuințe, aranjarea mobilierului. Din păcate, piesele de mobilier, textilele de interior și porturile populare colecționate de el din această zonă, fiind foarte valoroase, s-au nimicit în evacuarea Muzeului Național Secuiesc din timpul celui de-al II-lea război mondial.

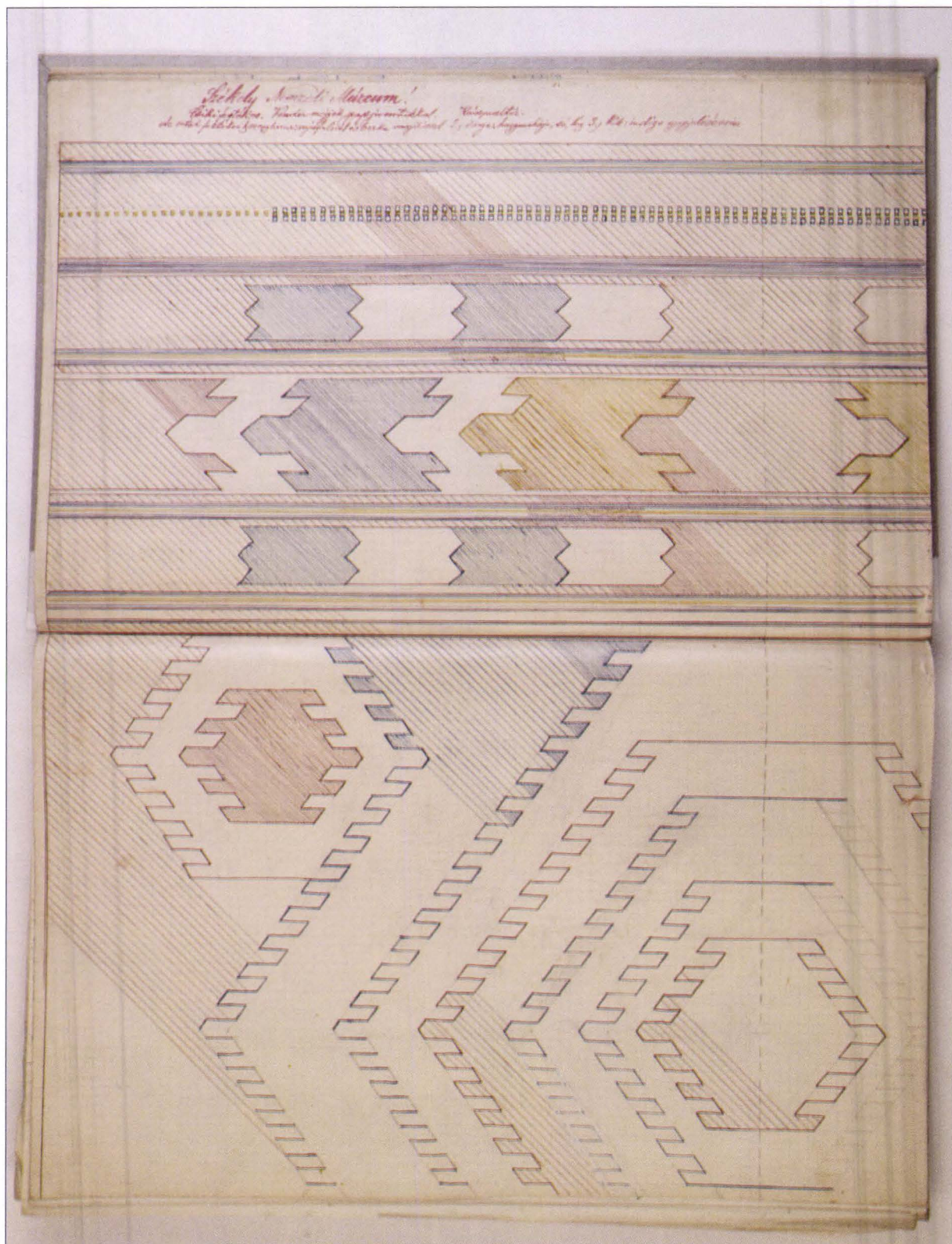
Notițele sale despre aceste sate, prezentate direcțiunii muzeului în scrisori și în rapoarte detaliate, au rămas în manuscris până în prezent în Arhiva Muzeului Național Secuiesc și în Arhivele Naționale – direcția județeană Covasna.

Fotografiile și desenele sale – care s-au păstrat într-un număr remarcabil în fototeca Muzeului Național Secuiesc din Sfântu Gheorghe și în Arhiva Muzeului de Etnografie din Budapesta – demonstrează că metodele de cercetare ale lui Roediger au fost foarte moderne: a documentat nu numai fenomenele etnografice și de artă populară, dar a simțit și nevoia documentării schimbărilor cauzate de răspândirea produselor industriale.

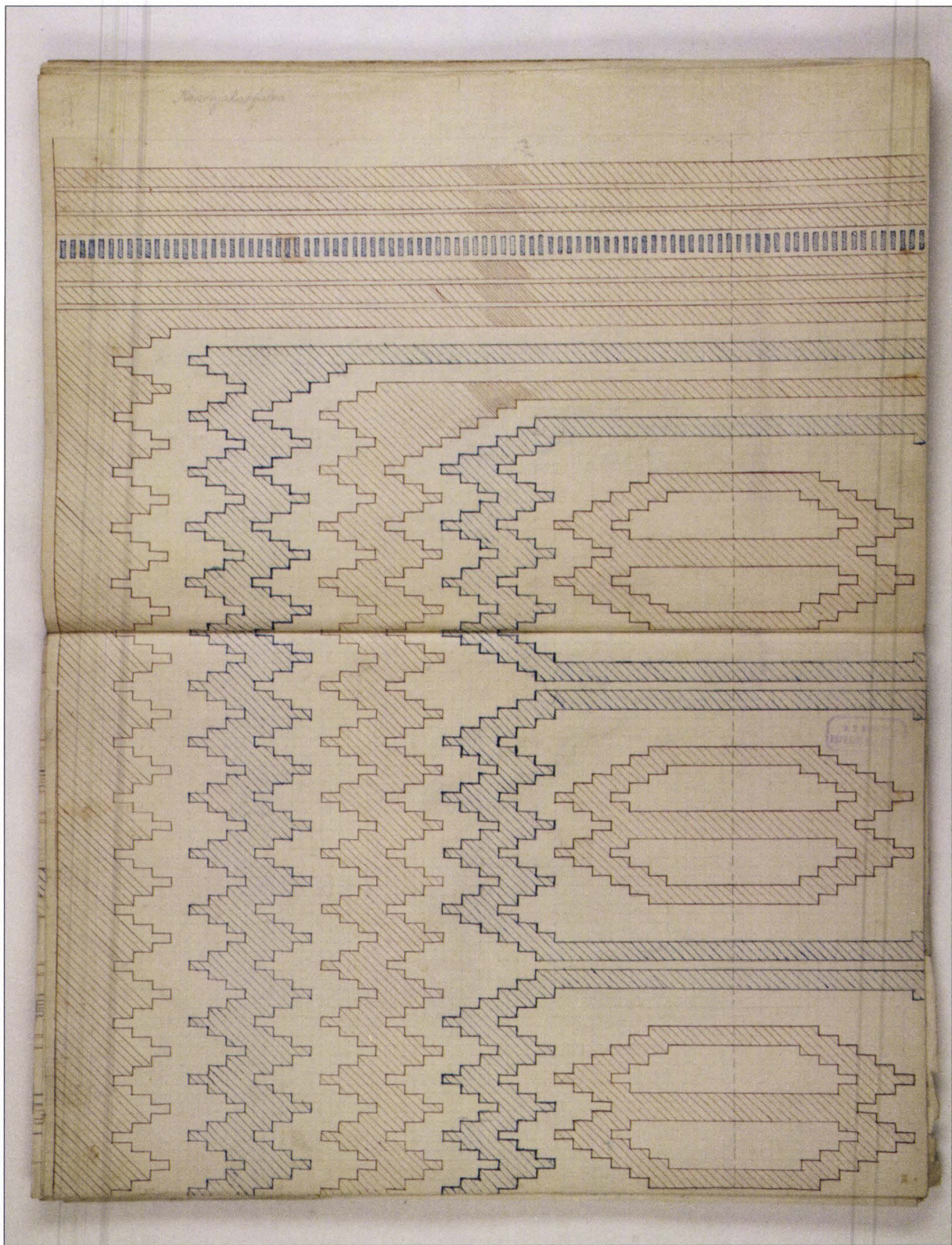
Această carte oferă o culegere din rapoartele, scrisorile, publicațiile, fotografiile și desenele lui Roediger Lajos cu convingerea ca pentru cercetarea etnografică a zonelor locuite de secui este inevitabilă cunoașterea acestor date culese la începutul secolului al XX-lea.

Enikő Szócs Gazda,
muzeograf etnograf,
Muzeul Național Secuiesc

KÉPMELLÉKLET

67. kép Roediger Lajos rajza egy kászonsaltízi festékes szőnyegről. Néprajzi Múzeum, Rajztár, R. 5281/6-os jelzet. SK.

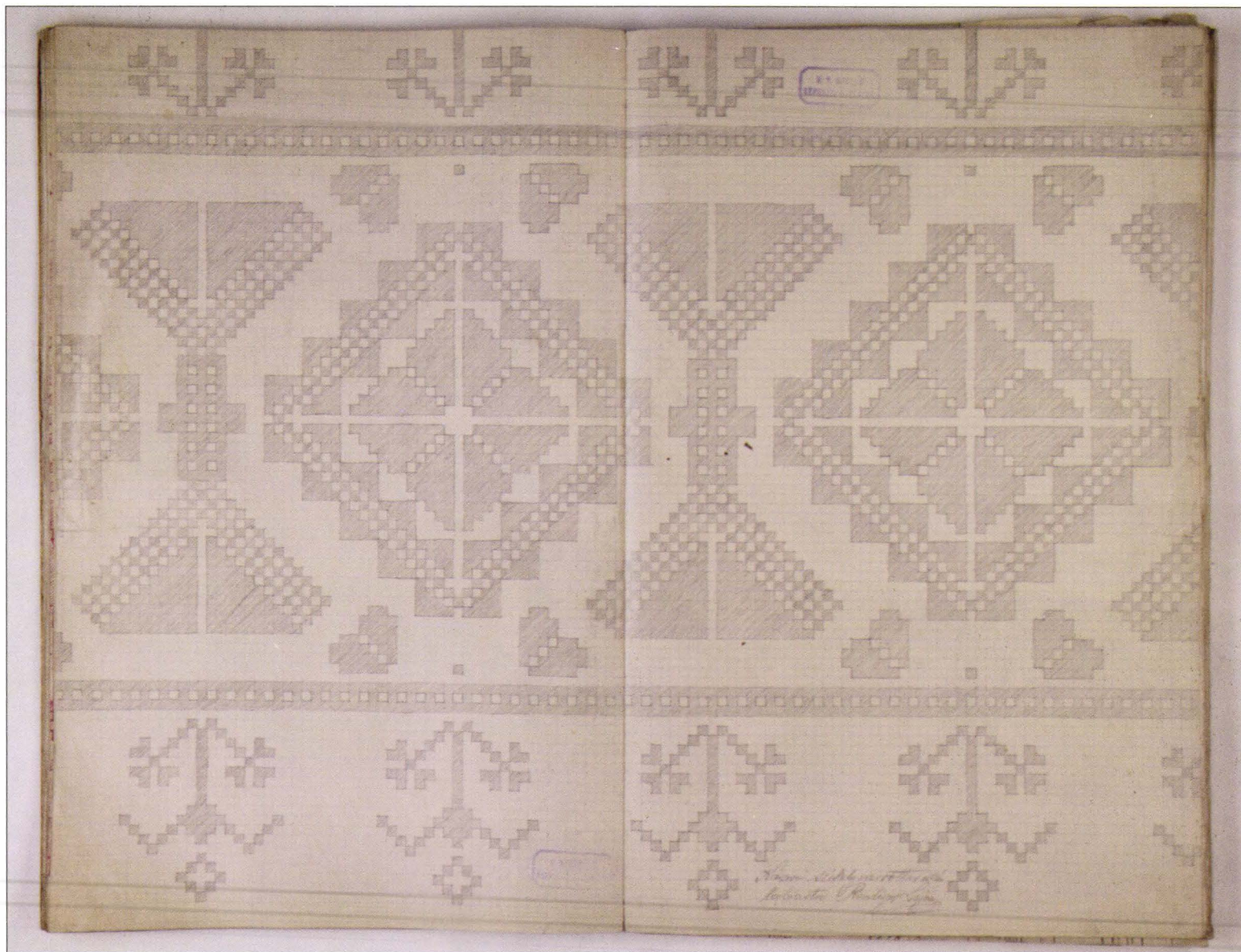
68. kép Roediger Lajos rajza egy kászonszakabfalvi festékes szőnyegről. Néprajzi Múzeum, Rajztár, R. 5171/34-es jelzet. SK.

69. kép Roediger Lajos által gyűjtött festékes szőnyeg.
SZNM, T. 274-es lelt. sz. SZGE.

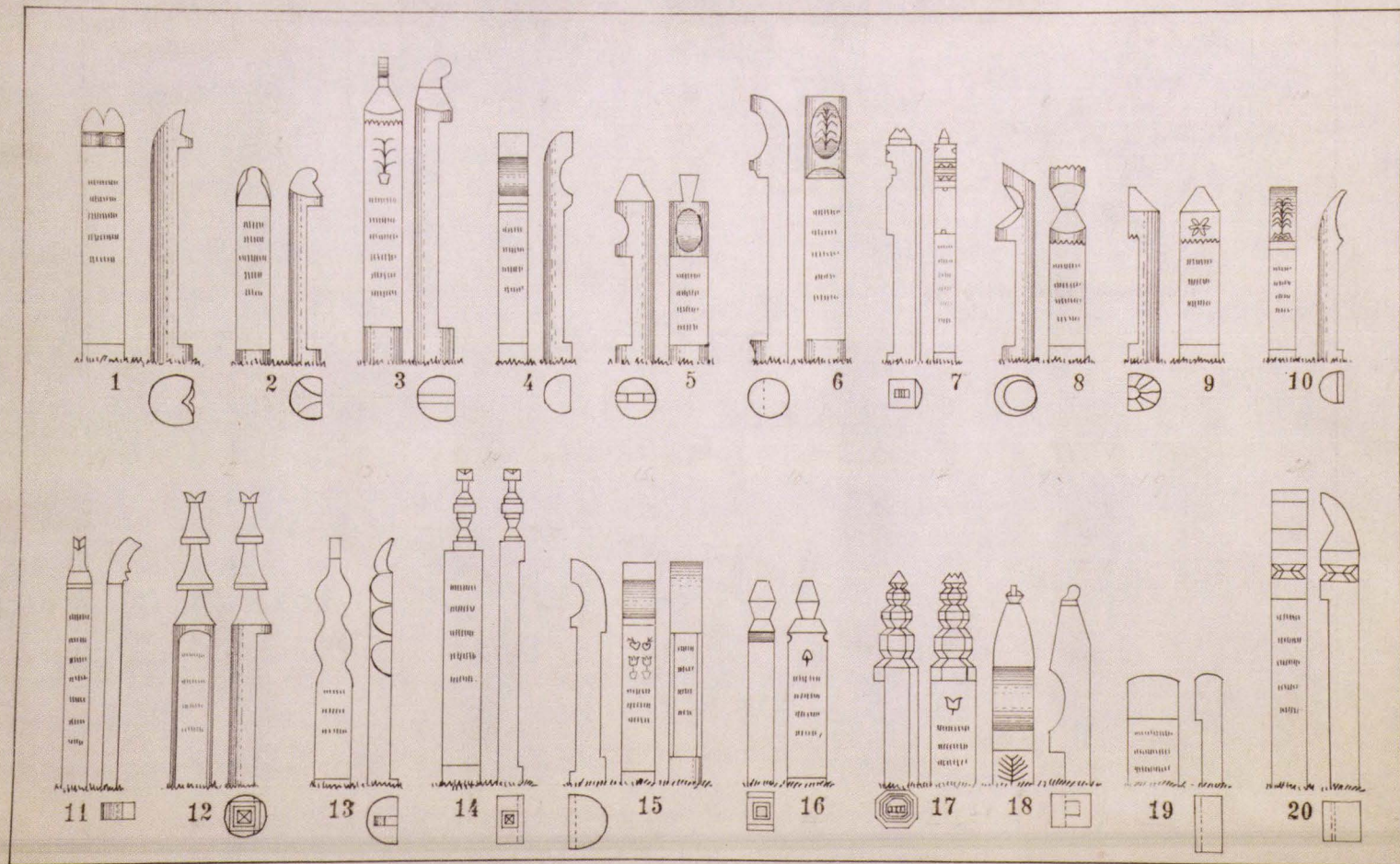
70. kép Kászonyjakabfalvi varrottasok, szőttesek, 1911, RL.
SZNM fototékája, 699-es jelzet

71. kép Roediger Lajos rajza egy kászoni varrottasról. Néprajzi Múzeum, Rajztár, R. 1571 / 24-es lelt. sz. SK.

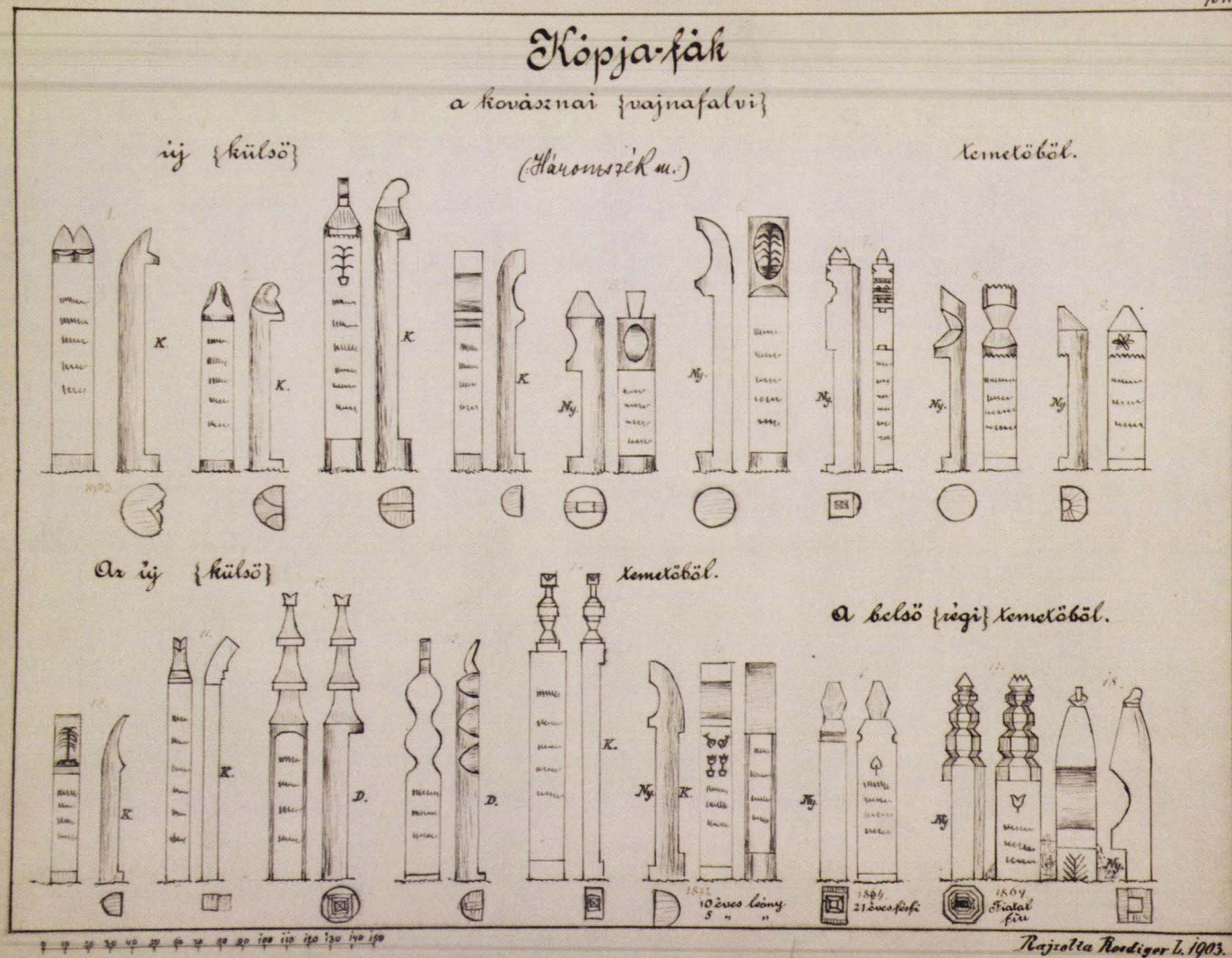
*Kopjafák a kovászna - vajnai belső régi temetőből.
Háromszék m.*

49.494. 5634.
90v.

72. kép Roediger Lajos rajza a kovásznai (vajnafalvi) régi temető kopjafáiról, 1903. Néprajzi Múzeum, Rajztár, R. 6024-es lelt. sz. SK

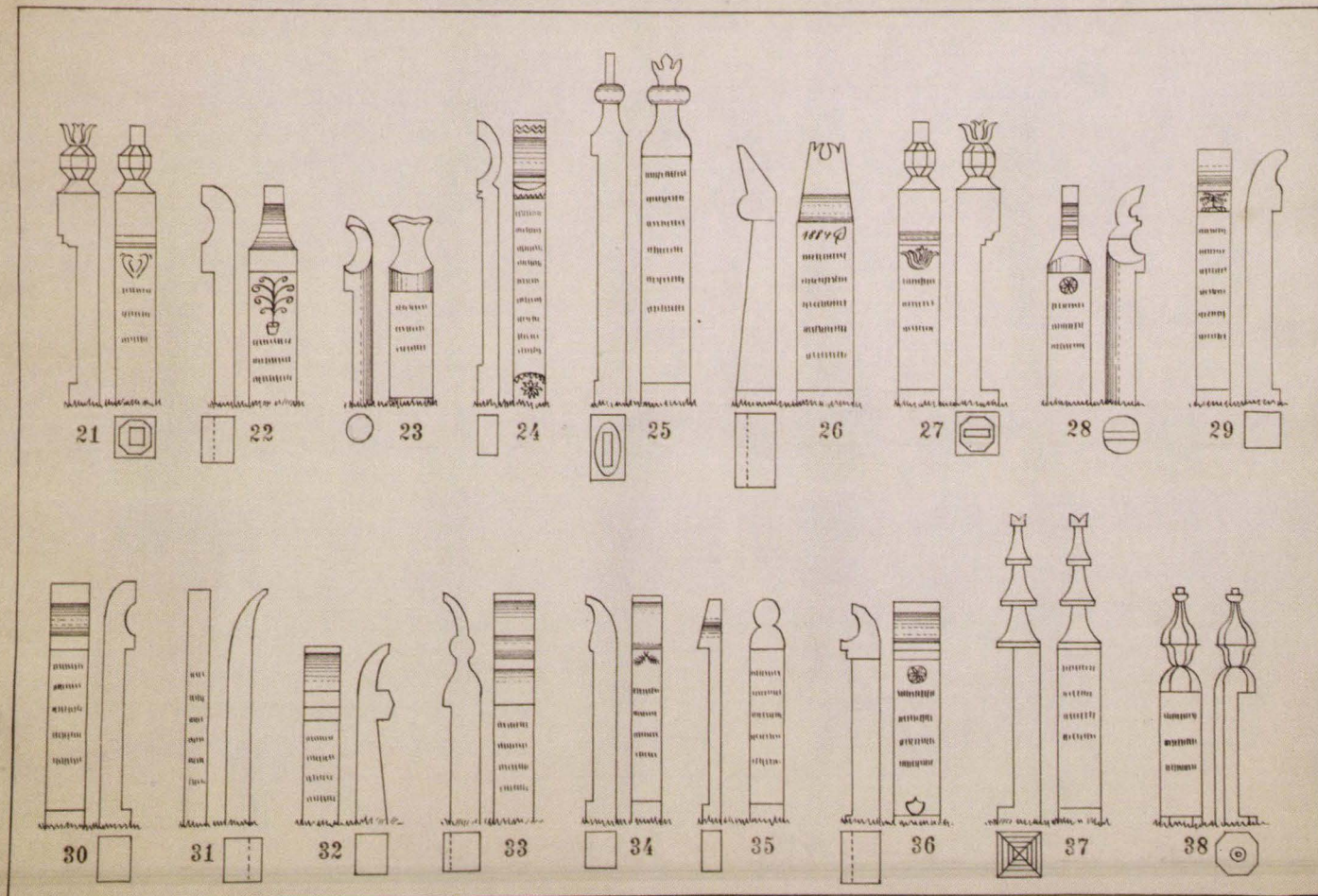
49.497. F.5637.
90v.

73. kép Roediger Lajos rajza a kovásznaí (vajnafalvi) új temető kopjafáiról, 1903. Néprajzi Múzeum, Rajztár, R. 6024-es lelt. sz. SK.
www.cimec.ro

*Kopjafák a Kovásznai alsó temetőből.
Háromszék m.*

49. 495. F. 5635.
908.

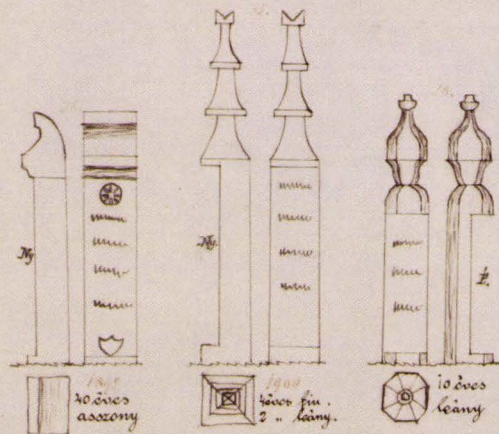

74. kép Roediger Lajos rajza a kovásznai alsó temető kopjafáiról, 1903. Néprajzi Múzeum, Rajztár, R. 6024-es lelt. sz. SK.

49. 496. F. 563b.
404.

Köpjá-fák

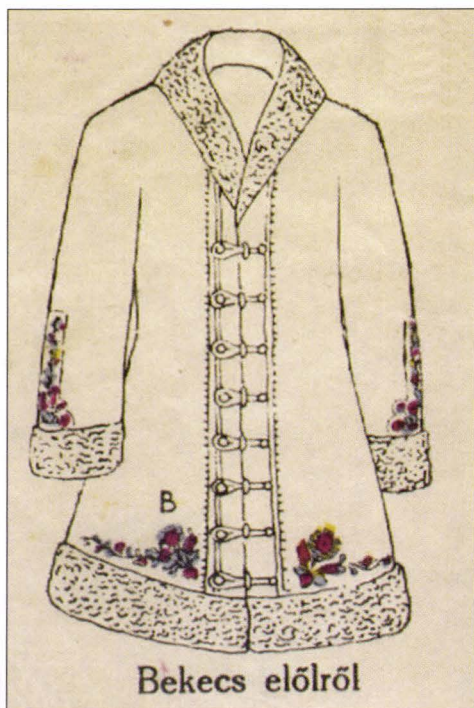
A kovásznai alsó temetőből (Háromszék m.)

0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 110 120 130 cm.

Rajzolta: Roediger L.
1903.

75. kép Roediger Lajos rajza a kovásznai alsó temető kopjafáiról, 1903. Néprajzi Múzeum, Rajztár, R. 6024-es lelt. sz. SK.

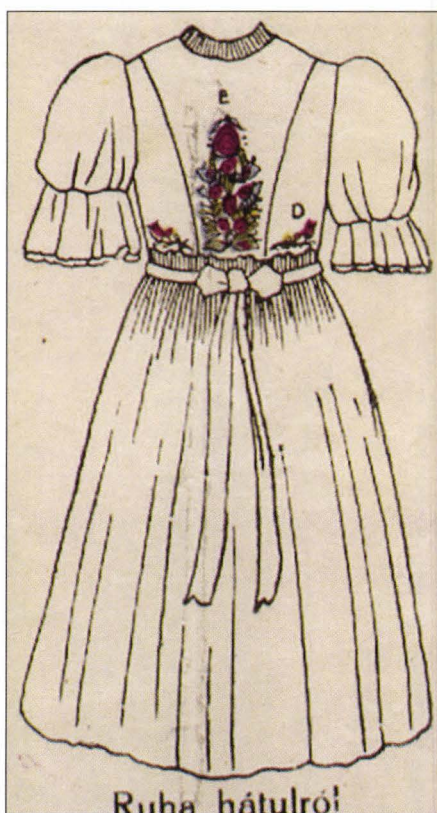
Bekecs előről

Bekecs hátulról

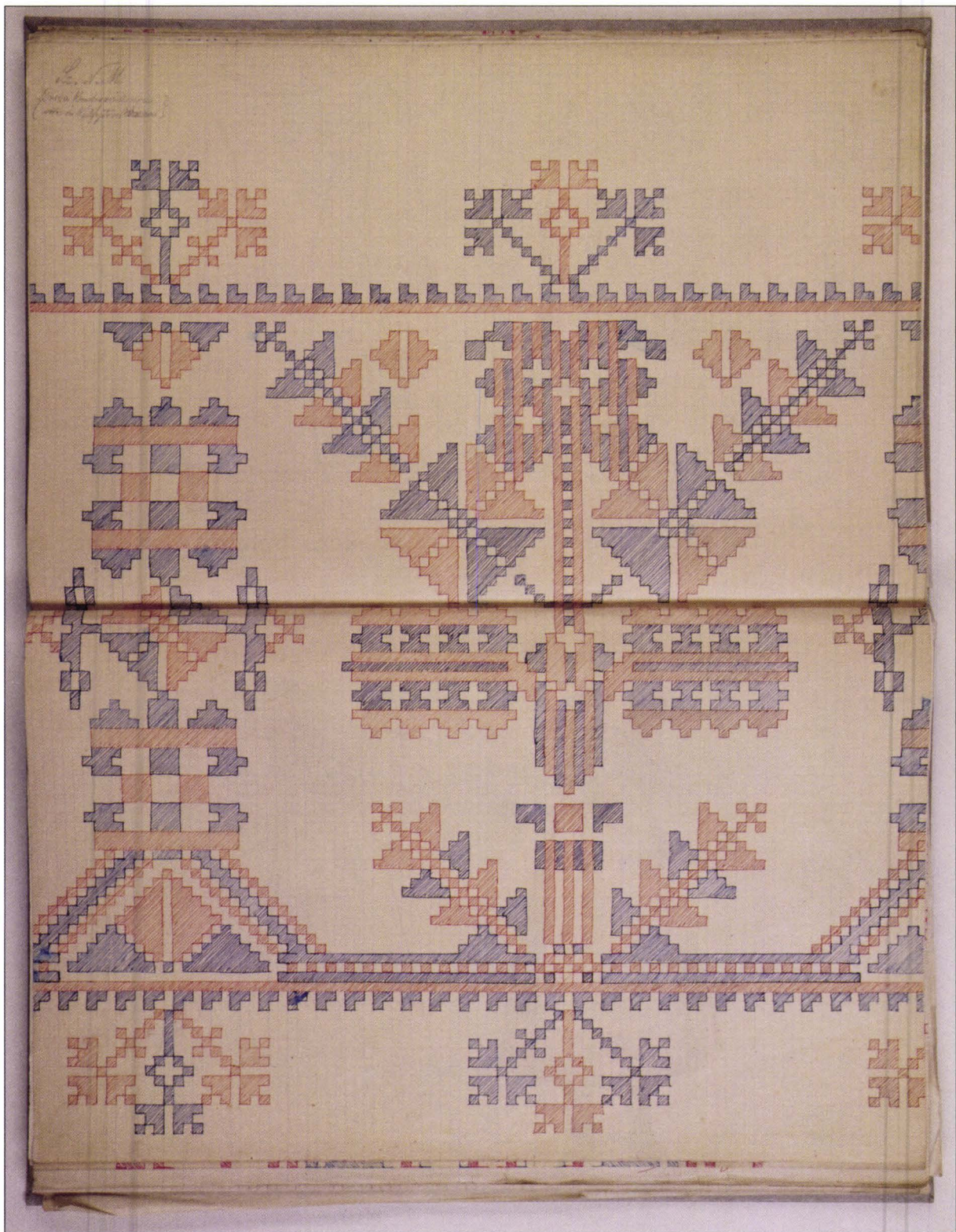

Ruha előről

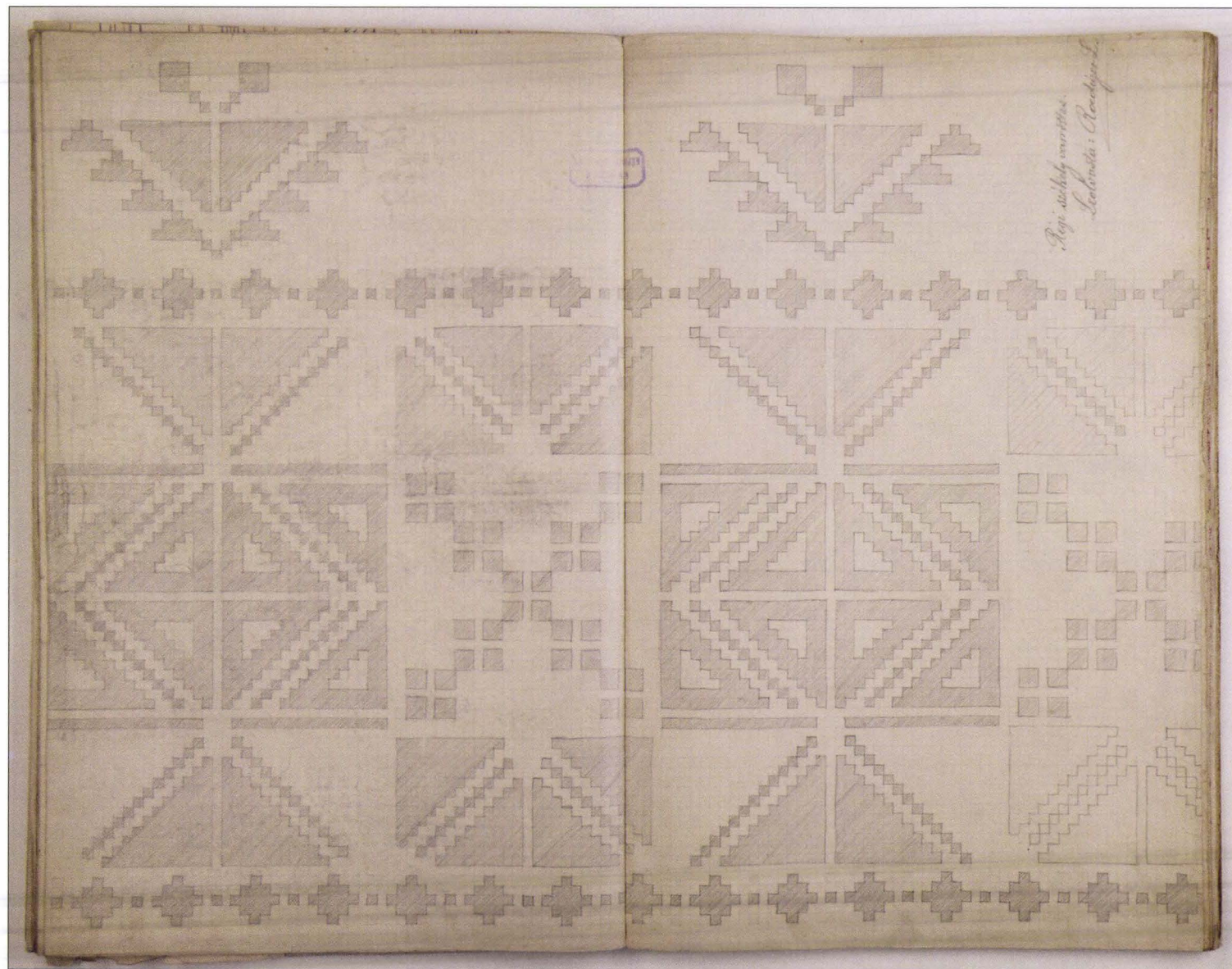

Ruha hátulról

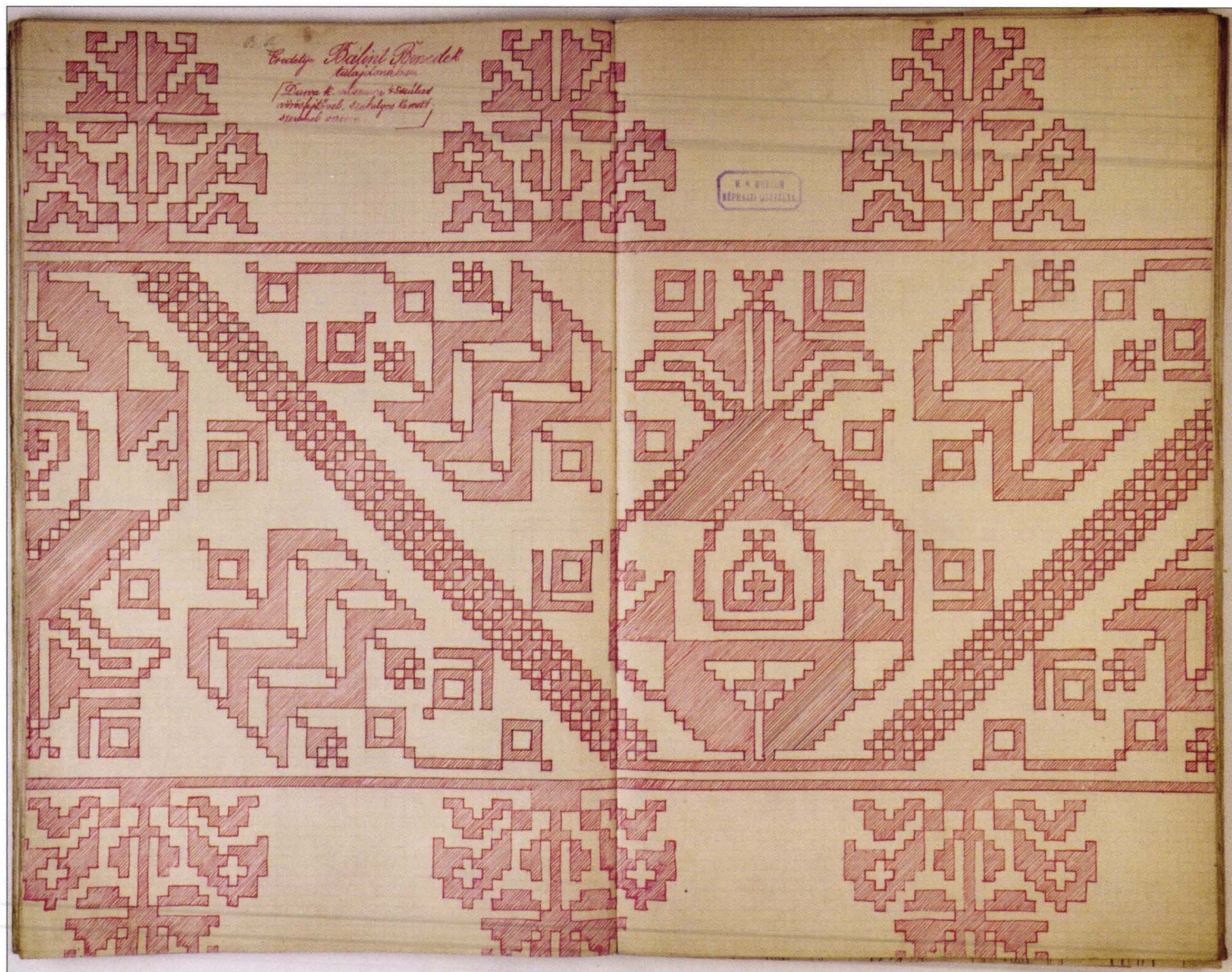
76. kép „Nájmódis” ruhák a Magyar Nép című folyóiratból, amelyek – Roediger Lajos szerint – befolyással voltak a kovásznai női szőttfelújítási mozgalomra

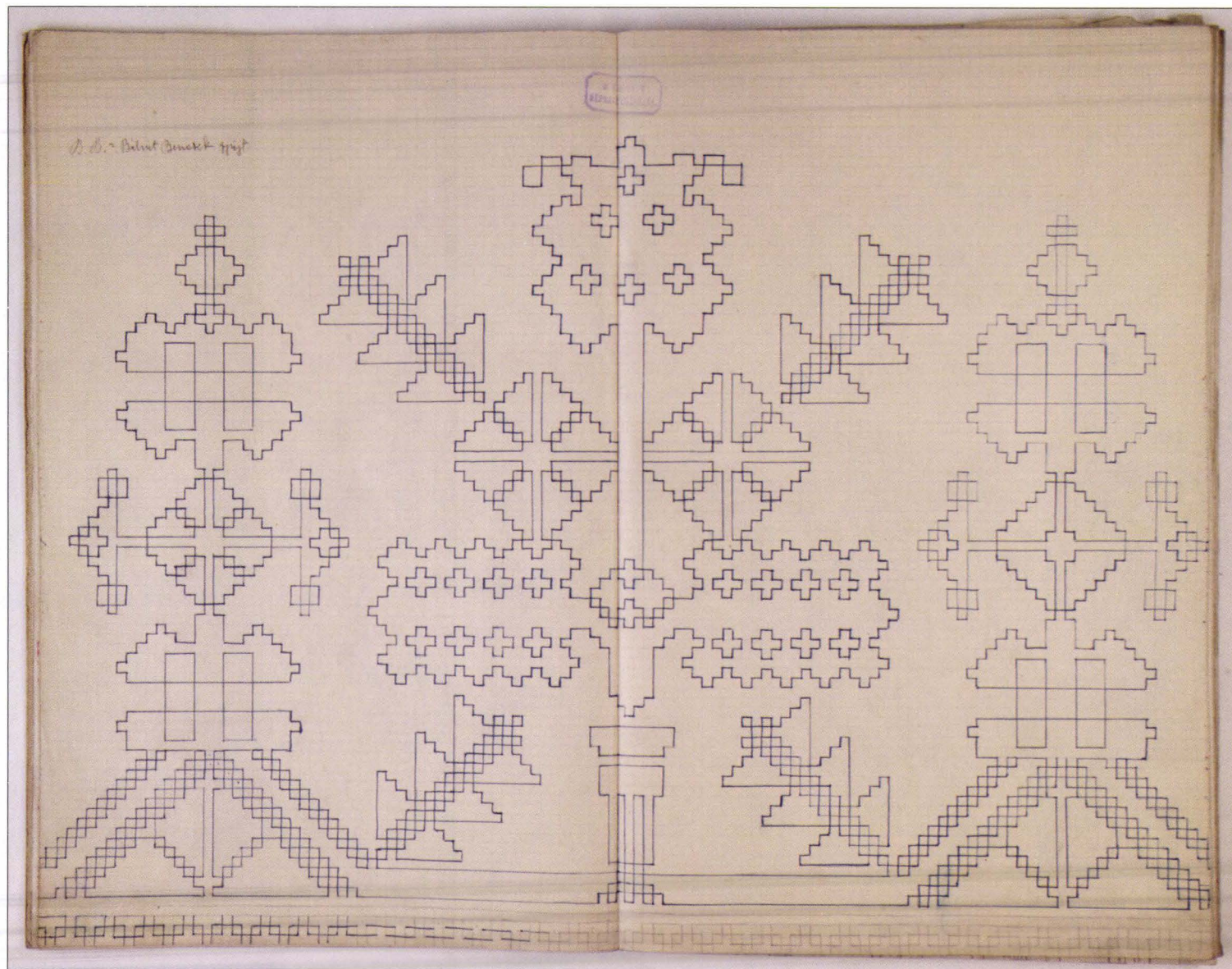
77. kép Roediger Lajos rajza egy Székely Nemzeti Múzeumban levő varrottasról. Néprajzi Múzeum, Rajztár, R. 5171 / 26-os lelt. sz. SK.

78. kép Roediger Lajos rajza egy régi székesvári varrottásról. Néprajzi Múzeum, Rajztár, R. 5171-es lelt. sz. SK.
www.cimec.ro

79. kép Roediger Lajos rajza egy Bálint Benedek gyűjteményében lévő hímezésről. Néprajzi Múzeum, Rajztár, R. 5171/21-es lelt. sz. SK.
www.cimec.ro

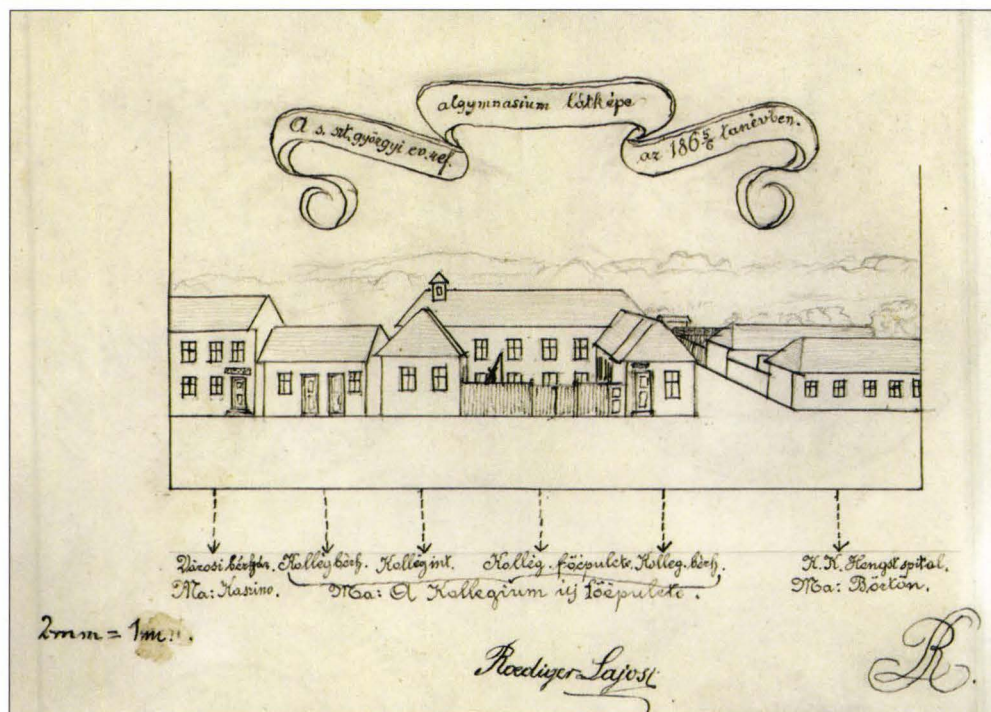
80. kép Roediger Lajos rajza egy Bálint Benedek gyűjteményében lévő hímzésről. Néprajzi Múzeum, Rajztár, R. 5171/14-es lelt. sz. SK.
www.cimec.ro

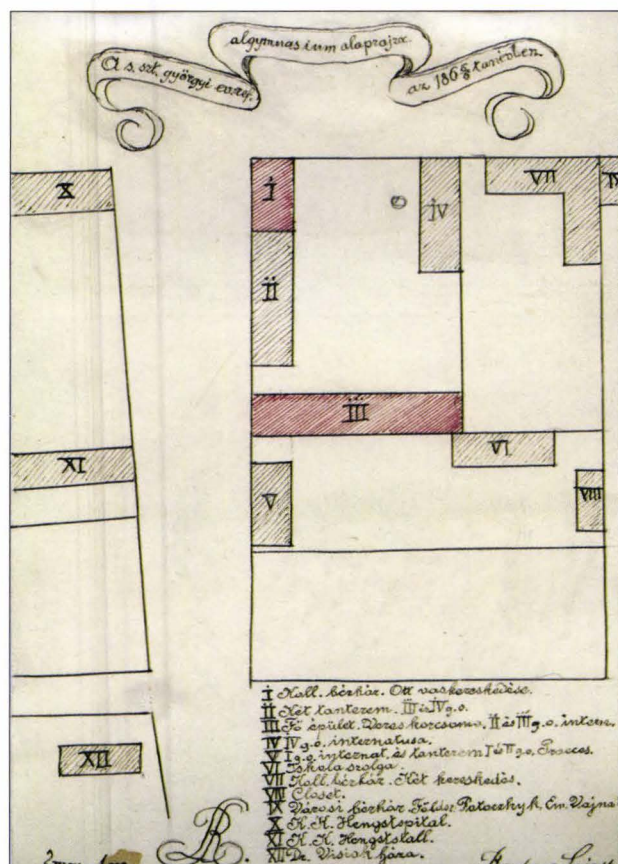
81. kép Roediger Lajos rajza egy Bálint Benedek által tervezett csipkegallérról (részlet).
Felirata: Gyömbör Erzsike gallérja.
Tervezte: Szentkatolnai Bálint Benedek.
Kivarrta: Jantsó Rebika.
SZNM, Irrattár, Roediger hagyaték

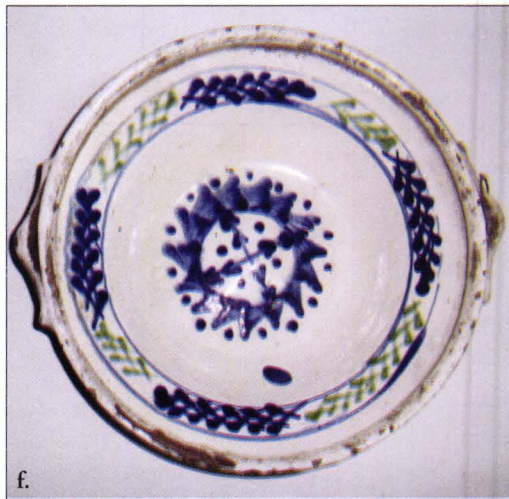
82. kép Bálint Benedek-féle tüllhímzés, VL. Székely Nemzeti Múzeum fototékája, Neg-50-120-as jelzet

83. kép A sepsiszentgyörgyi Székely Mikó kollégium épülete az 1865–66-os tanévben, RL. SZNM Irattára, Roediger hagyaték

84. kép A sepsiszentgyörgyi Székely Mikó kollégium alaprajza az 1865–66-os tanévben, RL. SZNM Irattára, Roediger hagyaték

85. kép Roediger Lajos által Kovásznán gyűjtött tányérok. a. Cf. 68. Lelt. sz. b. Cf. 75. Lelt. sz. c. Cf. 76. Lelt. sz. d. Cf. 82. Lelt. sz. e. Cf. 85. Lelt. sz. f. Cf. 268. Lelt. sz. SZNM, néprajz részleg, SZGE

ISBN 978-973-0-13990-7

www.cimec.ro